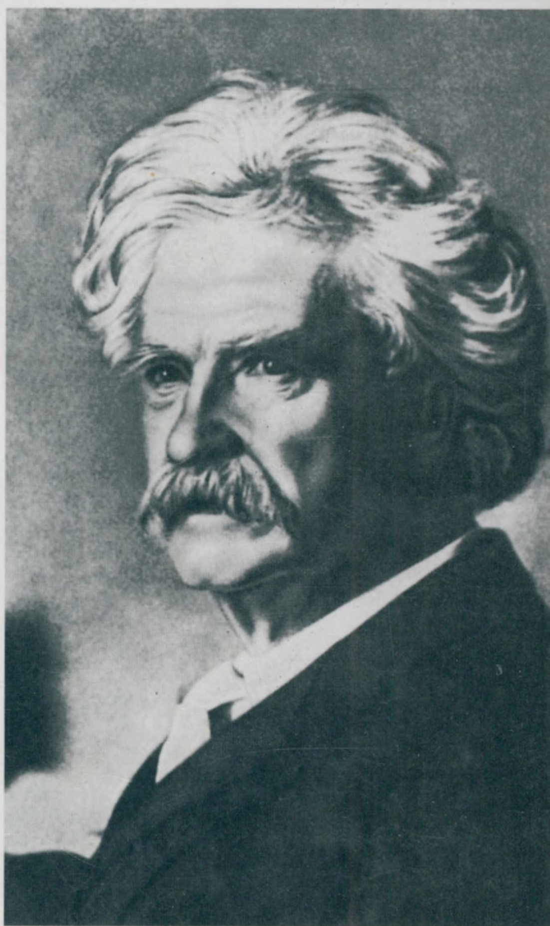
MARKAS TVENAS

LIKIMAI

Morisas Mendelsonas

MARKAS TVENAS

Biografinė apybraiža

DAJALITA
Kaunas
2000

UDK 820(73):929Twain
Me-156

ISBN 9986-951-13-5

„Tomo Sojerio nuotykiai“
Dail. V. Goriajevas

I

... Markas Tvenas lankydamas mokyklą dideliu stropumu nepasižymėjo. Kartą parėjęs iš mokyklos, sako tėvui:

— Tėve, jeigu vertini sūnaus drąsą, gali mane apdovanoti. Šiandien aš vienintelis klasėje sugebėjau atsakyti į mokytojo klausimą.

Tėvas davė sūnui smulkių pinigų.

— O ko mokytojas tavęs paklausė?

— Mokytojas paklausė, kas šiandien neišmoko pamokų.

Rašytojo vaikystė ir „Tomo Sojerio nuotykiai“

Pasakojimą apie Marką Tveną pradėsime kaip paprastai pradedamas gyvenimo aprašymas. Samjuelis Langhornas Klemensas gimė 1835 metų lapkričio 30 dieną Misūrio valstijos Floridos kaimelyje. Berniukas dar buvo visai mažas, kai jo tėvai persikėlė gyventi prie Misisipės. Ten, Hanibale, ir prabėgo būsimojo rašytojo vaikystė.

Marko Tveno vaikystė...

Prieš mūsų akis iškyla akinančiai žėrinti, plati ir vandeninga Misisipė vasaros dieną. Prie jos, nedrumsdamos didingos ramybės, snaudžia mažytės nausėdijos. Aplinkui — tylūs miškai. Viską gaubia rimastis.

Šie žodžiai ne vienam skaitytojui gali sužadinti vaizduotę — jie tarsi išvys saulės palaima besimėgaujantį miestelių, laimingą nenuoramų berniūkščių gyvenimą...

Antai mes tarsi regime, kaip mažasis Samjuelis Klemensas ir jo draugai baltina tvorą, gėrėdamiesi savo darbu. Šit užverda muštynės su nepažįstamais berniūkščiais. Vaikai, žinoma, ieško lobio. O antai lengva, šokčiojančia eisena pėdina berniūkštis, vaizduojantis upės laivą. „Priėjęs arčiau, jis sulėtino žingsnius, atsistojo viduryje gatvės ir, pakrypęs į dešinę, ėmė lėtai, sunkiai suktis, — vaizdavo „Didžiąją Misūri“, plaukiančią devynių pėdų gremzle. Jis vienu metu buvo laivas, kapitonas ir signalinai varpeliai, todėl turėjo vaizduotis stovįs ant kapitono tiltelio, duodąs įsakymus ir pats juos vykdąs...“*

O šit mes regime žaluma apsipylusią šalelę, kurioje viešpatauja pavasario gamta ir nėra nė vieno suaugusio

---

* „Tomo Sojerio nuotykių“ fragmentai versti V. Churginaitės. — Tvenas M. Tomo Sojerio nuotykiai. — V., 1960.

žmogaus. Atsimenate, berniukai valgė vėžlių kiaušinių kiaušinienę — kiaušinius jie rado smėlyje, — o tada ėmė duotis pirmyn ir atgal po seklumą. Jie gainiojosi vienas kitą, „plėšdami nuo savęs ir mesdami ant kranto drabužius, o paskui nuogi skuodė toli toli, į seklumą, ir ten vėl siautėjo. Stipri srovė kartais išversdavo juos iš kojų, bet dėl to jiems būdavo dar smagiau“.

Žinoma, šios eilutės paimtos iš Marko Tveno knygos apie Tomą Sojerį. Bet argi vaizduodamas Tomo ir jo draugų nuotykius, autorius neaprašė savo vaikystės? Dešimtyje knygų ir šimtuose straipsnių pasakojama apie tai, ką iš savo giminaičių ir artimai pažįstamų rašytojas paėmė ir įkūnijo Sido, tetos Poli, Heko, indėno Džo paveiksluose. Apsuptas Tveno vaikystės draugų Tomas Sojeris tampa paties rašytojo „antruoju aš“.

Taip, Marko Tveno, kaip ir Tomo Sojerio, vaikystė prabėgo vienos iš pačių didingiausių pasaulio upių pakrantėje. Būsimojo rašytojo gyvenime buvo ir nerūpestingų dienų, praleistų netoli Hanibalo esančioje salelėje, ir padaužiškos maudynės Misisipėje, slapstantis nuo suaugusiųjų, ir nepasitenkinimo slogia mokykla, kurios mokytojas labai mielai pliaukščiodavo rykšte, ir kvapą gniaužiantys nuotykiai, ir pirmykštės gamtos artumo džiaugsmas. Nėra abejonių: nesutramdoma Tomo energija, laisvo gyvenimo ir netramdomos valužės siekis, stichiškas demokratizmas, smagaus, pilnakraujo gyvenimo troškulys, tikėjimas amuletais, vaikiški siekiai ir negandos — tai paties Samjuelio Klemenso būdo bruožai.

Prie Hanibalo, kaip ir netoli Sent Pitersboro, kur vyksta „Tomo Sojerio nuotykių“ veiksmas, yra paslaptingų olų — jose lengvai galima pasiklysti, kaip pasiklydo Tomas

ir Beki. O Kardifo kalnas, kuris, kaip pasakojama knygoje apie Tomą Sojerį, matėsi iš visų pašalių ir pavasarį ištisai apsipildavo žaluma, — ne kas kita kaip hanibaliečių vadinamoji Holidėjo kalva.

Apie Tveno vaikystės poeziją, apie miškus, supusius Hanibalą, apie neaprėpiamosios Misisipės didybę ir grožį, upę — bičiulę ir mokytoją, legendų šaltinį, upę maitintoją, upę, užstojusią kone visą berniūkščio sąmonės horizontą, niekas nepasakys geriau už „Tomo Sojerio nuotykių" autorių.

Bet Sent Pitersboras ir Hanibalas — tai vis dėlto ne vienas ir tas pats. Sakysim, tetos Poli paveikslas ne tiek jau daug mums byloja apie Marko Tveno tėvų gyvenimą ir jų būdą. O ir Tomo Sojerio atvaizdas — toli gražu ne autobiografinis.

Reikia pridurti, kad Markas Tvenas apie vaikystę rašė ne tik „Tomo Sojerio nuotykiuose". Nedaug meninio žodžio meistrų, kurie taip nuosekliai kaip Tvenas vis grįžtų ir grįžtų prie savo ankstyvosios jaunystės. Apie rašytojo vaikystę daug įdomaus galime sužinoti iš „Heklberio Fino nuotykių", „Paauksuoto amžiaus", „Tomo Sojerio — seklio" ir „Tomo Sojerio užsienyje", „Minkštagalvio Vilsono", „Autobiografijos" ir netgi iš knygos apie Šekspyro pjesių autorystę. Iš Tveno apsakymų ir apysakų „Kaimo gyventojai, 1840-43", „Hekas Finas ir Tomas Sojeris tarp indėnų", „Paslaptingas nepažįstamasis Hanibale" mes tikriausiai irgi galėtume pasisemti vieną kitą saują vertingų žinių apie Samjuelio Klemenso vaikystę, o kartu ir apie praėjusio amžiaus penktojo dešimtmečio Ameriką, — jeigu tik tie kūriniai... būtų paskelbti. Kolei kas jie žinomi vien iš fragmentų.

Apskritai apie Marką Tveną-vaiką, apie jo tėvus ir šalį, kurioje jis gimė ir užaugo, byloja ne vien tik rašytojo kūriniai. Savaime suprantama, tyrinėtojai turi ir kitos, nors toli gražu ne tiek jau daug, medžiagos. Kalbame apie amžininkų atsiminimus, istorijos dokumentus.

Visa tai padeda išvysti Samą Klemensą ir jį supusius žmones tokius, kokie jie buvo iš tikrųjų.

Džonas Klemensas ir jo žmona

Savaime suprantama, Tveno tėvo, provincijos juristo ir krautuvininko Džono Maršalo Klemenso, šeimoje niekas labai nesuko galvos dėl genealogijos. Rašytojo kilmės knyga kupina properšų, apie tolimus jo protėvius mažai ką žinome. Tačiau apie kai kuriuos iš jų sklido gana įdomios legendos. Antai aršus respublikonas Tvenas mėgdavo pasakoti, kad tarp žmonių, kurie paskelbė mirties nuosprendį Karoliui I per anglų revoliuciją XVII amžiuje, buvęs ir kažkoks Klemensas. Savo „Autobiografijoje" rašytojas didžiuodamasis rašė, kad šis jo prosenelis „padarė viską, ką galėjo, kad sutrumpintų tų laikų karališkųjų dykaduonių sąrašą".

Marko Tveno tėvas ir motina — Pietų valstijų išeiviai. Tarp judviejų senelių ir prosenelių buvo vidutiniškų plantatorių, žmonių, turėjusių aristokratiškų pretenzijų. Tačiau sutuoktinių Klemensų porai daugiausiai teko gyventi taip, kaip Amerikoje gyveno eiliniai fermeriai, amatininkai ir krautuvininkai.

Džonas Klemensas ir jo žmona buvo labai skirtingi žmonės. Ir jų šeštasis vaikas, Samas, iš tėvo ir motinos paveldėjo kai kuriuos labai skirtingus bruožus. Priešingos savybės, už kurias Markas Tvenas turėjo būti dėkingas

Džonui Klemensui ir Džeinei Klemens, kartais jam suteikdavo tik kančią, tačiau kartu praturtindavo dvasią, padėdavo geriau suvokti gyvenimo įvairovę ir jo sudėtingumą.

Visų, pažinojusių ją jaunystėje, liudijimu, rudaplaukė Džeinė Lempton buvusi viena iš labiau išsiskiriančių Kentukio valstijos gražuolių: aštraus proto, vikri, skaisti. Nepaprastą gyvybingumą ji išsaugojo iki gilios senatvės. Praėjusio amžiaus viduryje Kentukyje buvo populiarus toks paprotys: visą savaitę, nuo Kalėdų iki Naujųjų metų, jodinėti iš fermos į fermą ir pramogauti. Būdavo, vaikinai ir merginos atjoja į kurį nors ūkį, šoka iki ryto, „truputį pamiega, papusryčiauja ir dunda į kitą fermą, kur jau šoks per visą dieną“. Kaip, remdamasis amžininkų atsiminimais papasakojo Marko Tveno vyresnysis brolis, jaunoji Džeinė Lempton niekam nenusileisdavo nei ištvermingumu, nei mokėjimu džiaugtis gyvenimu.

Tveno motinos grakštumą ir linksmą būdą prisimindavo labai skirtingi žmonės. Apie tai užsimindavo ir jos įžymusis sūnus.

Proanūkis Džeinas Klemensas papasakojo tokį epizodą. Jau senatvėje Samjuelio motina traukinyje išgirdusi dviejų nepažįstamų vyrų ginčą dėl to, kur gimęs Markas Tvenas: Floridoje ar Hanibale? Džeinė Klemens pasakiusi, kad rašytojas atėjęs į šį pasaulį Floridoje. Tačiau vienas ginčininkas šokęs priešgyniauti: Tvenas gimęs Hanibale! Tada Džeinė Klemens tariusi: „Aš esu jo motina. Aš juk privalau žinoti, kur jis gimė. Aš ten buvau“.

Iš savo motinos, „visiems laikams išsaugojusios mergaitės širdį“, Samjuelis Klemensas daug ką paveldėjo. O pirmiausia buvo jai dėkingas už sugebėjimą žvelgti į gyvenimą džiaugsmingu žvilgsniu, už humoro jausmą, už potraukį į džiaugsmą ir linksmybes.

Laiškai, kuriuos Tvenas rašė motinai jaunystėje ir jau brandžiame amžiuje, kupini kalambūrų, komiškų mistifikacijų, šmaikščių pastabų. Džeinės Klemens sūnus buvo įsitikinęs, kad ji sugebės tai įvertinti.

Rašytojo motina buvo atjauti moteris. Markas Tvenas dažnai pasakodavo apie motinos meilę žmonėms ir gyvuliams. „Ji buvo trapaus mažo kūno, bet didelės širdies — tokios didelės, kad ir svetimas skausmas, ir svetimas džiaugsmas rasdavo joje atgarsį ir priebėgą", — savo atsiminimuose rašė Tvenas. Auklėta vergvaldystės dvasia, toliau rašo rašytojas, motina „vargiai suvokė, kad vergovė yra atgrasi, baisi ir nedovanotina žmogaus teisių uzurpatorė". Bet įgimtas žmogiškumas vertė ją lengvinti nuskriaustųjų ir engiamųjų likimus.

Džeinė Klemens buvo talentinga pasakotoja. Tikriausiai Tvenas kaip tik ją turėjo omenyje, apybraižoje „Helfairas Hočkis" rašydamas: „Aš dabar supratau, kad ji buvo apdovanota nepaprasta kalbos dovana: nė vienas žmogus, kurį aš kada buvau sutikęs, negalėjo su ja lygintis. Tada (vaikystėje. —M.M.) aš šito nesupratau. Spėju, kad nė vienas iš viso mūsų kaimo nieko net nenutuokė apie tai, kad ji stebuklingiausia iš visų stebuklingųjų; niekas net neįtarė, kad ji kažkuo skiriasi nuo kitų paprastų žmonių. Prireikė dvidešimties metų — per tą laiką aš susipažinau su daugeliu puikių pasakotojų, kol ėmiau suprasti, jog nė vienas iš jų nė iš tolo negali lygintis su ta Vakarų kaimelio pasakotoja, su ta niekuo neišsiskiriančia maža moterimi, turinčia nuostabią sielą, plačią širdį ir stebuklingą liežuvį."

Tvenas iš savo motinos paveldėjo įprotį kalbėti labai lėtai, nutęsiant žodžius, nutaisius tingią ir abejingą miną. Ši kalbėjimo maniera jau pati savaime keldavo juoką. O kada šis iš pirmo žvilgsnio naivokas žmogus netikėtai iš-

pyškindavo sąmojingas mintis, jos pasirodydavo esančios nepaprastai įdomios ir smagios.

Džonas Maršalas Klemensas buvo kitoks — rūstus ir šiek tiek pedantas. Jo santuoką su labai linksma ir net lengvabūde Džeine Lempton negalima vadinti laiminga. Tveno autobiografiniuose užrašuose aptinkame ir tokias eilutes: „Vaikystėje aš mačiau, kad mano tėvas ir motina... visuomet būdavo atidūs vienas kitam, bet jų santykiams trūko šilumos; stigo kažkokių išoriškai pastebimų meilės požymių. Tai manęs nestebino, nes visa mano tėvo išvaizda ir jo kalba bylojo orumą, jo manieros buvo šiurkščios. O mano motina iš prigimimo buvo širdies žmogus. Man atrodė natūralu, kad jos širdies šiluma negali prasiveržti į paviršių, esant tokiai tėvo sukurtai atmosferai."

Ko gero, čia pateiktas vienpusiškas šeimyninio Klemensų gyvenimo paveikslas. Ir neatsitiktinai. Atvirai pasakysime — berniukas Samas prastai suprato savo tėvą ir nejautė jam kokių ypatingų švelnių jausmų. Džonas Klemensas mirė, kai jo sūnui tebuvo vienuolika metų. Netgi tapęs rašytoju Samjuelis Klemensas kartais gana šališkai kalbėdavo apie tėvą.

Džono Klemenso uždaras būdas slėpė tikrą tragediją. Nelengvas buvo jo šeimyninis gyvenimas. Senatvėje Džeinė Klemens vaikams prisipažino, kad už Džono Klemenso ištekėjusi jo nemylėdama, ištekėjusi norėdama atkeršyti žmogui, kurį iš tikrųjų mylėjusi. Tai buvęs studentas medikas. Aštuoniasdešimtmetė senutė Markui Tvenui papasakojo (o šis jos atsiminimus aprašė laiške savo draugui): „Aš jį mylėjau visa širdimi ir žinojau, kad jis irgi mane įsimylėjęs, nors mes niekada apie tai nekalbėjome". O vėliau kilo nesusipratimas. Studentas išvažiavo, o aš, — toliau pasakojo Džeinė Klemens, — norėdama padaryti ga-

lą apkalboms ir parodyti, kad man vienas ir tas pats, iš apmaudo ištekėjau..."

Gyvenimas su moterimi, kuri jo nemylėjo, išdidžiam savimylai Džonui Klemensui kėlė kartėlį.

Duktė Pamela abejojo, ar tai, ką papasakojo motina, teisybė — senatvėje Džeinė Lempton iš tiesų kartais imdavo fantazuoti. Bet kad ir kaip būtų, Tveno tėvo ir motinos charakteriai buvo be galo skirtingi, taigi ir savitarpio supratimo šeimoje trūko.

Apie tai, kad jo tėvas atrodęs nelaimingas, visada rimtas Tvenas rašė ne vieną kartą. Neskelbtoje apysakoje „Hekas Finas ir Tomas Sojeris tarp indėnų" aprašyta scena, iš kurios matyti, kaip nustebo Hekas, išvydęs meilius, švelnius naujakurių šeimos narių santykius. Reikia manyti, Tvenas čia rėmėsi savo karčia patirtimi — jam, kaip ir Hekui, atviras meilumo demonstravimas atrodė tiesiog gėdingas...

O vis dėlto galima suabejoti: ar iš tikrųjų Džonui Klemensui tokie jau svarbūs buvo nuoširdumo ir dvasios šilumos jausmai? „Kaimo gyventojuose, 1840-43" pasakojama, kad prieš mirtį tėvas atsisveikinęs tik su Pamela. Tvenas rašo: „Supratęs, kad miršta, iš visų, kurie tame kambaryje klūpėjo ir verkė, išsirinko dukrą ir gestu pasišaukė prie savęs. Tada jis apkabino dukros kaklą, pabučiavo ją (be abejo, pirmą kartą) ir sumurmėjo: „Leiskite man numirti..." Įsidėmėtina ir kita: Pamela papasakojo savo dukrai (o ši pakartojo tai vienam Tveno biografui), kad tėvas visiškai nebuvęs šaltas žmogus, kokį jį paprastai vaizduoja. Būnant su vyresniąja dukra, matyt, vis dėlto atsiverdavo kažkokios šito gyvenimo užkankinto žmogaus širdies slaptavietės.

Džono Klemenso gyvenimo tragedija, be abejo, lėmė tai, kad jis buvo nelaimėlis, ir viskas, ką darė, krito iš rankų. Likimas ne kartą karčiai iš jo pasityčiojo. Reikia pasakyti, kad sūnus Samas (galbūt keistai skamba šitie žodžiai) vaikystėje ir ankstyvoje jaunystėje instinktyviai sugebėdavo „pabėgti“ nuo nesėkmių. Daug kartų sudirgęs „auklėdavo“ savo vyresnįjį brolį Orioną, gerą ir dorą žmogų, nesugebėjusį gyvenime nieko pasiekti ir nupėdinusį tėvo taku... Tarsi metęs iššūkį likimui, Orionui, taip pat tėvo atminimui Samjuelis atkakliai, net didžiuodamasis šlovino dvasios jėgą.

Taip, kai kuriose savo gyvenimo atkarpose Tvenas, žinoma, pats to nesuvokdamas, gan šaltai tėvą prisimindavo kaip tik todėl, kad Džonas Maršalas Klemensas taip ir neįgyvendino nė vieno savo siekio, kad nelaimės kažkaip labai jau atkakliai persekiojo jį visą gyvenimą, kad jis paliko šeimą skurde.

Tačiau vėliau rašytojo sąmonėje ėmė kirbėti mintis: dėl to kaltos aplinkybės, spaudusios vargšą žmogų. Jis ėmė suprasti, kad jo tėvo gyvenimas buvo gana tipiškas, kad tūkstančiai ir milijonai Amerikos žmonių patyrė lygiai tokias negandas, gyveno taip pat sunkiai ir liūdnai, patyrė vieną katastrofą po kitos ir todėl niūriai žvelgė į tikrovę. Džono Klemenso likimas padėjo jo sūnui geriau suvokti, kas dedasi jo šalyje. Ne atsitiktinai kai kuriuos tėvo bruožus ir net jo biografijos faktus aptinkame Tveno knygose.

Džonas Maršalas Klemensas gimė aštuoniolikto amžiaus pabaigoje. Anksti pažino vargą. Rašytojo senelis, kurio atminimui jis buvo pavadintas Samjueliu, žuvo, kai Džonas dar buvo berniūkštis. Laikantis patriarchalinių papročių, Samjuelis Klemensas padėjo statyti kaimynui na-

mą. Netikėtai kritęs rąstas mirtinai jį prislėgė. Tveno senelė liko su penkiais vaikais.

Nors XIX amžiaus pradžioje vakariniuose Amerikos rajonuose dar buvo labai stiprūs patriarchaliniai papročiai, buržuazinė tvarka vis atkakliau reiškėsi naujuosiuose kraštuose. Nuo jaunumės Džonas Klemensas buvo priverstas dirbti fabrike. Kai našlė Klemens antrą kartą ištekėjo, jos vyras Saimonas Henkokas užvedė atsiskaitymo knygą žmonos pirmosios santuokos vaikams. Išliko dokumentas, pavadintas „Saimono Henkoko raštas Maršalui Klemensui, tvarkančiam velionio Samjuelio Klemenso reikalus". Pirmas šio dokumento punktas skelbia: „Maršalo Klemenso išlaikymas trejus metus po dvidešimt dolerių per metus — šešiasdešimt dolerių."

Nelinksma vaikystė, sunkus darbas atsiliepė berniuko sveikatai ir jau tada jo rimtą būdą paženklino rūstumo šešėlis.

Klemensui tebuvo šiek tiek per dvidešimt, kai jis gavo advokato pažymėjimą. Aukšto ūgio, išdidžios povyzos, reiklus sau ir kitiems, santūrus nepaisant ūmumo jis tarsi sukaupė savyje trūkumus ir privalumus kitų, pietvakarių valstijų kultūrai nesvetimų žmonių. Tveno tėvas — tipiškas pietietis, vergvaldišką tvarką manęs esant neginčijamą.

Tačiau jam buvo artimi ir kai kurie Švietimo epochos filosofijos teiginiai, įkritę galvon iš Amerikos karų dėl Nepriklausomybės laikotarpio iškiliųjų žmonių straipsnių, kalbų ir pamfletų. Džonas Klemensas buvo nuoširdus respublikonas, dievino protą ir niekino religines dogmas.

Tai nebuvo svetima ir Samjueliui.

Džonas Klemensas ir Džeinė Lempton susituokė 1823 metų gegužę. Tvenas tikina, kad vedybinį gyvenimą

tėvai pradėję nedideliame Kentukio valstijos Leksingtono miestelyje. Tada jie valdė žemės sklypelį ir turėjo šešis negrus vergus. Kiti duomenys byloja, kad jaunavedžiai apsistoję tos pačios valstijos Kolumbijos miestuke. Sunku dabar pasakyti, kur teisybė. Žinoma viena — tame miestelyje jie ilgai neužsibuvo. Per dvidešimt ketverių metų bendrą gyvenimą Klemensai nuolat kilnojosi iš vienos nausėdijos į kitą. O jų turtinė padėtis vis blogėjo.

Milijonų milijonai akrų...

Tveno senelis persikraustė iš Atlanto pakrantės į Vakarų Virdžiniją. Jo našlė su vaikais atsidūrė Kentukyje, o sūnus, vis labiau toldamas į šalies Vakarus, galiausiai persikėlė per Misisipę. Samjuelio Klemenso anūkui, irgi Samjueliui, buvo lemta — jau amžiaus viduryje — nusigauti į Nevadą Tolimuosiuose Vakaruose ir pagaliau į Kaliforniją. Taigi Klemensai įveikė ilgą kelią nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno.

Priminsime, kai 1776 metais trisdešimties Amerikos kolonijų atstovai priėmė Džefersono parašytą Nepriklausomybės deklaraciją ir nutarė atsiskirti nuo Anglijos — naujosios, už vandenyno esančios šalies — teritorija tebuvo tik siaura juosta, nutįsusi palei Šiaurės Amerikos kontinento Atlanto pakrantę. Tačiau šalies šiaurėje ir pietuose jau ryškėjo dabartinės JAV sienos. O į vakarus už trylikos kolonijų, tapusių „laisvomis nepriklausomomis valstybėmis“ (valstijomis), dar plytėjo milžiniški žemės plotai, kurių šeimininkai faktiškai buvo laisvieji indėnai, nors žemėlapiuose ši žemė priklausė įvairioms Europos valstybėms.

2. 3833

Didžiausi Amerikos kontinento šiaurinės dalies kolonizatoriai buvo anglai. Jie įkūrė pirmąsias nuolatines gyvenvietes už vandenyno, praėjus kiek daugiau nei šimtui metų po Amerikos atradimo (1492). Prancūzai anksčiau prasiskverbė į šalies gilumą ir, savo nuosavybe paskelbę didžiausių upių — Švento Lauryno ir Misisipės — baseinus, tapo didžiosios Šiaurės Amerikos žemyno dalies šeimininkai.

Dar prieš karą dėl Nepriklausomybės anglams pasisekė sutriuškinti prancūzus, ir Anglijos karūnai atiteko visos žemės iki pat Misisipės. Beje, karalius pasirašė įsakymą, draudžiantį teritorijoje nuo Alegenio kalnų iki Misisipės apsigyventi naujakuriams.

Padėtis radikaliai pasikeitė per Nepriklausomybės karą. Anglijos vyriausybė buvo priversta trylikai atsiskyrusių valstijų atiduoti visas Vakarų žemes — iki pat Misisipės. 1803 metais Jungtinės Valstijos iš Napoleono nusipirko Luizianą — milžinišką teritoriją, esančią į vakarus nuo Misisipės. Po penkiolikos metų amerikiečiai užgrobė Floridą. 1835 metais jie paėmė į savo rankas Meksikos Teksaso provinciją. Praėjo dar šiek tiek daugiau kaip dešimt metų, ir grobikiškas karas prieš silpną kaimynę Meksiką Jungtinėms Valstijoms pelnė milžinišką žemės plotą su Kalifornija.

Maža šalis virto milžiniška valstybe. Grasinimai, apgaulė, atviras smurtas — visos priemonės tarnavo vienam tikslui — JAV teritorijai išplėsti. Šito siekė ne tik Pietų vergvaldžiai, svajoję apie naujas, dar didesnes plantacijas, bet ir daugelis Šiaurės veikėjų.

Vakaruose atsiradus didžiausiems laisvos žemės plotams neišvengiamai iškilo klausimas: kam gi atiteks tos niekieno žemės“?

Amerikos Respublikos istorija gan ilgą laiką tebuvo kovos už žemę istorija. Kovojama buvo visokiausiais būdais ir toje kovoje dalyvavo įvairiausios jėgos. Demokratams teko atkakliai susikibti su Pietų plantatoriais-vergvaldžiais. Jų priešai dažnai būdavo ir dvarininkai, bankininkai, fabrikantai, viešpatavę Šiaurės valstijose.

Dešimtys tūkstančių fermerių, amatininkų, medžiotojų, jūrininkų, tarnavusių Amerikos armijoje ir daugelį metų kariavusių prieš anglus, troško ne tik nepriklausomybės ir kolonijinio režimo panaikinimo. Daugumai atrodė, kad išsivadavę iš Anglijos jungo amerikiečiai sugebės sukurti gerą gyvenimą, vadovaudamiesi visuotinės lygybės principu, ir kad jie pasieks visuotinę gerovę. O tam reikia vieno — visus norinčius aprūpinti žeme. Juk Vakaruose neplėštų dirvonų tiek, kad jų su kaupu užteks daugeliui milijonų.

Tačiau iliuzinės viltys naująją valstybę paversti idealia laisvų, pasiturinčių ir laimingų fermerių Respublika netrukus žlugo. Sukūrus Jungtines Valstijas imta spekuliuoti žeme, ir spekuliacijos mastai buvo neregėti. Drumstame vandenyje žuvį gaudė visokie perėjūnai, sukčiai, avantiūristai. Milijonai akrų puikiausios dirbamos žemės pateko į stambių Pietų ir Šiaurės žemvaldžių, begėdžių politikierių ir miklių pramonininkų rankas. Bepinigiai po senovei liko vargšai — geriausios žemės brangiai kainavo. O ir nusigauti į Vakarus nebuvo jau taip paprasta.

Nuo Kentukio iki Misūrio

Kentukio valstija, kur savo bendrą gyvenimą pradėjo Džonas ir Džeinė Klemensai, jau egzistavo keletą de-

šimtmečių. Tveno tėvas netrukus padarė išvadą, kad šioje „senoje“ valstijoje jis jau nieko nebepeš — pavėlavo. Ir Klemensai persikraustė į naujesnę valstiją — Tenesį. Bet Heinsboro miestelis irgi nepateisino vilčių — juk jis jau keliolika metų buvo grafystės centras, vadinasi, geriausios žemės, taip pat geriausios pareigybės pasidalytos. Ką gi, nutarė Džonas Klemensas, reikia vėl leistis į kelionę.

Pradedantysis juristas kartu su šeima persikėlė į Džeimstauno kaimelį, kurį dar tik buvo rengiamasi paversti naujai kuriamos Fentreso grafystės centru. Dabar jau viskas turėjo eiti kaip iš pypkės.

Klemensas gavo darbą teisme. Pasistatė prabangų, tų laikų supratimu, namą, ne kokią lūšnelę, ir paskelbė esąs pasirengęs priimti klientus. Tada, trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių sandūroje, jam pasilaimėjo nupirkti milžinišką žemės gabalą, į kurį Klemensai daugelį metų dėjo visas savo viltis. Pasakodamas apie „Tenesio žemę“ Tvenas paprastai mini skaičių — septyniasdešimt tūkstančių akrų* (apie trisdešimt tūkstančių hektarų).

Ir vis dėlto po dviejų metų Džonas Klemensas pajuto, kad ir Džeimstaune reikalai klostosi prastai: klientų buvo nedaug, o žemė nedavė jokių pajamų. Juristas skaudančia širdimi buvo priverstas griebtis smulkios prekybos. Tačiau fermeriai buvo linkę už prekes atsiskaityti ne pinigais, o natūra — lašiniais, medumi, vašku. Tas prekes reikėjo kažkam parduoti — kaip kitaip atsiskaitysi su tiekėjais? O kas jas pirks tokiame užkampyje?! Didžiausia nelaimė buvo ta, kad miestukas augo labai lėtai. Džonas Klemensas kūrė planus, kaip paversti Džeimstauną tikru mies-

* Akras — žemės ploto vienetas — 4046,86 m².

tu, bet tai buvo tuščios pastangos. Po senovei pirkėjas parduotuvėje buvo retas svečias, o žemės kaina visai nedidėjo.

Džeimstauną teko palikti. Tveno tėvas įsigijo gerą žemės gabalą prie gyvenvietės labai ilgu pavadinimu — Vulfo Upės Trys Intakai, pasistatė ten kuklų namą iš rąstų ir vėl patyrė tą pačią dalią — neturėjo iš ko išlaikyti šeimą.

Po kelių mėnesių Klemensai persikėlė į Pel Melą — ten šeimos galvai davė pašto viršininko darbą, be to, jis atidarė krautuvėlę.

Tačiau Pel Melas tebuvo tik menkas kaimelis. Tame nykiame Dievo pamirštame užkampyje, kur net patys apsukriausi žmonės greitai nuleisdavo rankas, Klemensai išgyveno keletą mažai džiaugsmo suteikusių metų. Džono Klemenso sveikata vis prastėjo — nuolat skaudėdavo galva, jo santaupos tirpte tirpo.

Pel Melo gyventojų skurdas akivaizdžiai bylojo apie tai, kad Amerikoje nelengva praturtėti ir pasirūpinti vaikais net ir žemės savininkui.

Ir tie, kas dar turėjo sveikatos ir šiek tiek lėšų, kas buvo drąsūs ir mėgo nuotykius, manė: išsigelbėjimo reikia ieškoti dar tolimesniuose kraštuose, šalies Vakaruose.

Gal kitoje Misisipės pusėje laukia sėkmė? Galbūt ten pasiseks užgrobti derlingos žemės kur nors prie upės? O gal po viršutiniu žemės sluoksniu slypi vertingi klodai?..

Į Vakarus!

Šis šaukinys skambėjo kaip kvietimas ir tūkstančiams „senųjų“, Rytų valstijų, amerikiečiams ir imigrantams, atplaukusiems iš už vandenyno. Jaunimas, vidutinio amžiaus žmonės, o dažnai ir seniai paliko gimtąsias vietas ir dūmė į Vakarus ieškoti laimės. Šeimomis leidosi į sunkų kelią — ten, kur, atrodė, naujakurių laukia sotus gyveni-

mas. Apie Vakarus sklido legendos, Vakarai gimdė naujas viltis.

Arkliais ir jaučiais, nuo lietaus dengtuose ir atviruose saulės deginamuose furgonuose, kurie daugeliui mėnesių tapdavo namais ant ratų, naujakuriai važiavo į Ohają ir Misūrį. Žemės pardavimo agentai į vilties ugnį vis šliūstelėdavo aliejaus, šviesiausiomis spalvomis tapydami Ilinojaus ir Indianos turtingumą. Kartais vienam kitam kildavo abejonių: ar tik ne apgavikai šitie saldžialiežuviai agentai? Kai kas sakė, kad ir Vakaruose geriausios žemės jau priklausančios turčiams. Sklido gandai, jog apkvailintiems žmonėms tenka griebtis ginklo ir jėga atsikovoti bent menkiausią žemės gabalėlį.

Žmonės neskyrė teisybės nuo melo. Jie tikėjo ir netikėjo, bet Rytų valstijose gyvenimas buvo nebepakenčiamas. Ir labai viliojo tai, kas buvo girdima kalbant apie Vakarus...

Tarp tų, kurie, viską metę, patraukė į Vakarus, buvo artimiausi Klemensų giminaičiai — Džeinės Klemens tėvas, jos dėdė ir svainis Džonas Kuorlzas. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje jie nusibeldė į naująją Misūrio valstiją, esančią į vakarus nuo Misisipės. Ir iš Džono Kuorlzo, Floridos kaimelyje atidariusio krautuvėlę, Džonas Klemensas gavo kvietimą pasekti jo pavyzdžiu.

Prarasti nebuvo ko. 1835 metais Tveno tėvas leidosi į kelionę. Tai buvo ilgiausia ir rizikingiausia iš visų kelionių, į kurias jis kada nors buvo leidęsis. Džonas Klemensas galutinai nutraukė visus saitus su „senosiomis" — Rytų Amerikos — sritimis. Jis įsiliejo į šiurkštokų, nutrūktgalvių persikėlėlių armiją. Jis važiavo į šalį, kur dar klajojo indėnai ir civilizacija žengė tik pirmuosius žingsnius.

Markas Tvenas savo kūriniuose ne kartą bandė pavaizduoti tėvų išvykimą iš Pel Melo į Floridą. Mes žinome faktus, taip pat ir epizodus, pagimdytus rašytojo vaizduotės (jo paties tada dar nebuvo šiame pasaulyje), todėl galime įsivaizduoti, kaip visa tai buvo.

Visi Pel Melo gyventojai susirinko išlydėti Klemensų. Šeimos galvą pagarbiai vadina „skvairu" — kaip stambų žemvaldį. Ir Klemensas įsitikinęs, kad taip ir turi būti — juk Fentreso grafystėje jam prikluso daugiau kaip šimtas kvadratinių mylių žemės!

Bet Klemensas tuo nesigiria. Jis žino Pel Melo skurdžių vertę. Kaimiečiai niekada nesupras, kokius turtus slepia Klemensui priklausanti žemė! Joje slypi ne tik geležies rūda ir anglis — tikriausiai joje yra ir sidabro. Kad ir kas Džonui Klemensui atsitiktų, vaikai bus aprūpinti.

Pagaliau susiruošė, ir kortežas pajuda. Vežime — pats Džonas Maršalas Klemensas, jo žmona, dukterys — Pamela ir Margareta, taip pat mažylis, sūnus Bendžaminas. Vežimą lydi raiteliai — vergė Dženina ir vyresnysis sūnus Orionas — jam jau dešimt metų.

Iš Pel Melo Klemensas pasiėmė namų rakandų, vežimą, keletą arklių, vienintelę vergę ir žemės pirkimo aktą Fentreso grafystėje. Kai ten suras rūdos ir anglies, žemė kaštuos po dvidešimt, penkiasdešimt, šimtą dolerių už akrą. O kol kas niekas neduotų nė cento — žemė buvo toli, menkai derlinga ir žemdirbių neviliojo.

Luisvilyje Klemensai persėdo į garlaivį — plaukė į Sent Lujį, didžiausią miestą Misisipės žemėse. Iš ten toliau — vėl vežimu ir raitomis.

Už Misisipės naujakuriai pateko į negyvenamas vietoves. Vešli derlinga augmenija, žemė, kurios dar beveik nebuvo lietęs fermerio noragas. Keliavo mišku. Paskui ke-

lias ėjo prerijomis. Tik vienur kitur regėjosi paskubom suręsti statiniai, neseniai įrengtos planatcijos.

Misūris, tolimiausia JAV Vakarų valstija, dar buvo labai menkai apgyvendinta. Ką gi, kaip tik čia Džonas Maršalas Klemensas parodys, ką sugeba!

Kai naujakuriai pagaliau pasiekė Misūrio valstijos Floridos gyvenvietę, juos džiaugsmingai sutiko laimingas Džonas Kuorlzas. Jis tuoj pat pasiūlė Džonui Klemensui tapti jo parduotuvės kompanionu — prekiavo sūriu ir kartūnu, vinimis ir viskiu, skrybėlėmis ir cukrumi.

Ne apie provincijos krautuvininko dalią svajojo Tveno tėvas, mokydamasis teisės. Bet Floridoje, kaip ir Pel Mene, mokytų žmonių nedaug tereikėjo. Čia gyveno gal tik trys šimtai žmonių. Ir Džonas Klemensas mielai priėmė Kuorlzo pasiūlymą.

Klemensų šeima įsikūrė nedideliame mediniame namuke, kuris, tiesą sakant, atrodė gan nykiai, ypač rudenį. Tame name 1835 metų lapkričio 30 dieną kelionės ir rūpesčių išvarginta Džeinė Klemens prieš laiką pagimdė dar vieną kūdikį — sūnų. Senelio garbei jis gavo vardą — Samjuelis ir dar vieną — Lenghornas.

Samas buvo silpnas ir geibus. Sunkiai pakėlė atšiaurią žiemą. Senatvėje Džeinė Klemens, mėgusi pajuokauti, į sūnaus klausimą, ar ji nerimavusi — juk jis galėjęs numirti, šmaikščiai atsakiusi: „Ne, aš bijojau, kad tu išgyvensi“.

Tuo laiku, kai vaikai dar buvo maži, Samo motina ne visuomet buvo linkusi šmaikštauti. Nesibaigiantys kraustymaisi, sunkus gyvenimas nuošaliuose kaimeliuose, šeimos rūpesčiai gerokai ją išsekino. Praėjus dvejiems metams po Samo gimimo pasaulį išvydo dar vienas sūnus — Henris — ir pareikalavo didžiausio dėmesio. Vaikai dažnai sir-

guliavo, ir motina kimšte kimšdavo jiems vaistus. Tuo laiku buvo populiari liaudies medicina, žmonės gausiai vartodavo žiniuonių priemones ir sukčių keliaujančių prekiautojų pardavinėjamus vaistus. Vaikus gydydavo ricina, kalomeliu, vaistiniu rabarbaru. Dažnai nuleisdavo kraują. Tveno vaikystės metais jų kaimelyje leidžiamas laikraštukas kartą pranešė, kad tik vienas iš dviejų amerikiečių išgyvenąs iki dvidešimt vienerių metų. Mirtis neaplenkė ir Klemensų šeimos. Nuo kažkokių ligų mirė sesuo Margareta ir brolis Bendžaminas.

Samas augo gana geibus. Laimei, dėdė Kuorlzas netoli Floridos turėjo fermą. Ten buvo nuostabus oras; be to, vaikus gerai maitino („kepti viščiukai, paršiukai, laukiniai ir naminiai kalakutai, antys ir žąsys, šviežia elniena, voverės, triušiai, fazanai, kurapkos, putpelės; džiūvėsiukai, karštas bulvių apkepas, karšti grikinukai, karštos bandelės, karšti paplotėliai; virtos kukurūzų burbuolės, pupos, pupelės, pomidorai, žirniai...“ — taip prasideda ilgas patiekalų, kuriais fermoje vaišindavo dėdė Kuorlzas, sąrašas). Sirguliuojantis berniūkštis pamažu darėsi stipruoliu.

Tėvas daugiausia laiko praleisdavo krautuvėje. Ne tik prekiaudavo, bet bandydavo tvarkyti ir kai kuriuos juridinius kaimynų reikalus, tačiau menkai uždirbdavo.

Po kurio laiko Džonas Klemensas atidarė savo parduotuvę, bet kišenė po senovei buvo pustuštė. Tveno tėvą apėmė mintis išrasti „amžinąjį variklį“. Žinoma, visos pastangos nuėjo vėjais. Tada jis griebėsi dar vieno bandymo — Floridos nausėdiją padaryti klestinčiu miestuku!

Florida buvo įsikūrusi prie Sūriosios upelės, nuo kurios iki didžiausios vandens arterijos — Misisipės — buvo nepilnas šimtas kilometrų. Bėda tik ta, kad Sūrioji laivybai netiko. 1837 metų pradžioje Misūrio valstijos valdžia

Klemensą paskyrė šešiolikos žmonių grupės vadovu ir leido rinkti lėšas Navigacijos kompanijai įkurti. Bet tie, kurie tikėjo Sūriosios perspektyva, pinigų neturėjo, o turtingieji bauginosi kišti kapitalą į gan nepatikimą verslą.

Gimė ir kitas projektas — iš Floridos nutiesti geležinkelį į kitą gyvenvietę, pavadintą prašmatniu Paryžiaus vardu. Bet ir šis planas neišdegė. Iki šiol Florida liko nuošaly nuo geležinkelio, o pasakymas „plaukti Sūriąja" reiškia „patirti nesėkmę".

Kuorlzas, turėjęs plantatoriaus įgūdžių, metė menką naudą davusią krautuvėlę, nusipirko vergų ir ėmė auginti kviečius bei veisti galvijus. O Klemensas ir vėl nutarė keisti gyvenamąją vietą.

Netrukus visa šeima atsidūrė Hanibalo miestuke. Šitai gyvenvietei, karštai tikėdamas sakė Džonas Klemensas, tai jau tikrai nulemta puiki ateitis. Juk Hanibalas įsikūręs ne prie kokio nors apgailėtino intako, o prie pačios Misisipės! 1839 metų lapkritį būsimasis rašytojas pirmą kartą išvydo puikiąją upę ir ją pamilo.

Misisipė — milžiniškos šalies dalies svarbiausia transporto arterija. Upės ištakos — prie pat Kanados sienos. Misisipės intakas Ohajas srūva per vadinamųjų Vidurio Vakarų turtingiausius rajonus, o kitas intakas — Misūris — toli prasiveržia į Šiaurės vakarus.

Kol dar nebuvo garlaivių, žemės ūkio produktai iš upės slėnių pasroviui būdavo plukdomi didelėmis baržomis. Prieš srovę laivus tekdavo tempti virvėmis. Kelionė į abi puses užtrukdavo gan ilgai — nuo pavasario iki rudens. Garlaiviai paskatino žemės ūkio vystymąsi palei visą Misisipę. Daugybei garlaivių linijų reikėjo ir daugybės locmanų, kapitonų, upeivių. Upė tapo tūkstančių žmonių egzistavimo šaltiniu.

Hanibalas įsikūręs maždaug už dviejų šimtų kilometrų į šiaurę nuo Sent Lujo. Čia sustodavo visų linijų garlaiviai, plaukiojantys aukštutinėje upės dalyje.

Hanibalas toli gražu nebuvo toks patriarchališkas, apsnūdęs ir mielas miestukas, koks pavaizduotas Sent Pitersboras „Tomo Sojerio nuotykiuose". Miestelyje be perstojo trinksėjo vežimai, išvežiojantys atplaukusių garlaivių krovinius.

Tuo metu, kai Klemensai persikėlė į Hanibalą, čia gyveno apie tūkstantis gyventojų. Jie dirbo skerdykloje, viskio fabrike, malūne, odos gamykloje, tabako fabrike, lentpjūvėse, garlaivių prieplaukoje, kalvėse, taip pat parduotuvėse ir užeigos namuose, įsikūrusiuose Pagrindinėje ir Antrojoje gatvėse. Netrukus gyventojų padvigubėjo, o tuo laiku, kai Samas Klemensas subrendo, — patrigubėjo.

Tveno vaikystės metais negrįstomis Hanibalo gatvėmis į skerdyklą gindavo kiaules, o pūvančių atliekų dvokas nuodijo orą. Praėjusio amžiaus penktajame dešimtmetyje Hanibalą nuolat nusiaubdavo epidemijos. Miazmų šaltinis buvo ne tik skerdyklos, bet ir Ber Kriko upelis, kuriame labai mėgo maudytis berniūkščiai.

Vasaromis Hanibalo gatvėse dulkės kildavo tiesiog stulpu. Pavasarį ir rudenį miestelis paskęsdavo neišbrendamame purvyne. Tenykštis laikraštukas rašė, kad Pagrindinės gatvės aikštėje balos „trijų pėdų gylio"...

Tačiau net ir Misisipė su garlaiviais, baržomis ir plaustais Klemensui nepadėjo laimėti, ko jis geidė. Jo nesėkmės prasidėjo nuo pat tos akimirkos, kai vertelga Aira Stautas, kuriam Klemensas pardavė savo nuosavybę Floridoje ir iš kurio įsigijo keletą statinių Hanibale, jį apmovė kaip didelį; imdamas prekes naujai įsteigtai parduotuvei Klemensas gerokai įsiskolino.

Kurdamas planus, kaip dirvonuojančias žemes paversti turtingais aruodais, upelius — laivybinėmis upėmis, o varganus kaimelius — didingais miestais, Džonas Maršalas Klemensas iš anksto save pasmerkė, nes verslo pasaulyje, kur viešpatavo apgaulė ir apsukrūs sukčiai apiplėšdavo visus, kas tik pakliūdavo po ranka, jis stengėsi veikti sąžiningai, dorai, pasikliovė žmonėmis ir nelindo į tamsius darbelius.

Iš visko sprendžiant, Aira Stautas buvo kaltas ir dėl kitų nesąžiningų operacijų, kurių auka tapo patiklusis juristas. Šiaip ar taip, rašytojas ne kartą užsiminė apie Stautą negeru žodžiu. Vienas po kito Klemensams Hanibale priklausę sklypai ir nameliai perėjo į kitų žmonių rankas. Galima spėti, kad Džonas Klemensas ypač stipriai nukentėjo dėl to, kad žmogus, už kurį jis laidavo (galimas daiktas, tai buvo tas pats Aira Stautas), pasiskelbė bankrutuojąs ir visa jo įsipareigojimų našta užgriuvo ant laiduotojo. Teko parduoti net baldus ir namų rykus.

Išlikęs Marko Tveno tėvo laiškas byloja, kiek daug nelaimių patyrė šis prakaulus ir iš pažiūros apdairus žmogus vien per didelį patiklumą, pasitikėjimą kitais žmonėmis ir dėl nemokėjimo su jais griežtai elgtis. Netgi Tvenas, itin reiklus savo tėvui, sužinojęs apie vieną jo poelgį, neištvėrė: „Argi jis ne minkštaširdis?!“

Džoną Klemensą visą gyvenimą kankino nuolatinis rūpestis dėl kasdieninės duonos. Nekvailas ir išsilavinęs žmogus atkakliai ieškojo galimybių panaudoti savo žinias, deja, nerado kur ir kaip. Tveno tėvas džiaugėsi ir menka teisine tarnyba, nevengė smulkios prekybos, griebėsi net amato, bet sumegzti galą su galu niekaip neįstengė.

Viename laiške žmonai Džonas Klemensas atvirai būgščioja, „kuo užsiimti vasarą“. Jo padėties tragizmas ne-

dviprasmiškai apibūdinamas tokiais žodžiais: „Aš noriu... kokio nors nuolatinio ir aktyvaus darbo, tai pirma; o antra, aš noriu, — tęsia su karčia ironija, — kad man už darbą užmokėtų, žinoma, jeigu tai įmanoma“. Orionas Klemensas pasakojo, kad kartą tėvas iš kelionės grįžo namo nieko nepešęs. Kai žmona jam papriekaištavusi, jis „visiškai netekęs vilties“ ir atsakęs: „Bet aš juk nevalioju dirbti žemkasiu“.

Norėdama pagelbėti šeimai ir kaip nors ją bent išmaitinti Džeinė Klemens dar vyrui esant gyvam atidarė mažytį pensioną. Duktė Pamela vertėsi muzikos pamokomis. Orionas anksti pradėjo dirbti ir išvyko į Sent Lujį.

Vienu tarpu Džonas Klemensas tarnavo taikos teisėju. Vietos laikraščio teigimu, jis oriai sėdėdavo prie tuščios manufaktūros dėžės, atstojančios stalą, ir griežtai stebėdavo tvarką. Laikraštis rašė, kad tai buvo „tvirtas žmogus, apdovanotas nuostabiai guviu protu.“

Bet nei teisėjo pareigos, nei kiti postai, kuriuos protarpiais Tveno tėvas užimdavo Hanibale, šeimos neaprūpino. Ir Džonas Klemensas kūrė visokiausius planus, kaip parduoti „Tenesio žemę“, atkakliai lavinosi (antai prieš mirtį ėmė lankyti gramatikos paskaitas, kurias skaitė atvykstantis „profesorius“), kūrė plento, taip pat geležinkelio tiesimo projektus, siūlė planą, kaip gyvenvietę paversti universitetiniu miesteliu...

Visi tie projektai liko popieriuje.

Paskutinius Klemenso gyvenimo metus apnuodijo bylinėjimasis su vienu šlykščiausių Hanibalo gyventojų, negrų pirkliu Viljamu Bibu. Visi šio žmogaus darbai buvo persunkti klastos ir žiaurumo. Džonui Klemensui niekaip nesisekė iš jo atgauti seną skolą. Negana to, Bibas, iš kažkieno perpirkęs Klemenso vekselį, iš šerifo pareikalavo par-

duoti visą jo nedraugo turtą ir apmokėti skolą. Tai buvo 1846 metų pabaigoje. Ant vykdomojo rašto šerifas brūkštelėjo: jam pavaldžioje grafystėje nerasta jokio Klemensui priklausančio turto, kurį būtų galima parduoti varžytinėse... Tai daug ką pasako.

Maždaug tuo metu Džonas Klemensas buvo iškeltas kandidatu į garbingas ir palyginti pelningas pareigas grafystės teisme. Rinkimai turėjo įvykti 1847 metų rugpjūtį. Sprendžiant iš laikraščių, Klemenso kandidatūrai daug kas pritarė, ir dėl to, kad jis bus išrinktas, beveik niekas neabejojo. Bet 1847 metų kovą, grįžęs iš eilinio teismo posėdžio, kur, matyt, buvo nagrinėjama jo byla su Bibu, Tveno tėvas persišaldė ir po dviejų savaičių mirė.

Taip iki pat savo gyvenimo pabaigos Džonas Maršalas Klemensas ir liko nevykėliu. O laimėdavo tokie žmonės kaip Bibas.

Tveno tėvas šeimą paliko, galima sakyti, nuogą. „Tenesio žemė“ pajamų nedavė ne tik Džonui Klemensui, bet ir jo palikuoniams. Oriono pastangos bent ką nors pešti iš tų dešimties tūkstančių akrų buvo bergždžios. Galiausiai Klemensai ėmė tikėti, kad toji žemė slepia savyje kažkokią piktą jėgą, trukdančią blaiviai, nepuoselėjant tuščių vilčių žvelgti į gyvenimą.

Samas Klemensas iš Misūrio valstijos

Dešimtmetis Samas buvo sveikas ir stiprus berniukas. Jam nieko nereiškė perplaukti Misisipę, pabėgus iš mokyklos įkopti į Holidėjo kalvą, ką nors iškrėsti mokytojui, apkulti bendraklasį.

Švelnios ir turtingos gamtos grožis, dar nenuniokotas grubios žmogaus rankos, nuo mažų dienų malonino berniuko širdį. Nuostabi upė ir tolyje, Ilinojaus pusėje, išnykstantys kalvoti jos krantai... Niekada Tvenas nepamiršo ir džiaugsmingų valandų, prabėgusių dėdės Kuorlzo fermoje — ten jis praleisdavo beveik visas vasaras.

Prie pat fermos augo miškas, veisėsi tetervinai, fazanai, laukiniai kalakutai ir antys. Vaikai, žinoma, ir Samas, dalyvaudavo naktinėse meškėnų ir oposumų* medžioklėse. Tačiau vaikus viliojo ne tik medžioklė. Jie džiaugėsi, kad aplinkui tiek daug visokiausių gyvūnų. Fermoje buvo karvių, arklių, vištų, šunų, kačių. Berniūkščiai žavėdavosi ant kelio pasišildyti iššliaužiančiais žalčiais ir aplinkui šmaižčiojančiais šikšnosparniais. Žalčius įkišdavo į tetos Patsi — Kuorlzo žmonos — krepšį. O kiek buvo juoko, kai Samo motina, kyštelėjusi ranką į sūnaus kišenę, užčiuopė (o siaube!) šikšnosparnį!

Meilė gyvūnams — būdingas Tveno charakterio bruožas. Knygos „Paslaptingasis nepažįstamasis" apmestame variante yra tokie žodžiai: „Gyvūnai nepaliko jo ramybėje — taip jis jiems patiko; ir jis jautė lygiai tokį pat jausmą jiems." Tvenas čia pasakoja apie savo herojų, bet tie žodžiai puikiausiai tinka ir jam pačiam.

Tveno vaikystės metais katės jų namuose veisdavosi dešimtimis. O kaip jis mėgdavo klausytis genių kalenimo ir paukščių čiulbėjimo („Miškas skambėjo nuo paukščių giesmių", — vėliau rašė jis).

Prisimindamas jaunystės įvykius, senatvėje Tvenas sukūrė jaudinančius poetiškus vaizdus. Jo plunksnai priklauso nuostabios rapsodijos gimtinės miškų ir prerijų šlo-

---

* Oposumai — sterblinės žiurkės.

vei. Tveno rašymo maniera kažkuo primena Voltą Vitmeną, didįjį Amerikos žemės poetą.

Pro fermą tekėjo upelis, kuriame, nepaisydami draudimų ir bausmių, vaikai maudydavosi visą vasarą.

Tačiau tai, žinoma, negalima nė lyginti su maudymusi Misisipėje. Plaukiko mokslai Samui brangiai atsiėjo. Daug kartų jis skendo. Laiške vaikystės draugui Tvenas aprašė tokį atsitikimą: kartą štormas jį užklupęs upės kelte ir vėtra nuplėšusi kepurę; tada jis šokęs į vandenį ir plaukęs keletą kilometrų, kol pasigavęs savo brangenybę...

Daug malonumų vaikams teikdavo žvejyba. Nuostabi vietelė buvo Hleskoko sala — smėlyje suradę vėžlių kiaušinių išsikepdavo stebuklingą kiaušinienę, plaukiodavo nuogutėliai ir paprasčiausiai ilgomis vasaros dienomis kaitindavosi saulėje.

Impulsyvaus būdo išdaigininkas, karštai mylįs gyvenimą, Samas Klemensas iš daug ko mokėjo patirti malonumą. Be galo nuostabi vieta buvo ola netoli Hanibalo. Sklido pasakojimai, kad kažkada joje slapstėsi plėšikai. Oloje esą galima pasiklysti ir numirti iš bado; kažkoks indėnas išvengė bado mirties tik... valgydamas šikšnosparnius. Sent Lujo gydytojas Makdouelas oloje palaidojęs keturiolikmetę merginą, galimas daiktas, savo dukterį... Taip, ten būdavo baisu. Tačiau toji ola, kurią jau tada jie vadino Makdouelo vardu, nepaprastai traukė. Savo „Autobiografijoje“ Tvenas pasakoja, kad vieną kartą buvęs joje pasiklydęs su kažkokia mergaite...

Samo draugai buvo tokie pat nutrūktgalviai linksmi nuotykių ieškotojai, koks buvo jis pats. Vienas iš jų — Bilas Bouenas, pramuštgalvis, nenusileisdavęs Samui nė per žingsnį, net jeigu grėsdavo nemalonumai. Samas ir Bilas kartą nustūmė nuo Holidėjo kalvos milžinišką akmenį. Ris-

damasis žemyn jis sudaužė į šipulius varkalio dirbtuves ir tik per stebuklą nieko nesužalojo. Suaugę Tvenas ir Bouenas mėgdavo prisiminti, kaip jie žaisdavo Robiną Hudą, kaudavosi žaisliniais kalavijais ir vogdavo vaisius iš svetimų sodų.

Artimas Samo draugas buvo ir Džonas Brigzas. Tvenas taip pat vis prisimindavo Norvilą Breidį, kurį pravardžiuodavo Gulu, „Guliverio kelionių" herojaus vardu. Kartu su Bilu, Džonu ir Gulu jie žaisdavo plėšikus, viešbučio kambarius prileisdavo kačių, pešdavosi su kitais berniūkščiais, gaudydavo žuvį, lankydavo užklystančių aktorių vaidinimus.

Brizgas, Bouenas ir Breidis Samui buvo artimesni nei jo jaunesnysis brolis Henris, geras ir paklusnus berniukas.

Tai jis, Henris, demaskavo Samo gudrybę, kai šis, nepaisydamas draudimo, išdūmė maudytis, praardęs motinos aklinai užsiūtą marškinių apykaklę, ir po maudynių beskubėdamas ją užsiuvo ne tos spalvos siūlais. Tik per jį, per Henrį, padauža gavo į kailį. Kitą kartą Samas pro trečiojo aukšto langą švystelėjo didžiausią arbūzo žievę ir ši tekštelėjo broliui į galvą. Žinoma, Henris puolė atsilyginti ir paleido į jį akmenį...

Gyveno Hanibale toks vargšų vargšas Tomas Blankenšipas. Samas Klemensas ir jo draugai mielai su Tomu draugavo, nors tėvai ir kreivai į tai žiūrėjo.

Kurdamas „Tomo Sojerio nuotykius" Tvenas daug kuo pasinaudojo iš to, ką vaikystėje patyrė pats. Knygoje aptinkame net vardus žmonių, kurie atmintin įkrito jam būnant mažam. Romano pagrindinio veikėjo vardas tikriausiai „pasiskolintas" iš Tomo Blankenšipo. Hekas Finas savo pavardę pasisavino iš vieno „miesto girtuoklio" — Džimo

Fino. Makdouelo ola apysakoje tapo Makdugalo ola. Ta pačia proga priminsime, kad Samjuelio Klemenso mažosios vaikystės draugės, apysakoje pavadintos Beki Tečer, tikrasis vardas ir pavardė įamžintas romane „Paauksuotas amžius“ — juk čia svarbiausioji veikėja yra Lora Hokins.

Ir vis dėlto apysakoje „Tomo Sojerio nuotykiai“ atsispindi tik pavieniai, dažniausiai malonūs, rašytojo vaikystės epizodai.

Tačiau nėra ko sakyti, kad dar mažas būdamas Samas suprato, jog pasaulyje su kaupu yra ir sielvarto, ir tamsumo.

Atsiminkime — Hanibale dar viešpatavo vergija. Tveno jaunystės metais kas septintas Hanibalo gyventojas buvo vergas. Nors čia vergija nebuvo tokia žiauri, kaip, sakysime, Pietų valstijose, bet vis dėlto vergija yra vergija.

Bibui, Hanibalo vergų prekeiviui, Klemensai pardavė paskutinę savo vergę — negrę Dženę. Pirklys perleido ją Pietų plantatoriui. Savo „Kaimo gyventojuose, 1840-43“ Tvenas pasakoja, kad po daugelio metų kažkas (galimas daiktas, jis pats) sutiko Dženę garlaivyje, kur ji dirbo kambarine, — negrė „verkė ir karčiai bėdojo dėl savo likimo“.

Gimtojoje Samjuelio Klemenso valstijoje tarsi susiliejo Amerikos Vakarų ir Pietų ypatumai. Misūris, atskirtas nuo „senųjų“ Pietų valstijų, vis dėlto laikėsi plantatorių įvestos tvarkos.

Hanibale vergiją visi suvokė kaip natūralų ir neišvengiamą reiškinį. Nelaisvę įtvirtino įstatymai; bažnyčia ir visuotinė moralė pripažino vergvaldystę. Bet tai, kad derlingoji žemė, kurioje gimė Samas, vis dėlto buvo vergų prakaito laistoma, negalėjo neskaudinti jo širdies.

„Autobiografijoje“ Tvenas rašė: „Kai lankiau mokyklą, aš nejaučiau pasibjaurėjimo vergove. Aš net neįtariau,

kad tai kažkas negera.“ Rašytojas pasakoja, kaip kartą užpyko ant tėvų pasamdyto berniuko-vergo Sendžio. Tas Sendis įkyrėjo dainomis. Samo motina, irgi maniusi, kad vergovė — natūralus reiškinys, bet vis dėlto jautrios širdies moteris, tarusi: „Jeigu jis, vargšelis, dainuoja, vadinasi, viską užmiršo... Jis jau niekada nebepamatys savo motinos; jeigu jis įstengia dainuoti, aš privalau ne drausti, o džiaugtis...“

Ne per toliausiai nuo Hanibalo prieplaukos dažnai gulėdavo negrai, laukdavę garlaivio, kuris juos nudangindavo „upe žemyn“, į Pietų medvilnės plantacijas. Tarp jų, savo „Autobiografijoje“ prisiminė Tvenas, buvo „nepaprastai liūdnų veidų“. Vaikystėje jis regėjo, kaip baltasis prievaizdas už kažkokį menką nusidėjimą tvojo vergui geležies gabalu per galvą. Tas netrukus mirė...

Su negrais buvo susiję tragiški ir gėdingi atsiminimai. Tačiau net paskutinių gyvenimo metų užrašuose, kuriuose Markas Tvenas atskleidžia daugybę mažai džiaugsmo teikiančių faktų, apie negrus kalbama mažai.

Klemensų ir Kuorlzų vaikams, kaip ir visiems Samo draugužiams, pasaulis atrodė pilnas vaiduoklių, paslaptingų garsų, burtų, mirtino pavojaus. Pelėdos ūkavimas, šunų lojimas — viskas turėjo savo baisią prasmę. Vaikai tikėjo, kad naktį klajoja paslaptingos būtybės be rankų, kojų, galvos. Sutemus tik ir reikėjo laukti, kol kas nors nutvers už gerklės — tai gali būti ir kraujo ištroškęs vampyras. Vaikams atrodė, kad žvėrių akys naktį spindi ypatinga, nenatūralia šviesa, o mirusiųjų dvasios klajoja po pasaulį ir kartais apsigyvena kituose žmonėse. Burtininkai gali atimti žmogui miegą ir net gyvenimą. Jeigu naktį pelė graužia tavo drabužį, vadinasi, esi pasmerktas myriop. Norint apsisaugoti nuo visų tų baisybių reikia turėti talismaną, taip

pat užkalbėti, gintis įvairiais ženklais. Egzistavo „mokslas“, kaip apsiginti ir kovoti su burtininkais, vampyrais, vaiduokliais. Vaikai tikėjo zuikio kojų, druskos, pipirų, kapinių žemės, visokių magiškos jėgos kaulų galia.

Taigi nėra ko stebėtis, jei Samas ir jo draugai tikėjo, jog žila negrė, gyvenanti Kuorlzo fermoje, nugyvenusi tūkstantį metų ir kalbėjusi su pačiu Moze, o plikė jos viršugalvyje atsiradusi dėl išgąsčio, kurį patyrė skęstant Egipto faraonui. Visi manė, kad senutė moka „išvaryti šėtoną“.

Gyvenimas buvo nelengvas ne tik negrams, bet ir daugeliui baltųjų, ypač tiems, kuriuos paniekinančiai vadino „baltosiomis atmatomis“. Mažajame Hanibale nebuvo didelių turtuolių, čia nesimatė ir tų baisių skurdo ir prabangos kontrastų, dėl ko Markas Tvenas labai sielojosi savo gyvenimo pabaigoje.

Hanibale sklido įvairiausi pasakojimai apie upės piratą Morelį ir kitus. Tačiau tokie vertelgos, kaip Stautas ir Bibas, apiplėšinėjo žmones ne prasčiau už Morelį. Buvo atvejų, kai jie savo auką nudurdavo peiliu ar paleisdavo nelaimingajam kulką. Antai vienas turčius nušovė kažkuo neįtikusį žmogų ir liko nenubaustas — senio Smaro žūties aplinkybių Tvenas niekada nebepamiršo. Smaras, kaip paliudijo vienas liudininkas per apklausą (tardė teisėjas Klemensas), „buvo toks pat doras žmogus kaip ir bet kuris valstijos gyventojas“. Niekam jis nekėlęs pavojaus, bet atvirai reiškęs savo nuomonę apie vietinius, įtartinos reputacijos turčius.

Tai buvo ne vienintelė žmogžudystė. Per Hanibalą, kuriame jau veikė gana didelis upės uostas, traukė tūkstančiai naujakurių — toliau į Vakarus, prie Ramiojo vandenyno, o tai skatino ažiotažą, kūrė nervingą atmosferą.

Keliauninkų antplūdis ypač padidėjo penktojo dešimtmečio pabaigoje, kai amerikiečiai po karo su Meksika

užgrobė naujas milžiniškas Vakarų žemių teritorijas ir surado garsiąsias Kalifornijos aukso kasyklas. 1849 metais laikraščiai rašė, kad Hanibalas sausakimšas keliaujančių į Kaliforniją vežimų. Į Vakarus patraukė ir apie aštuoniasdešimt miestelio gyventojų. Išvažiavo gydytojas, vaistininkas, mokytojos vyras, laikraščio redaktorius...

Hanibale daugėjo nusikaltimų. Samas Klemensas ne kartą matė, kaip turto alkis ir svaiginantys gėrimai žmones paverčia laukiniais žvėrimis. Kone su kiekvienu laivu į miestelį atplaukdavo sukčiai, vagys, apgavikai, ieškantys piningų naivuolių užeigos namuose.

Tada Samui jau buvo keturiolika. Jis savo akimis matė, kaip užpuolė Lindlį, „nepažįstamąjį iš Ilinojaus“ (taip jis buvo pavadintas straipsnelyje, išspausdintame vietos laikraštyje, — manoma, jog jį parašė būsimasis rašytojas), taip pat „nepažįstamojo“ draugus name, kuriame gyveno senutė su jauna dukra. Gindama dukrą, senutė čiupo šautuvą ir patiesė Lindlį...

Visa tai, kas dėjosi Hanibale, vienaip ar kitaip įstrigo į vaikų atmintį. Ne vienoje paskelbtoje Marko Tveno knygoje apie Tomą ir Heką nerasime veikėjo, kažkuo primenančio, sakysim, negrų pirklio Bibo sūnų. O Henris Bibas realiai egzistavo. Jis buvo pasiturinčio žmogaus sūnus, puikavosi savo prašmatniu kostiumu, taip pat rogutėmis, parvežtomis net iš Sen Lujo. Tačiau laiškuose vaikystės draugui Bouenui ir apysakoje „Paslaptingas nepažįstamasis Hanibale“ (dar nespausdintoje) Markas Tvenas duoda valią savo jausmams ir Henriui Bibui reiškia didžiausią neapykantą. Šis mažametis niekšelis savo namuose buvo įsirengęs skerdyklą ir galabydavo šuniukus bei kačiukus...

Visa tai paliko pėdsaką Samo sąmonėje ir skaudžiai ją žeidė. Jis sapnuodavo nužudytuosius žmones ir sužalotus gyvulėlius.

Apskritai Tveno vaikystę temdė nakties košmarai. Iš dalies tai lėmė ir auklėjimas šeimoje.

Džeinė Klemens nepritarė skeptiškai vyro pažiūrai į religiją. Sūnui Samui dar nebuvo ir aštuonerių metų, kai motina tapo presbiterione. Švelni, gera, ji vis dėlto tikėjo Dievo rūstybe. Šį tikėjimą įdiegė ir vaikams. Šeimoje dažnai būdavo kalbama apie pragaro kančias, kurių susilauks nuodėmingieji po mirties.

Viskas, kas dėjosi aplinkui, visi gyvenimo baisumai, atrodė turį dievišką kilmę. Apvaizda juos sugalvodavo tik tam, kad priverstų berniuką dorai gyventi. Naktimis Samas išgyvendavo mirties baimę, jausdavo šalia esant būtybę, kurios reikia išmelsti atleidimą už visas nuodėmes.

Dėl vieno atsitikimo Samjuelis Klemensas ypač ilgai kankinosi.

Girtas valkata paprašė degtukų, norėdamas pridegti pypkę (Samui jau buvo septyniolika metų). Atsitiko taip, kad girtuoklį areštavo ir įkišo į mažytį tenykštį kalėjimą. Kalinys padegė šiaudus, ant kurių gulėjo, ir sudegė su visu kalėjimu. Tiesą sakant, Samas čia buvo niekuo dėtas, bet jautri sąžinė ilgai jam nedavė ramybės. Artėjant nakčiai Samas jausdavosi ne savy.

Ką jau kalbėti — Hanibalas nebuvo idealus miestelis. Tveno vaikystė taip pat nebuvo ideali.

Tačiau subrendęs Markas Tvenas apie savo vaikystę kalbėjo su didele meile ne tik todėl, kad vaikystė visuomet atrodo gražesnė negu yra iš tikrųjų.

Tvenas ypač pabrėždavo, kad praėjusio amžiaus viduryje Vakarų nausėdijose dar buvusios gajos kai kurios patriarchalinio gyvenimo tradicijos. Rašytojas džiūgaudamas pasakodavo apie nuoširdžius papročius, klestėjusius dar iki „aukso karštinės“.

Naiviuose eilėraščiuose ir dainose, kurios tada sklido

iš lūpų į lūpas, buvo kalbama ne apie pinigus. Plėšikai ir piratai, rašė Tvenas, „braidė iki kelių po kraują", bet savo žygdarbius atlikdavo, norėdami padėti negalintiems apsiginti, „o ne dėl pinigų". Žmonės „tuokdavosi iš meilės, o ne dėl pinigų ir padėties".

Jaunystėje Tvenas sutiko nemažai dorų, stipraus charakterio žmonių. Girdėjo pasakojimus ir apie tikrus, o ne išgalvotus žygdarbius trokštant padėti „bejėgiams".

Kartą žvejojant Tomo Blankenšipo vyresnysis brolis Bensonas (arba, paprastai tariant, Bensas) užtiko pabėgusį negrą. Įstatymas reikalavo pranešti apie tai valdžiai. Bėglio laukė visuotinis pasmerkimas, o įskundėjo — garbė. Už juodaodį jau buvo paskirtas apdovanojimas. Ir vis dėlto vaikinas jo neišdavė, padėjo pasislėpti pelkėje, nunešdavo maisto. Vėliau negrą susekė. Gelbėdamasis nuo persekiotojų jis nuskendo.

Samas Klemensas apie tai žinojo ne tik iš pasakojimų. Kartą berniukams besimaudant iš vandens iškilo skenduolis...

Apie tai, kad čia papasakota ne legenda, byloja žinutė Hanibalo laikraštyje, išspausdinta 1847 metų rugpjūčio 19 dieną.

Miestelyje gyveno ir sąmoningi abolicionistai*, kurie ėjo mirti dėl įsitikinimų. Viename savo kūrinyje Markas Tvenas pasakoja apie abolicionisto Hardžio mirtį — baltaodis padėjo negrui pabėgti iš vergovės. Kai policininkas bandė sulaikyti bėglį negrą, Hardis jį patiesė vietoje. Fermeriai susirinko į mirties bausmės vykdymą iš visos apygardos. Vieni čia tematė tik pramogą; jie valgė pyragus ir gėrė stiprų sidrą. Tačiau susidorojimas su Hardžiu privertė daugelį susimąstyti.

---

* Abolicionistas — JAV XVIII—XIX a. kovotojas už negrų vergovės panaikinimą.

Abolicionistinės nuotaikos Hanibale nenuėjo niekais. Į kovą prieš vergovę stojo ir kiti miestelio gyventojai. Kai kurie amatininkai ir darbininkai — kalvis, spaustuvininkas, kepėjas ir kiti — sukūrė slaptą vergovės priešininkų draugiją. Kalvį irgi pakorė. Mirdamas jis sušuko: „Mirtis tironams!“ Abolicionistų draugija ir toliau gyvavo. Vergovės priešu tapo ir Tveno brolis Orionas.

Berniukas, nors ir žinojo apie Benso poelgį, jo neišdavė. Miglota nuojauta, kad vergovėje slypi kažkokia neteisybė, jau tada kirbėjo Samo širdyje.

Vaikystėje Tvenas draugavo su negrų vaikais. Vergai gyveno ir Kuorlzo fermoje. Geras vaikų draugas buvo negras dėdė Denas, puikus pasakotojas ir patarėjas. Jau tada Samjuelis pamėgo negrų dainas, kurių mielai klausydavosi ir visą gyvenimą pats dainuodavo.

Labai meiliai Tvenas aprašo negrę tetą Filis — tai dar neskelbto Marko Tveno apsakymo herojė. Neabejotina — apsakymas parašytas remiantis vaikystės atsiminimais. Teta Filis išrodo lyg generolas. „Bet, būdama juodaodė, ji geraširdė iki kaulo smegenų. Tai įgimta privilegija ir jos nuostabios rasės prerogatyva. Ji kupina linksmybės ir guvumo; kaip malonu būti šalia jos! Jos juokas, tas tyras juokas, tas įkvepiantis ir žvalinantis juokas gali nuskambėti kiekvieną akimirką; ir štai jau skamba tarytum varpelis — juokas, sklindantis tiesiog iš širdies...“

Valgis, drabužis, bet nė grašio pinigų

Po Džono Maršalo Klemenso mirties šeimai teko gyventi iš to, ką iš muzikos pamokų uždirbdavo Pamela. Šio to atsiųsdavo Orionas, dirbęs raidžių rinkėju Sent Lujyje.

Tvenas pasakojo: „Po tėvo mirties mane tuoj pat atsiėmė iš mokyklos ir atidavė pamokyti misteriui Amentui, Hanibalo laikraščio „Kurjeris“ redaktoriui ir savininkui...“

Yra duomenų, bylojančių, kad berniukas lankė mokyklą iki keturiolikos metų, tiesa, nereguliariai, derindamas mokymąsi su darbu.

Samas Klemensas spėjo susipažinti su daugeliu Hanibalo mokyklų. Visos jos buvo privačios. Vienas ar du mokytojai paprastai mokydavo pačių elementariausių dalykų.

Aštuonmetis Samas mokėsi mokykloje, kuri priklausė airiui Krosui, arba „Pikčiui“. Mokinys Klemensas sukūrė maždaug tokį dvieilį:

Krosas — pikčius airis,
Išsinėrė iš kailio...

Samo bičiulis Džonas Brizgas nieko nelaukdamas tą dveilį parašė lentoje ir už tai buvo žiauriai nubaustas. Eilių autorius liko paslaptyje.

Kroso mokykloje vyravo beprasmiškas kalimas. Išliko Tveno apsakymo juodraštis, kuriame kaip tik ir aprašoma tokia mokykla. Apsakymo herojai — padauža Tomas Sojeris, jo uolus brolis Sidas ir Beki Tečer.

Dažniausiai Tvenas prisimindavo Dosono mokyklą. Dosonas reikalavo, kad vaikai elgtųsi lygiai taip, kaip jo sūnus. Tačiau šio pavyzdingo berniuko mokiniai nemėgo. Neskelbtame Marko Tveno kūrinyje užtinkame gana komišką mokyklos gyvenimo vaizdelį. Mokiniai „šnibždasi, kumščioja vienas kitą, gaudo muses, kikena“. Kai ateina mokytojas, visi nutyla. Ir štai mokytojas įsako: „Imkitės knygų!“ — o pats nupėdina į savo kambarėlį. Ir vėl klasėje užverda įprastinis gyvenimas.

Donsono mokykłoje, lygiai kaip ir Kroso, mokiniai turėjo mechaniškai iškalti gramatikos taisykles. Ne jų galvelėms buvo perprasti ir kitus mokslus. Todėl nėra ko stebėtis, kad per pamokas vaikai keisdavosi peiliukais, paukščių kiaušiniais, kabliukais. Tačiau nepaisant visko, Samas vis dėlto išmoko rašyti. Jis net tapo diktanto rašymo čempionu!

Džozefas Amentas — Samas tapo jo mokiniu — leido laikraštį „Misūrio kurjeris", buvo apsukrus vertelga ir karštas demokratų partijos šalininkas, o ši partija jau buvo betampanti svarbiausia vergovinės tvarkos gynėja.

Savo „Autobiografijoje" Tvenas dažniausiai pasakoja apie vaikystę su švelnia šypsena, šviesiu humoru. Bet kai prisimena Amentą, humoras kaip mat išgaruoja. Spaustuvės mokinys Klemensas pas Amentą dirbo įprastinėmis sąlygomis — už „valgį, drabužį", bet negaudavo „nė grašio pinigų". Drabužius pamėtėdavo sūnaus ar paties Amento panešiotus, didžiausių matmenų; mokinius maitino „labai vienodai, o svarbiausia — negausiai".

Negeru žodžiu Tvenas prisimindavo ir Amento giminaitę, gana šykščią moterį. Priešiškumas spaustuvininkui ir jo giminaitei atvirai skamba Samjuelio Klemenso kandžiose žinutėse, išspausdintose Hanibalo laikraščiuose jam išėjus iš „Kurjerio" ir gerokai vėliau parašytuose apsakymuose. Dirbdamas pas Amentą berniukas ilgėjosi motinos, gimtųjų namų, svajojo iki soties pavalgyti... Tveno giminaitė pasakojo, kad „dėdė Samas jautėsi labai vienišas". Kartą Klemensai, grįžę namo vėlai naktį, išvydo Samą — jis buvo pabėgęs iš Amento ir gulėjo ant grindų. Matyt, šitaip miegoti įprato spaustuvėje.

Suaugusiųjų pasaulis, kurį berniukas Samas atidžiai stebėjo savo pilkai mėlynomis akimis, atrodė ne toks jau linksmas.

Ir vis dėlto per kraštus besiliejanti įgimta energija ir guvumas neleido Samui Klemensui liūdėti. Jis išsaugojo optimistinį žvilgsnį į pasaulį, linksminosi kiek tik galėjo ir susižavėjęs žvelgdavo į nerūpestingus, visuomet pasirengusius ką nors iškrėsti žmones, tokius kaip jo draugas — jaunas spaustuvės darbininkas.

Baigęs darbą spaustuvėje, Samas skubėdavo maudytis arba pasivaikščioti su bičiuliais. Jis mėgo šokti. O Hanibale šokiai vykdavo dažnai. Šokdavo mokyklose, tuščiose daržinėse, tiesiog lauke — visur, kur tik pasigirsdavo smuiko melodija.

Žinoma, jaunieji amerikiečiai prasimanydavo ir kitų pramogų, kurios suteikdavo džiaugsmo.

Šeštojo dešimtmečio pradžioje Orionas Klemensas, motinos patartas, nusprendė leisti laikraštį.

Tuo laiku Hanibale, kuriame gyveno apie tris tūkstančius žmonių, jau ėjo keli laikraščiai, dažniausiai — dienraščiai. Tai būdavo nedideli lapeliai, prastai atspausti ant blogo popieriaus. Paprastai laikraščio leidyba rūpindavosi vienas žmogus.

Net tokiam menkam laikraštėliui išleisti Orionas pinigų neturėjo, o vieno savaitinio leidinėlio redaktorius taip užsidegė kuo greičiau išdumti į Kaliforniją ieškoti aukso, kad ryžosi parduoti savo spaustuvę už gana menką kainą.

Samas neketino dirbti pas brolį. Jis troško kuo greičiau baigti mokslus ir priversti Amentą pakelti atlyginimą. O vis dėlto po kelių mėnesių Samas (kaip ir jaunesnysis brolis Henris) tapo Oriono spaustuvės darbininku. Nors šeimyninės įmonės savininkas ir žadėjo mokėti, deja, atlyginimo Samas negavo.

Tuo metu savitas Oriono Klemenso būdas jau buvo galutinai susiformavęs. Tai buvo nepaprastai tyros širdies

žmogus, doras, nuoširdus ir kartu ištižęs, išsiblaškęs, lengvai pasiduodantis kitų įtakai. Dar pridursime — keistuolis. Atrodė, Orionas tiesiog užsikrėtė kai kuriomis anglų literatūroje pavaizduotų keistuolių savybėmis. Pasaulyje, kur vyko arši kova už egzistavimą, vyresnysis Tveno brolis jautėsi nejaukiai. Tuolaikinėmis sąlygomis atviros širdies, nesavanaudiški žmonės negalėjo tikėtis „laimingos pabaigos“. Orionas Klemensas buvo apsigimęs nelaimėlis.

Markas Tvenas mylėjo savo brolį, atidžiai jį stebėjo, o paaugęs negailėjo ir patarimų — sekti Ruso pavyzdžiu ir parašyti atvirą savo gyvenimo istoriją, savo svajonių ir nesėkmių istoriją. Tveno biografai apie Orioną paprastai rašo su pašaipa. O jis buvo vienintelis iš visų Klemensų, dar iki Pilietinio karo sąmoningai, nors ne visuomet nuosekliai, pasisakęs prieš vergovę. Orionas visą gyvenimą svajojo — tegul ir naiviai, kaip menkai mokslo ragavęs provincialas, — apie Amerikos papročių pakeitimą, ne kartą pasisakė prieš „eretišką“ protestantizmo mokymą, palaikė demokratijos pradus.

Savo laikraštyje Orionas spausdino feljetonus ir romanų — pigių, sentimentalių ir dikensiškų — ištraukas, spausdino žinutes apie tenykštį gyvenimą, politikos naujienas. Kaip ir kiti redaktoriai, jis smagino skaitytojus ir teikė šiokią tokią informaciją. Bet Orionas vien tuo negalėjo pasitenkinti — jis laikė savo pareiga kovoti už progresą. Iš Oriono laikraščio publikacijų galima jausti simpatiją fermeriams ir amatininkams, nuoširdų pritarimą demokratijos principams.

Oriono Klemenso reikalai klostėsi ne taip jau gerai: labai neturtingi buvo prenumeratoriai, linkę atsiskaityti su redaktoriumi ne pinigais, o malkomis ar kopūstais. Ne visuomet Orionui pavykdavo išmokėti procentus turtingam

fermeriui, iš kurio buvo pasiskolinęs pinigų spaustuvei įsigyti. Redaktorius daug kartų keitė laikraščio pavadinimą, čia pakeldavo, čia nuleisdavo prenumeratos kainą. Ryžosi leisti laikraštėlį bent tris kartus per savaitę, tačiau netrukus pamatė, kad tai ne jo jėgoms. Parašė laiškus žinomiems rašytojams, kvietė bendradarbiauti. Tuščios pastangos! Iš tų menkų pajamų, kurias duodavo laikraštėlis, šeima egzistuoti neįstengė.

Nepaisant nieko, jaunasis rinkėjas Samas stropiai vykdė savo pareigas, didžiuodamasis išprusimu, mokėjimu surinkti tekstą beveik be klaidų.

Atrodo, savo rašinius Tvenas ėmė spausdinti dar dirbdamas pas Amentą. Ypatingo talento čia nereikėjo. Laikraščių redaktoriams nuolat trūko rašinių. Jie noriai darbavosi žirklėmis — perspausdindavo patikusius pranešimus ar apsakymus iš kitų laikraščių. Orionas Klemensas spausdindavo net Hanibalo moksleivių atpasakojimus ar rašinius.

Oriono laikraštyje savo kūrinėlius Samas, matyt, spausdino labai dažnai. Tikriausia jis buvo 1851 metais išspausdinto rašinio apie gaisrą gretimoje spaustuvėje autorius. Rašinys primena humoreską.

Samjuelis Klemensas rašė ir reportažus, ataskaitas. Neiškentė nepaskelbęs sentimentalių eilėraščių. Įdomu pridurti, kad jau patys pirmieji rašiniai, spausdinti laikraščiuose ir žurnaluose, buvo persunkti humoro. Rašinį apie gaisrą minėjome. Po metų Bostone leidžiamame žurnale „Sakvojažas" pasirodė apsakymas „Frantas gąsdina skvoterį". Apsakymas pasirašytas inicialais S.L.K., jo veiksmas vyksta Hanibale.

Visose to meto fotografijose Samas labai rimtas, o iš tikrųjų humoras iš jo trykšte tryško. Vaikinas netvėrė ne-

išdaigaudamas, visuomet buvo pasirengęs juoktis ir džiaugtis, linksminti kitus. Jis niršo dėl to, kad Orionas neturįs humoro jausmo... Motina Samui buvo artimesnė jau vien dėl to, kad ji išmanė juoką.

„Pusiau arklys, pusiau aligatorius“

Knygoje „Kaimo gyventojai, 1840-43“ Tvenas prisimena, kad jo jaunystės metais Hanibalo gyventojai skaitę Valterio Skoto, Džeimso Fenimoro Kuperio, Džordžo Noelio Gordono Bairono, Čarlzo Dikenso knygas. Tuo metu taip pat buvę populiarūs „dovanų“ almanachai su sentimentaliomis eilėmis ir netikroviškais apsakymais.

Samjuelis Klemensas nemėgo Kuperio ir Skoto; menkai domėjosi anglų poezija.

Mokydamasis pas Dosoną, o gal netrukus po mokslų, jis perskaitė Servanteso „Don Kichotą“, taip pat kai kurias Džonatano Svifto, Oliverio Goldsmito ir Čarlzo Dikenso knygas (Dikenso „Nykiųjų namų“ fragmentus savo laikraštyje spausdino Orionas).

Svifto satyra Tvenas žavėjosi beveik visą gyvenimą. Vertino tik tuos Goldsmito kūrinius, kuriuose jautė satyrines tendencijas. Sentimentaliai lyriški motyvai anglų rašytojo kūryboje jį dirgindavo. Gana prieštaringas buvo Tveno požiūris į Dikenso kūrybą. Jis vertino didžiojo anglų rašytojo kūrinius, be abejo, daug ko iš jų pasimokė, tačiau vis dėlto buvo tos nuomonės, kad Dikenso humoras nepakankamai aštrus.

Berniuką Samą Klemensą traukė kitokio pobūdžio knygos. Tai nebuvo klasikų kūriniai. Jų neleisdavo prašmatniais viršeliais. Nereikalavo skaityti mokytojai ir negyrė kritikai.

Kalbame apie prastuomenės humoristiką.

Prieplaukoje laukiant garlaivio, prie parduotuvės durų Pagrindinėje gatvėje, kur dažnai būriuodavosi žmonės, norėdami pailsėti ir persimesti vienu kitu žodžiu, šeimos aplinkoje po darbo dienos hanibaliečiai iš lūpų į lūpas perduodavo liaudies fantazijos pagimdytus pasakojimus.

Jau neatmenamais laikais Amerikos indėnai sukūrė nuostabias legendas apie didvyriškus savo žygius. Apie tragišką vergų likimą pasakoja Amerikos negrų tautosaka. Herojinė tema ryški ir baltųjų amerikiečių kūryboje. Žinoma nemažai legendų, kuriose apdainuoti kovotojų už laisvę, gamtos užkariautojų žygiai.

Milžino Polio Beniano arba, sakysim, negro stipruolio Džono Henrio paveiksluose bevardžiai pasakotojai įkūnijo laisvės troškimą, tikėjimą savo jėgomis, visuomenei naudingo darbo troškulį.

Beniano dvasia gyva kai kuriuose didžiojo Amerikos poeto Volto Vitmeno kūriniuose, o Džono Henrio įtaka jaučiama jaunesnės kartos negrų poetų kūryboje.

Amerikos tautos sukūrė kur kas daugiau humoro ir net pajuokos kupinų kūrinių nei apdainuojančių heroizmą. Ko gero, Amerikos tautosakoje pseudoherojika ryškesnė nei tikroji herojika. Amerikoje, kur be galo stipri buvo individualizmo dvasia, žmonės dažniau kūrė pajuokiančius apsakymus apie savimylas ir sukčius, apie netikrus didvyrius, besigiriančius šauniais žygiais.

Iš motinos, dėdės Kuorlzo, mokyklos draugų, spaustuvės mokinių ir šiaip tiesiog gatvėje ar kur susibūrus Samjuelis Klemensas išgirsdavo daugybę humoristinių pasakojimų apie apsukrius perėjūnus, upės matrosus-kumštynių meistrus, provincijos politikus, neieškančius žodžio

kišenėje, taip pat apie „naivuolius“, protu nenusileidžiančius gudruolius. Tikriausiai iš Kuorlzo lūpų Tvenas pirmą kartą išgirdo istoriją, kaip du provincialai susiginčijo, kurio varlė aukščiau iššoks, ir kaip vienas ginčininkas šauniai apmovė kitą.

Prie Misisipės buvo populiarūs pasakojimai apie upeivį burlioką Maiką Finką. Jis žiauriai elgdavosi, vaidydavosi su žmona, bet daugelį viliojo smagus Finkos būdas.

Šalies Vakarų gyventojai sugalvodavo visokiausių smagių pasakojimų, kuriuos išgirdę Rytų frantai tiesiog negalėdavo užsičiaupti. Pasakotojai varžydavosi, kas sugalvos kuo neįtikinamesnį atstikimą, absurdiškesnę istoriją.

Praėjusio amžiaus viduryje bene pats populiariausias Amerikos komiško folkloro personažas buvo Kroketas.

Deividas, arba Deivis Kroketas, buvo, galima sakyti, artimas Marko Tveno kaimynas, kilęs iš Vakarų Tenesio glūdumos. Žmogus tokiu vardu iš tikrųjų egzistavo. Dar praėjusio amžiaus trečiajame dešimtmetyje Deividas Kroketas gana plačiai išgarsėjo kaip Vašingtono įstatymų leidybos rūmų narys ir juokdarys ekscentrikas.

Iš pradžių Kroketas palaikė Endrių Džeksoną, kurį šimtai tūkstančių Amerikos fermerių laikė kovotoju prieš bankininkus ir fabrikantus, ketinusius užgrobti valdžią. Bet tas pats Kroketas buvo traukiamas per dantį Džeksonui priešingoje spaudoje. Vėliau jis ėmė pasisakyti prieš Džeksoną ir patyrė nemažai nemalonumų iš Džeksono pakraipą remiančių laikraščių.

Bendradarbiaudamas su žurnalistu Čiltonu Kroketas sukūrė „Autobiografiją“ ir tikėjosi vėl užkariauti paprastų amerikiečių pasitikėjimą. Kroketo „Autobiografijoje“ nemažai prasimanymų, atviro melo.

Pasakojimai apie Kroketą pagyrūną buvo populiarūs. Antai 1832 metais buvo išspausdintas tokio turinio

straipsnelis: „Prezidentas įgaliojo Deividą Kroketą iš Tenesio įkopti į Alegenio kalnus, pagauti prie žemės priartėjusią kometą ir nutraukti jai uodegą, kad ši nesudegintų viso pasaulio..."

Ketvirtojo dešimtmečio viduryje Kroketas mirė. Vienas po kito pasirodė „Kroketo almanachai", kuriuose buvo pasakojama apie dar keistesnius atsitikimus. Pamažu Kroketas tapo liaudies kuriamų pasakojimų personažu. Visokiausių Kroketo nutikimų žinojo ir upeiviai, ir medžiotojai, ir fermeriai.

Kroketo paveikslas, toks, koks jis susiformavo milijonų amerikiečių sąmonėje, puikiai parodo jau atsakymas į klausimą: „O kas tu toks?" Kroketas atsako, kad jis esąs „pusiau arklys, pusiau aligatorius", galįs „peršokti per Ohajo upę" ir joti „raitas ant žaibo".

Pagyrūnų tais laikais netrūko. Ypač tuo pasižymėjo upeiviai. Vėliau Markas Tvenas „Gyvenime prie Misisipės" įamžino pasakotojus, sugebėjusius mėtytis fantastiškiausiomis hiperbolėmis, lygiai kaip Kroketas iškilti net į kosmoso aukštumas ir ten atlikti savo žygdarbius...

Tais metais, kai spaudoje pasirodė pirmieji Samjuelio Klemenso plunksnos bandymai, vystėsi ne tik amerikiečių komiškoji tautosaka. Kaip tik tada išpopuliarėjo profesionalioji literatūra, kuriai būdinga grynai amerikietiška specifika.

Pirmais žymus Amerikos novelistas Vašingtonas Irvingas buvo juoko, grakštaus, nors, ko gero, ir nelabai subtilaus humoro meistras. Komiškų elementų yra Natanielio Hotorno kūriniuose. Netgi niūrioje Edgaro Po kūryboje užtinkame humoro gyslelę.

Ir vis dėlto XIX amžiaus penktojo dešimtmečio Amerikos literatūra negalėjo pasigirti originaliu, sodriu, grynai nacionaliniu humoru.

Per dešimtmetį prieš pat Pilietinį Šiaurės ir Pietų karą (tai buvo kova dėl žemės, kova prieš vergiją) humoristinė JAV literatūra lyg raketa šovė į padebesius.

Jos vystymasis didžia dalimi susijęs su demokratinių nuotaikų paūmėjimu, susidomėjimu paprastų, nieko neišsiskiriančių Amerikos žmonių gyvenimu.

Praėjusio amžiaus ketvirtajame ir penktajame dešimtmečiuose Niujorke, Bostone ir kai kuriuose kituose didžiuosiuose miestuose atsirado humoristinių žurnalų. Leidėjai visą šalį užvertė juokingų apsakymų rinkiniais ir „komiškais almanachais". Humoras užkariavo ir laikraščius — vis daugiau vietos užimdavo anekdotai, feljetonai, humoristiniai pasakojimai.

Humoristai vaizdavo kasdieninį paprastų fermerių ir amatininkų gyvenimą, aršiai pliekė plepias kūmutes... Rašytojai išjuokė gobšius turtuolius, nedorus politikus, sukčius, veidmainius, žmones, pretenduojančius į aristokratus, ir taip toliau.

Su Hupero, Longstrito, Smito, Derbi, Halibertono, Šilabero, Vičero ir daugelio kitų kūriniais Samjuelis Klemensas susipažino iš „komiškų almanachų", humoristinių žurnalų „Laiko dvasia", „Sakvojažas" ir iš laikraščių.

Kaip ir visi redaktoriai, Orionas Klemensas mainais į savo laikraštį gaudavo daug įvairių leidinių. O daugybėje Hanibalan ateinančių spaudinių rinkėjas Klemensas pirmiausia, ko gero, sužvejodavo anekdotus, humoristinius laiškus ir vaizdelius. Dažniausiai rašinių kalba būdavo nepaprastai sudarkyta ir pati savaime jau kėlė juoką.

Daug kas juokinga būdavo teatrų vaidinimuose, kuriuos Samui teko matyti. Labiausiai jo atmintin įstrigo ne klasikinio repertuaro kūriniai, o tie spektakliai, kuriuose baltieji vaidindavo negrus. Toks „negrų" teatras JAV atsi-

rado dar prieš gimstant Tvenui ir tapo labai populiarus. Tai buvo atvira klounada. Kalambūrai kėlė juoką milijonams Tveno tėvynainių. „Negrų“ teatrą mėgo Linkolnas.

Štai tokį humorą nuo pat jaunystės gerte gėrė būsimasis rašytojas.

Marko Tveno „universitetai“

Išėjus iš Amento, Samui Klemensui gyvenimas klostėsi ne taip jau lengvai. Vis apmaudžiaudavo dėl Oriono, tapusio šeimos galva ir nesugebėjusio bent kiek ją aprūpinti. Redaktorius Klemensas amžinai gyveno baime dėl neišmokėtų skolų.

Tveno jaunystė — tai visų pirma gyvenimas be pastogės (jis pats sakėsi anksti pradėjęs gyventi „svetimų maitinamas“). Blaškėsi ieškodamas tikro darbo, netikėdamas rytdiena, jautė, kad šitaip ilgai negali tęstis. Ne, Samjuelis Klemensas ne toks, kaip vėpla brolis! Jis mokės pakovoti dėl savęs, jis išsikovos vietą gyvenime!

Samui dar nebuvo nė aštuoniolikos, kai jis pabėgo iš Oriono. Sent Lujo mieste, kur gyveno Pamela su vyru, jaunuolis susirado darbo, susitaupė šiek tiek pinigų ir patraukė į Atlanto pakrantės rajonus, norėdamas pamatyti didžiuosius šalies miestus: Niujorką, Filadelfiją, Vašingtoną. Kai pasilaimėdavo įsitaisyti kokioje spaustuvėje, dirbdavo keletą savaičių ir vėl keliaudavo. Viskas traukė jaunojo provincialo dėmesį, viskas jam buvo įdomu: ir paroda Niujorke, ir Filadelfijos pastatai, ir nemokama spaustuvininkų biblioteka — Samas mielai joje leisdavo laisvą laiką.

Niujorke Klemensas sugebėjo pakliūti į tikrą teatrą ir naiviai džiūgaudamas aprašė namiškiams labiausiai pa-

tikusią sceną — gladiatorius miršta „su žiauriu džiaugsmu, patenkinęs keršto aistrą“.

Beklajojant plėtėsi jaunuolio akiratis, jis pasijuto labiau suartėjęs su kultūra. Iš Samo laiškų padvelkė optimizmas, net pasitikėjimas savimi. Kaip visuomet polemizuodamas su Orionu, linkusiu į pesimizmą, savo vyresniajam broliui Samas rašė, kad „žmonėms teks ilgai laukti, kol aš pulsiu dvasia ir išsigąsiu bado“.

Bet vis dėlto jį traukė namo. Matyt, ne taip jau puikiai sekėsi Samjueliui Klemensui toli nuo saviškių, jeigu jis galiausiai sutiko stoti dirbti pas Orioną, iš Misūrio persikėlusį į Ajovos valstiją, nors menkai tikėjo, kad brolis reguliariai mokės jam atlyginimą.

Spaustuvėje, kurią Orionas įkūrė Kiokuko mieste, reikalai klostėsi prastai. Samjuelis niršo ant brolio ir skundė jį motinai, kuri ir dabar, Orionui sukūrus šeimą, gyveno pas jį ir darė didelę įtaką visų Klemensų gyvenimui.

Dienomis Samas vėl nuoširdžiai triūsė spaustuvėje, o vakarais kalbėjo nepabaigiamas kalbas su bičiuliais arba eidavo į pasimatymus su dailiomis merginomis. Jaunajam rinkėjui netrukus sukaks dvidešimt. Jis moka dainuoti, mielai kuria šmaikščias istorijas, nieko prieš iškrėsti kokią išdaigą ir po senovei visiškai neįsivaizduoja, kas jo laukia artimiausiu metu.

Samjuelis Klemensas beveik įsitikinęs, kad su mokslais jau galutinai baigta, bet daug skaito — viską, kas papuola po ranka, nesirinkdamas: ir rimtas knygas, ir anekdotų rinkinius, ir humoristinius žurnalus, ir įdomių kelionių aprašymus.

Vienoje knygoje perskaitė apie amerikiečių keliautojų Linčo ir Herndono kelionę Amazonės upe. Ten augą reti egzotiški augalai, kurie didžiai vertinami pasaulio rinkose.

Kas sugebės nusigauti prie Amazonės, bemat praturtės. Kodėl gi rinkėjui Klemensui nepatraukus drąsuolių maršrutu?! Juk pagaliau jis turi rasti vietą gyvenime!

Nepaprasta kelionė ir turtai... Ko dar žmogui reikia?! Samas su dviem bičiuliais susitaria vykti prie Amazonės. Trūko tik pinigų kelionei...

Kartą, pasakoja Tvenas, einant pro kažkokį namą vėjas atpūtė popierėlį. Pasirodo, tai buvo penkiasdešimties dolerių banknotas. Dabar jau nebebuvo ko delsti! Samjuelis Klemensas tuoj pat atsilabino su Kiokuku.

Išvažiavo vienas. Šiaip ar taip, rastų pinigų vis tiek nebūtų pakakę kelionei į Pietų Ameriką. Pirmas etapas jaunojo keliauninko kelyje prie Amazonės — Amerikos miestas Cincinatis. Čia jis peržiemos, tada Misisipe nuplauks į Naująjį Orleaną, o jau iš ten — pirmyn, į galutinį tikslą!

Vėl ėmė dirbti spaustuvėje. Vėl gyvenimas, mintant svetima duona, vėl benamio dalia.

Samjuelis Klemensas kaip visuomet atidžiai stebi žmones, klausosi jų šnekos, mokosi gyvenimo universitetuose. Cincinatyje jo dėmesį patraukia bedarbis škotas Makfarleinas. Vaikinas mėgsta pafilosofuoti, bet jo filosofija niūri. Žmogus,samprotauja Makfarleinas, turi daug bendra su gyvuliu. Žmonės net blogesni už gyvūnus, tai labai piktos būtybės. Klemensas žmonėse regi ką kitą — gerumą ir iš jų sklindančią šviesą. Bet jis gerbė Makfarleiną už tai, kad šitas raidžių rinkėjas turėjo daug gerų knygų. Samas skolinosi ir skaitė.

1857 metų pavasarį jis patraukė Amazonės link. Nedidelis garlaivėlis „Polis Džonsas“ plaukė į Naująjį Orleaną. Bet kol laivas pasiekė tolimiausią Misisipės uostą (pirma plaukė Ohajo intaku, o paskui, nuo Keiro miesto, —

„upe motina"), Samjuelis Klemensas persigalvojo ir į Pietų Ameriką belstis nebeketino. Jis nebenorėjo būti keliauninku. Paviliojo visai kas kita. Bus locmanu!

Ar prie Misisipės išaugusiam vaikinui galėjo būti kas nors patrauklesnio už locmano darbą? Ir ar yra pasaulyje garbingesnė profesija už tą, kuri padaro žmogų locmano kabinos šeimininku?

Kaip apginti šunį nuo pasiutimo rugpjūtį?

Tvenas mėgdavo sakyti, kad rašytoju tapęs atsitiktinai. O ir visas mano gyvenimas, sakydavo jis, buvo atsitiktinumų grandinė. Jaunuolis, ne vienerius metus dirbęs spaustuvėse, nutarė įsigyti locmano profesiją ir tuo laiku nė nesvajojo savo gyvenimą paskirti literatūrai. Samjueliui Klemensui teko patirti nemažai naujų išbandymų, kol atėjo laikas, kai pagaliau ėmė pelnyti duoną savo plunksna. Tai buvo jau Šiaurės ir Pietų karo metais.

Tačiau ir anksčiau ne kartą spaudoje skelbė savo rašinius.

Šešiolikamečio Samjuelio Klemenso apsakymas „Frantas gąsdina skvoterį" išspausdintas 1852 metais žurnale, kurį leido Bendžaminas Šilaberas, vienas garsiausių Rytų valstijų humoristų.

Apsakyme pasakojama apie tai, kas atsitiko daugiau kaip prieš dešimt metų, kai Hanibalas tebuvo menka degalų stotelė. Kartą iš garlaivio išlipo kažkoks frantas „pritrenkiančiais ūsiukais" ir, trokšdamas pasipuikuoti prieš jaunas damas, su kuriomis flirtavo denyje, dėl visa ko ap-

siginklavęs peiliu ir pistoletu patraukė prie pirmo pakliuvusio skvoterio-miškakirčio*.

— Aš tave vis dėlto suradau! — sušuko frantas. — Ieškau tavęs jau visas tris savaites. Melskis! Iš tavęs teliks daržinės durys, o skylę raktui aš pats praurbsiu.

Toliau dėjosi neįtikėtini dalykai. Skvoteris ramiai pažvelgė į frantą su pistoletu, čiupo pagyrūną už pakarpos ir įmetė į upę.

— Paklausyk, kitą kartą, kai įsigeisi praurbti skylę raktui, nepamiršk senų pažįstamų! — sušuko skvoteris apsijuokusiam frantui.

Apsakymas baigiamas tokiais žodžiais: „Damos vieningai nutarė peilį ir pistoletą atiduoti nugalėtojui.“

Demokratiška apsakymo prasmė akivaizdi — paprastas miškakirtys Vakaruose drąsesnis, kilniaširdingesnis ir kur kas stipresnis už pasipūtėlį frantą „ iš senųjų“ valstijų. Pabandyk tik jį užkliudyti!

Jaunojo Klemenso apsakymas nebuvo originalus. Laikraščiai mirgėjo panašiais į „Frantą“ rašiniais. Tačiau vis dėlto Klemenso kūrinyje geriau motyvuotas franto ir skvoterio elgesys.

Griežtos Oriono pažiūros neleido Samui nuolat skelbti savo rašinius brolio leidžiamame „Džornal“ — Samo širdžiai mielos linksmos žinutės neatitiko Oriono skonio. Tačiau kartą Orionas turėjo kažkur išvykti su reikalais ir savo vietoje paliko jaunesnįjį brolį. Orionui nesant išėjo keli laikraščio numeriai. Dabar Samas turėjo laisvas rankas.

Jaunasis redaktorius pirmiausia susižodžiavo su kito Hanibalo laikraščio redaktoriumi. Samas paskelbė, kad „Džornal“ varžovas iš meilės ketinęs nusižudyti, bet gėdin-

* Skvoteris — kolonistas arba smulkus nuomininkas.

gai išsigandęs. Išspausdino net piešinį (klišę kišeniniu peiliuku išraižė pats Samjuelis), vaizduojantį „savižudį“ — žmogelis persigandęs lazda matuoja upelio gylį. Samas nepamiršo įgelti ir savo senam priešui Amentui: aprašė toli gražu ne didvyrišką jo elgesį per gaisrą...

Viename 1852 metų rugsėjo mėnesio laikraščio „Džornal“ numeryje buvo išspausdinta žinutė, pasirašyta nepaprastai sudėtingu ir komišku slapyvardžiu „V. Epaminondas Adrastus Blabas“, kurioje pasakojama apie tai, kaip autoriui pasisekė pakeisti savo pavardę Misūrio valstijos atstovų rūmų sprendimu, o tai „valstijai tekainavo tik kelis tūkstančius dolerių“. Tame pajuokavime jau jaučiame satyros užtaisą. Samjuelis Klemensas išjuokė valstijos įstatymų leidėjus.

1853 metų pavasarį Orionui vėl išvykus, brolis išspausdino keletą įžūlių humoreskų. Jose nerasime socialinių motyvų — Samas Klemensas paprasčiausiai pokštauja, smagina skaitytojus.

Antai stambi antraštė skelbė:

„Baisus atsitikimas!
Nužudyti ir dingo be žinios 500 žmonių!!!“

O smulkiu šriftu pridurta:

„Mes surinkome šį pavadinimą, žinoma, tikėdami jį panaudoti. Bet kadangi dar nieko neįvyko, tai sakome: (Bus daugiau).“

Samas kuria parodijas aritmetikos temomis: „Jeigu aštuoni žmonės kasė žemę dvylika dienų ir nieko nerado, — rašė jis, — tai kiek dienų turi kasti žemę dvidešimt du žmonės, kad jų darbo rezultatai būtų dukart didesni?!“

Skaitytojams ir žurnalistams, susirūpinusiems gyvulių pasiutimu vasarą, jaunasis humoristas pataria: „Kaip

apsaugoti šunis nuo pasiutimo rugpjūtį? Nurėžkite jiems galvą liepą!“

Samas išspausdino daug panašių kūrinėlių, taip pat — sentimentalių eilių, nors pats parodijavo sentimentaliąją poeziją.

Laiškai, kuriuos išvažiavęs iš Hanibalo Samas siųsdavo brolio laikraščiui, daugiausia humoristiniai, kartais juose jau galima aptikti satyros grūdą.

Garbinga locmano kabina

Markas Tvenas tęsė mokslus savo „universitetuose“.

Tai buvo rūstūs metai JAV istorijoje. Artėjo Šiaurės ir Pietų susirėmimas.

Dvidešimtmečiui Samjueliui Klemensui artimesnis buvo Vakarų Amerikos paprastų fermerių ir amatininkų tipiškas demokratizmas. Bet vargu ar Samjuelis rimčiau susimąstydavo dėl vergovės kančių. Kartais jis gana paniekinančiai kalbėdavo apie indėnus ir į Ameriką atplūstančius imigrantus.

Po dviejų dešimtmečių rašytojas save, devyniolikmetį-dvidešimtmetį, apibūdino kaip neišmanėlį, kvailį, nekantrų žmogų egoistą.

Ankstyvojoje jaunystėje Samjuelis Klemensas iš tikrųjų nelabai susigaudė, kas dedasi pasaulyje ir jo gimtojoje šalyje. Jis buvo šiek tiek egoistas ir pasitikįs savimi kaip ir tūkstančiai kitų jo amžiaus amerikiečių — ir ne tik jo amžiaus, — tada labiausiai jis buvo susirūpinęs profesijos paieškomis.

Jaunuolis, kuris 1857 metų pavasarį ūmai patikėjo turįs tapti locmanu ir plaukioti Misisipe, niekada nepamir-

šo tragiško savo tėvo likimo — likimo, kurį jo akyse rengėsi pakartoti vyresnysis brolis Orionas.

Tapęs locmanu, jis, Samas, pasieks viską, ko tik geidžia. Nuo vaikystės jam ir jo draugams kalė į galvą, kad nesą aukštesnės padėties už tą, kurią užima garlaivių locmanai. Štai kas iš tikrųjų gyvena nuo niekieno nepriklausomi — žmonės, vairuojantys laivus kaprizinga, klastinga upe! Net kapitonas neturi teisės kištis į jų darbą!

Be to, locmanai — aprūpinti žmonės. Visame Misisipės slėnyje, ko gero, niekas negauna tokio atlyginimo kaip jie. Net pačiam geriausiam raidžių rinkėjui ar spaudėjui toli iki locmano. Locmanai gaudavo gerą, pastovų atlyginimą, gyveno patogiomis sąlygomis ir dirbo patrauklų darbą.

Apie locmano amato — ne, ne amato, o meno — privalumus ir sunkumus Samjuelis Klemensas atkakliai mąstė visą kelią iš Cincinačio iki Naujojo Orleano. Garlaivis „Polis Džonas", į kurį jam pasisekė pakliūti, yrėsi gana lėtai. Bet jaunuolis, susirengęs nukeliauti į Pietų Ameriką, neliūdėjo. Kaip visuomet jis džiaugėsi galįs pasikalbėti su nepažįstamais žmonėmis, išgirsti kokią nežinomą istoriją apie Finką ir Kroketą, pajuokinti. Malonu buvo ir paprasčiausiai padykinėti denyje. Po ilgos ir niūrios žiemos, praleistos prie raidžių kasos, prie darbo, kuris jau nebedžiugino ir tapo tik pinigų uždirbimo maistui ir butui priemone, gera buvo žvelgti į pro šalį plaukiančius žalius krantus, spinduliuojantį upės tolį. Buvo gera, kad niekur nereikėjo skubėti ir buvo galima šildytis malonioje pavasario saulėje.

Vaikštinėdamas po denį Samjuelis Klemensas ėmė stebėti, kaip savo kabinoje, aukštai iškilusioje virš denio, dirba locmanas Jis užtikrintai priplukdydavo laivą čia prie vieno, čia prie kito kranto, ramiai vairuodavo net per juodžiausią tamsą. Atrodydavo, tuoj tuoj prieš laivo nosį iškils

kokia kliūtis ir tada — neišvengiama katastrofa, bet viskas baigdavosi laimingai.

Samas suprato, kad tapti locmanu — ne taip jau lengva. Locmanas privalo puikiai pažinti visą Misisipę ar bent jau tankiausiai apgyvendintą ruožą — nuo Sent Lujo iki Naujojo Orleano. O tarp tų miestų — apie du tūkstančiai kilometrų.

Atėjo diena, kai malonaus veido sudžiūvėlis keleivis kaštoniniais plaukais (tiksliau sakant — rudaplaukis) išdrįso palypėti į locmano būstą.

Jaunuolis užkalbino locmaną Gorasą Biksbį: gal šis sutiktų išmokyti locmano amato? Biksbis atsisakė: tąsytis su mokiniais — nuobodu ir nepelninga.

Tačiau judviem besikalbant paaiškėjo, kad abudu turį bendrų pažįstamų. Taip pat locmanas išgirdo, kad rudaplaukis esąs aukštos moralės žmogus: negeria, nelošia azartinių žaidimų ir netgi nekramto tabako, nors ir rūko.

Galiausiai Biksbis persigalvojo ir sutiko paimti jį už mokinį. Žinoma, tai kainuos didelius pinigus, pridūrė. Ar jaunuolis sugebės pakloti penkis šimtus dolerių?

Už tokią sumą tais laikais buvo galima nusipirkti nedidelę fermą. Klemenso pasiūlymą vietoj pinigų paimti porą tūkstančių akrų Tenesio žemės locmanas atmetė.

Jam reikalingi pinigai!

Naujajame Orleane Samjuelis Klemensas sužinojo, kad laivo, kuriuo galėtų plaukti Amazonės linkui, nėra ir artimiausiu laiku nebūsią. Tuo pačiu „Poliu Džonsu" Samas grįžo į Sent Lujį. Iš svainio pasiskolino šimtą dolerių ir kaip užstatą įteikė Gorasui Biksbiui.

Tokiu būdu Tvenas dar kartą tapo mokiniu, tik dabar — locmano, tai yra tapo „šuniuku". Suprantama, algos jis negaus. Pagal nusistovėjusį paprotį, garlaivio virėjas

privalo maitinti ir locmaną, ir jo mokinį. Bet tik ne garlaiviui stovint prieplaukose. Vadinasi, reikia šiek tiek užsidirbti, kad turėtum už ką nusipirkti maisto dienomis tarp reisų. Ką gi, mokinys Klemensas sutinka ir su tokia sąlyga.

Locmanas, į kurio rankas pakliuvo būsimasis rašytojas, buvo neeilinis žmogus. Didžioji upės dalis, kuria daugelį metų jis vairavo garlaivius, tekėjo per vergvaldiškąsias valstijas. Tačiau Biksbis buvo vergovės priešininkas. Kai prasidėjo Pilietinis karas, šis drąsus žmogus plukdė karo laivus, prisigrūdusius kovotojų su pietiečiais.

Norint tapti locmanu reikėjo pažinti Misisipės krantus, upės dugną, kiekvieną seklumą, kone kiekvieną vandenin įgriuvusį medį. Misisipę privalėjai „suprasti" ir tamsiausią, ir mėnesėtą naktį, kai viskas atrodo vaiduokliška, apgaulinga. Ir dar reikėjo turėti omenyje, kad Misisipė kupina kaprizų. Ten, kur neseniai buvo sala, šiandien jau gelmė, sąsiauriai tarp salų ūmai pasirodo esantys seklūs, o ten, žiūrėk, įgriuvęs krantas... Kartais Misisipė prasiurbia sau naują vagą, daugeliu kilometrų sutrumpindama kelią.

Locmanas privalėjo turėti gerą atmintį ir būti visuomet pasirengęs rizikuoti. Samjuelis Klemensas niekada nė nenumanė, kad locmanas turi susikimšti į galvą tiek visokiausių žinių. Upė locmano sąmonėje „įsirašo" tarsi ilgiausioje juostoje. „Užrašas" pakartojamas kelis kartus — kelionė į aukštupį ir kelionė į žemupį, kelionė dieną ir kelionė naktį. Upė keičiasi taip pat su metų laikais.

Samjuelis Klemensas dar negalėjo pasigirti kantrybe ir ištverme, nors mokėjo dirbti iš visų jėgų, jei tik reikėdavo. Jis lengvai užsidegdavo ir greitai atvėsdavo. O naujasis darbas reikalavo didelės kantrybės. Mokymosi priemonės, knygos, vadovėliai neegzistavo. Ir jie, ko gero, pasentų dar

neišspausdinti. Locmanai, dėl kokios nors priežasties kurį laiką nedirbę, privalėdavo vėl ir vėl plaukioti upe ir įsidėti į galvą, kas pasikeitė.

Biksbis buvo nuoširdus ir sumanus pedagogas. Pirmiausia jis pasistengė aplaužyti ragus pernelyg savimi pasitikinčiam, kiek tingiam mokiniui. Ir šit Samas po ranka jau turi užrašų knygelę — vis ką nors užsirašo apie upę. Darant aną posūkį reikia nuplaukti iki seklumos ir, paplaukus dar tiek ir tiek pėdų, pasukti į kairę, o paskui... Ir taip toliau, ir panašiai.

Pamažu Klemenso sąmonėje ėmė įsirėžti krantų kontūrai. Jau nei naktis, nei rūkas, nei mėnulio šviesa neišmuš jo iš kelio. Biksbis mokė savo „šunytį" netikėti apgaulingais išoriniais ženklais — jis privaląs žinoti, kokia Misisipė yra iš tikrųjų. Ir locmano mokinys pradėjo aiškiai įsivaizduoti upės povandeninį gyvenimą: seklumas, nugriuvusius medžius, rąstus, paskendusių laivų liekanas...

Jis išstudijavo visas salas ir visus intakus. Išsiugdė tą ypatingą nuojautą, kurios dėka iš upės paviršiaus galima spręsti, kas slypi po vandeniu.

Ir vis dėlto pavojai locmano tykojo kone kiekviename žingsnyje. Nors ir labai mokytas bei patyręs buvo Biksbis, tačiau jau per patį pirmąjį plaukimą su juo Samjuelis Klemensas matė, kaip „Polis Džonsas" užšoko ant akmenų. O kiek kartų vėliau Gorasui Biksbiui per plauką laimėjos išvengti avarijos! Dažni ir baisūs reiškiniai buvo garlaivių sprogimai. Mat laivus statė kuo pigesnius, iš prastų medžiagų. Ypač dažnai garlaiviai susprogdavo per lenktynes. Garlaivių kompanijos rengdavo greičio varžybas ne tiek sporto tikslais, o norėdamos išreklamuoti savo laivus ir paveržti iš konkurentų keleivius. Vėliau „Paauksuotame amžiuje" Tvenas aprašys katastrofą per lenktynes — juk apie

laivų katastrofas jis žinojo ne vien iš pasakojimų. Per sprogimą laive žuvo jo jaunesnysis brolis Henris, o jis pats tik laimės dėka tuo metu buvo kitame laive.

Istorija tokia. Biksbiui kartais tekdavo trumpam savo mokinį palikti bendradarbių globai. Gerai, jei pakliūdavo toks garbingas, nors ir karštakošis žmogus, koks buvo Biksbis. Kitokio būdo locmanas savo „šunyčio“ gyvenimą galėjo padaryti baisų — juk mokinys privalėjo vykdyti bet kokį „šeimininko“ pavedimą.

Kai Biksbis įtaisė Klemensą į vieną didžiausių Misisipės laivų „Pensilvanija“, „šunytis“ buvo labai patenkintas. Bet „Pensilvanijos“ vyriausias locmanas Braunas pasirodė esąs piktas, priekabus ir kerštingas. Jis kamavo mokinį, nes jautėsi esąs nebaudžiamas, o Samjuelis Klemensas, kaip vėliau pats prisimindavo, galėjo tik įtempti vaizduotę ir susigalvoti pačius baisiausius keršto būdus. Prie vairo Samas būdavo paklusnus mokinys.

„Pensilvanija“ plaukė ir Henris Klemensas — jaunesnysis Tveno brolis. Jis jau buvo spėjęs kurį laiką pagyventi Sent Lujyje, bet darbo ten nerado. Laivo kapitonas sutiko priimti Henrį pasiuntinuku. Tie laikai, kai Samas buvo vėjavaikis, o Henris — paklusnumo įsikūnijimas, jau seniai praėjo. Dabar broliai nuoširdžiai mylėjo vienas kitą.

Locmanas Braunas gavo puikią progą visą tulžį išlieti ant jaunesniojo Klemenso galvos.

Kartą laivo kapitonas paliepė berniukui dumti pas Brauną ir pranešti, kad garlaivį reikią sustabdyti artimiausioje plantacijoje. Gal Braunas neišgirdo, o gal ir tyčia apsimetė negirdėjęs — garlaivis prie prieplaukos neprisišvartavo.

Kapitonas pareikalavo pasiaiškinti. Braunas teisinosi — Henris nepranešęs. Samas tikino, kad brolis paliepimą įvykdęs.

Kilo ginčas. Kuo toliau, tuo aštresnis. Samjuelis Klemensas seniai nekentė Brauno. Viskas baigėsi tuo, kad mokinys įvykdė negirdėtą nusikaltimą — sumušė locmaną. Tuo tarpu laivas nevaldomas plaukė pasroviui...

Atrodė, viskas prarasta. Ilgi mokymosi mėnesiai nueis niekais. Už locmano užpuolimą, nors morališkai jo poelgis gal ir pateisinamas, vis tiek areštuos ir įgrūs į kalėjimą.

Tačiau nieko panašaus neatsitiko. Kapitonas gana gerai pažinojo Brauną. Žinoma, Braunas ir Klemensas kartu jau nebegalėjo dirbti. Laikinai mokinį perkėlė į kitą laivą.

Garlaiviui „Leisi", kuriame dabar buvo Samjuelis Klemensas, artėjant prie Grinvilio, pasklido žinia apie „Pensilvanijos" katastrofą. Ji įvykusi prieš dvi dienas — sprogę keturi katilai iš aštuonių, žuvę daug žmonių. Nors vietinis laikraštis pranešė, kad Henris Klemensas gyvas ir sveikas, vyresnysis brolis labai nerimavo. Netrukus iš kito laikraščio sužinojo, jog Henris vis dėlto nukentėjęs.

„Leisi" pamažu plaukiant į Memfį Samjueliui Klemensui labai skaudėjo širdį — juk katastrofa įvyko netoli to miesto. O dar sunkiau buvo Memfyje. Henrį rado gulintį barake ant grindų, jo kūnas ir plaukai buvo apdegę. Vaikinas elgėsi didvyriškai. Sprogimas jį išmetęs į upę, bet jis plaukęs atgal, prie laivo, norėdamas padėti sunkiai nukentėjusiems. Išlipęs krantan, Henris netekęs sąmonės.

Samjuelį Klemensą kankino sąžinė — juk jis įtaisė Henrį į nelaimingąją „Pensilvaniją"! O pats per avariją buvo saugioje vietoje!

Dar didesnį sielvartą patyrė praėjus šešioms dienoms po katastrofos: Henrį kankino skausmai, ir vienam studentui medikui patarus, Samas davė jam šiek tiek morfijaus. Henris užmigo ir tą pačią naktį mirė.

Gražioje Samo ševeliūroje atsirado žilų plaukų.

Henrį Klemensą palaidojo Hanibale, kur prabėgo jo vaikystė.

Po laidotuvių šeimos nariai vėl išsiskirstė kas sau. Locmano mokinys apsidžiaugė, galėdamas sugrįžti pas Biksbį.

Mokymosi laikas ėjo į pabaigą. Dar po kelių mėnesių Samjuelis Klemensas gavo locmano teises. Tai buvo laiminga diena jo gyvenime.Dabar Samas tapo lygus tarp lygių, įgijo nuostabią profesiją. Neveltui tuo laiku jo laiškai saviškiams kupini džiaugsmo ir pasididžiavimo savimi. Jam pasisekė! Jis dirba „Siti of Memfis“ — pačiame didžiausiame Misisipės laive. Jis kupinas jėgų ir energijos. O kas žmogus tižlys? Nieko vertas, tiesiog niekas...

Nelengva atkurti, kokį vaidmenį suvaidino šis jaunas locmanas kuriant ir stiprinant locmanų profsąjungą, įkurtą JAV prieš Pilietinį karą. Profsąjunga ne kartą aršiai susikibo su garlaivių savininkais. Kad ir kaip būtų, rašytojas visą gyvenimą didžiavosi tuo, kad buvęs organizacijoje, kuri sumaniai gynusi darbuotojų teises ir kovojusi su darbdaviais.

Locmanai neilgai viešpatavo Misisipėje. Tačiau Samjueliui Klemensui su savo draugais pasilaimėjo išgyventi pačias puikiausiais to viešpatavimo dienas.

„Literatūra manęs niekada netraukė...“

Metai, kuriuos Tvenas praleido aukštai iškilusioje locmano būdelėje, buvo labai reikšmingi jam kaip rašytojui. Ko gero, niekada anksčiau Samjueliui neteko sutikti tokios daugybės įvairiausių profesijų žmonių. Po daugelio

metų Tvenas sakė (komiškai perdėdamas — tokia jau jo maniera!), kad dirbdamas locmanu jis asmeniškai ir artimai susipažinęs su visomis žmonių tipų atmainomis, kokie tik pavaizduoti literatūroje.

Laivuose sutinkami medžiotojai iš fermerių neįsisavintų Kentukio rajonų, jankiai* iš Naujosios Anglijos, Pietų valstijų „džentelmenai" — plantatoriai, gailiaširdingos damos ir garlaivių prostitutės, pagyrūnai ir niektauzos, negrų pirkliai ir valkatos. Kartais laivuose rengiamos prašmatnios vestuvės, groja muzika, visi šoka. Būna, laive įsitaiso kokios nors sektos pasekėjai, vykstantys į atkampias vietas, kad tik nereikėtų turėti reikalų su „eretikais": toli Vakaruose jie kurs gyvenimą pagal „Naujųjų Dievo vietininkų" žemėje prisakymus. Keleiviai paprastai vengia tų „paslaptingų" žmonių...

Klemensas susipažįsta su kapitonais, locmanais, upeiviais, naujakuriais. Kiekvieno sava istorija. Jaunojo locmano atmintin įstringa ir nuoširdūs pasakojimai apie tai, kas išgyventa, ir juokai, anekdotai, legendos.

Niekur neišgirsi tiek pasakojimų, prasimanymų ir nesąmonių, kaip upių laivuose, kadangi laikas čia teka lėtai ir dauguma nežino, ko nusigriebti. Tik ir girdisi kalbos apie upių piratus, kraujo kerštą, miklius sukčius, brangiųjų metalų radimvietes Kalifornijoje ir Nevadoje, po keletą žmonų turinčių mormonų sektos papročius. Apie vergų sukilimus, žmones, kuriančius naujoviško gyvenimo kolonijas, kuriose viešpatauja vienybė, ideali tvarka. Daug buvo šnekama apie einamąją politiką — pietiečių kovą su jankiais Senate ir Atstovų rūmuose, teisininko ir oratoriaus iš Ilinojaus Abraomo Linkolno pasisakymus — Linkolną la-

---

* Jankis — JAV gyventojo sinonimas

bai myli fermeriai šiauriečiai, — apie plantatorių-vergvaldžių grasinimą Pietų valstijose sukurti savarankišką valstybę.

Tais metais literatūrinei kūrybai laiko Klemensui likdavo mažai. Orionas prašydavo atsiųsti rašinių laikraščiams, kuriuos jis bandydavo leisti, bet brolis atsisakydavo pagelbėti.

Tačiau jaunasis locmanas laisvu laiku visuomet būdavo pasirengęs papasakoti kokį ankedotą — klausytojai raitydavosi iš juoko. Kalbėdavo lėtai, neskubėdamas ir nejučiom gana sėkmingai ėmė vaidinti apykvailį, bet gana sumanų pasakotoją, tarsi nė nenutuokiantį, koks komiškas atsitikimas jam nutikęs...

Klemenso pasakojimai buvo kupini Amerikos Vakarų liaudiško humoro, komiškų nesąmonių ar absurdo. Kartą, užėjus šnekai apie žmonių išradingumą per katastrofas, jis papasakojo įdomią, tarsi paties patirtą istoriją. Per gaisrą ketvirtojo aukšto lange pasirodęs senis, kopėčios tiek aukštai nesiekusios, niekas neišmanęs, ko griebtis. Seniui grėsusi mirtis. Bet jis, Samas, nesutrikęs, metęs virvę, o kai senis sugavęs jos galą, paliepęs apsisukti per liemenį. „Senis taip ir padarė, o aš jį bematant nutempiau žemyn".

Klausytojai kvatoja, o Samjuelis Klemensas nutaiso miną, kad tame pasakojime nėra nieko juokinga. Jis iki galo vaidina pamėgtą naivuolio vaidmenį.

Tveno „kroketianos", o taip pat pasakojimų apie Maiką Finką bei kitus apsukrius Misisipės žmones kolekcija gerokai pasipildė. Kai laivai stovėdavo Sent Lujyje ar Naujajame Orleane, Klemensas užsukdavo į bibliotekas, ir jam pasisekė perskaityti nesuskaičiuojamą daugybę feljetonų, humoreskų. Kartais į locmano rankas pakliūdavo ir Po apsakymai.

Tais metais Samjuelis Klemensas išspausdino keletą humoreskų.

Tapęs pilnateisiu locmanu jis laikė savo pareiga „Kresčent“ laikraštyje, leidžiamame Naujajame Orleane, išjuokti senąjį locmaną Aisają Selersą, kuris gerokai įkyrėjo jauniesiems kolegoms globėjiškais pamokymais.

Šitas Selersas laikraščio puslapiuose paprastai skelbdavo savo spėliones apie būsimas navigacijos sąlygas ir dosniai žerdavo patarimus locmanams. Klemensas išspausdino piktą parodiją. Rašinyje, pasirašytame „Seržanto Fatomo“ vardu, komiškai rimtu tonu jis paskelbė, kad Misisipės lygis pakilsiąs taip aukštai, kad sausio viduryje sieksiąs viešbučio stogą. Pamėgdžiodamas senojo locmano stilių rašinio autorius priminė įvykį, tarsi buvusį prieš pusę amžiaus, o po to papasakojo, kas jam pačiam nutikę... XVIII amžiaus viduryje.

„Gyvenime prie Misisipės“ Markas Tvenas smulkiai aprašo straipsnio, išjuokiančio Selersą, paskelbimo aplinkybes. Jis cituoja žinutę, kurią parašęs locmanas ir kuri paskatinusi sukurti parodiją. Žinutė pradedama gan iškilmingu tonu: „Naujojo Orleano gyventojų labui skelbiu savo išvadą...“ Tvenas taip pat rašo, kad jo parodija „labai įskaudino garsingojo žmogaus širdį“ ir kad „kapitonas Selersas parodė man garbę, nuo tos dienos ėmęs manęs neapkęsti“.

Tveno rašinyje apie Selersą nemažai išgalvotų dalykų. „Gyvenimo prie Misisipės“ autorius gana laisvai elgiasi su faktais. Turtinga vaizduotė vertė jį „paaštrinti“ kai kurias situacijas, Selersą nuspalvinti tokiomis spalvomis, kokių iš tikrųjų jis neturėjo.

Tvenas taip pat rašo, kad straipsnis apie Selersą buvęs jo pirmoji publikacija laikraštyje. Iš tikrųjų, tuo laiku jis jau buvo išspausdinęs daugybę straipsnių.

Pagaliau reikia pasakyti — ir tai už vis svarbiau-

sia, — kad „Gyvenime prie Misisipės“ Tvenas nepagrįstai teigia, jog pseudonimą „Markas Tvenas“ paėmęs iš Selerso.

Kai Selersas mirė, Samjuelis Klemensas buvo „šviežiai iškeptas“ žurnalistas ir „konfiskavo senojo upeivio pamėtėtą pseudonimą“ — taip rašytojas byloja savo knygoje. 1877 metų liepą „Deili Alta“ laikraščiui išsiųstame laiške Tvenas irgi teigia, kad Markas Tvenas — tai kapitono Aisajo Selerso pseudonimas. „Jis mirė 1863 metais, ir kadangi šis vardas jam nebebuvo reikalingas, aš pasičiupau jį, neklausdamas velionio savininko leidimo.“

Amerikiečiai Marko Tveno kūrybos tyrinėtojai, atidžiai skaitę Naujojo Orleano senų laikraščių komplektus, gerokai nustebo nustatę, kad Selersas Marko Tveno slapyvardžiu nepasirašinėjęs. Apskritai tokio pseudonimo to laiko laikraščiuose neužtiko.

Iš visko sprendžiant, šitą garsųjį paseudonimą Samjuelis Klemensas neturėjo iš ko „pasiskolinti“ — pats jį sugalvojo. Žinoma, kad išsireiškimą „mark twain“ — „pažymėk du“ (arba „gylis — du“) vartoja Misisipės upeiviai, apibūdindami dviejų sieksnių (dvylikos pėdų) farvaterio gylį. Tai pakankamas gylis ir patiems didžiausiems upių laivams. Keletą metų dirbant prie Misisipės locmanui Klemensui žodžius „mark twain“, žinoma, teko girdėti tūkstančius kartų, ir šie giliai įsirėžė į jo atmintį. Kodėl jis savo pseudonimą priskyrė Selersui? Tiksliai atsakyti kolei kas neįmanoma. Tik priminsime, kad Samjuelio Klemenso parodijoje, parašytoje Selerso įtakoje, užsimenama apie seržantą Fatomą. „Fathom“ angliškai — jūros sieksnis. Galimas daiktas, kad Fatomo vardas po kelerių metų Samjuelio Klemenso sąmonėje transformavosi į „du fatomus“ — terminą, reiškiantį „du jūros sieksnius“, arba „Mark Twain“, ir pseudonimą nevalingai priskyrė Selersui, nors pats Selersas niekada nei Fatomu, nei Tvenu nesivadino.

Įdomu tai, kad senojo locmano, kurį Samjuelis Klemensas išjuokė savo ankstyvojoje parodijoje, pavardė įamžinta ir jo stambiuose kūriniuose. Selersu Tvenas pavadino dviejų savo romanų — „Paauksuotas amžius“ ir „Amerikos pretendentas“ — herojus.

Manoma, kad be parodijos apie Selersą, Tvenas, dirbdamas locmanu, paskelbė dešimt laiškų, kuriuose išjuokė karo tarnybą. Tie laiškai pasirodė laikraštyje „Kresčent“ kaip tik prieš prasidedant Šiaurės ir Pietų karui. Pats Markas Tvenas niekada apie tuos laiškus neužsiminė. Bet kai kurie žymūs Amerikos literatūros tyrinėtojai, specialiai nagrinėję šią problemą, mano, kad Tveno autorystė beveik nekelianti abejonių.

Humoristiniai laiškai, kuriuos „Kresčent“ spausdino 1861 metų pradžioje, pasirašyti komiškai pretenzingai: Kvintus Kurtijus Snodgrasas. Sondgraso pavardę Tvenas naudojo ir anksčiau. Samjuelis Klemensas sukūrė komišką paveikslą žmogaus, besistengiančio rašyti „elegantiškai“, mėgstančio pafilosofuoti, linkusio į retoriką. Galimas daiktas, laiškų autorius Snodgraso vardą ir kai kuriuos šio paveikslo bruožus pasiskolino iš Dikenso „Pikviko klubo užrašų“.

Snodgraso laiškuose išjuokiamas karinis muštras. Autorius tyčiojasi iš karinio parengimo vadovėlių. Kai kuriais atvejais Kvintus Kurtijus Snodgrasas elgiasi kaip kvailys, bet dažnai būna labai pastabus, o jo pasisakymai — kupini sarkazmo.

1861 metų balandį, kai nuaidėjo pirmieji šūviai daug kraujo pareikalavusiame Šiaurės ir Pietų kare, jaunajam locmanui ėjo dvidešimt šešti metai.

Marko Tveno literatūrinės kūrybos derlius iki karo yra negausus. Gorasas Biksbis teigė, kad laisvu laiku Sa-

mas „nuolat kažką rašinėdavo“. Bet komiški skečai, kuriuos jis sukūrė šeštajame dešimtmetyje, didesniu meniškumu nepasižymi. Kaip ir populiarūs to laiko humoristai, Tvenas mielai naudojo komiško perdėjimo ir komiško sumažinimo metodą. Tačiau kurti įtikinamus žmonių charakterius jis dar nemokėjo.

Po daugelio metų Markas Tvenas rašė: „Jeigu aš pajėgus analizuoti savo biografiją, tai turiu pasakyti, kad literatūra manęs niekada netraukė, niekada aš neturėjau noro turėti su ja reikalų, ir tik atsitiktinumas privertė mane paimti į ranką plunksną ir verstis literatūriniu darbu.“ Iš tikrųjų, žinoma, tai tik juokai. Bet šiaip ar taip, prieškario metais Tvenas nemanė, kad literato darbas — profesija.

Tolimuosiuose Vakaruose

Atėjo lemiamas vergovinės ir laisvo darbo sistemų kovos momentas. Prieštaravimai tarp Pietų vergvaldžių ir Šiaurės, kur kas demokratiškesnės šalies dalies, daugelį metų turėjo didelę reikšmę JAV istorijai. Vergvaldiškieji Pietūs, atsilikę ekonomiškai, trukdė šalies vystymuisi ir pretendavo į „laisvas žemes“, apie kurias svajojo milijonai paprastų fermerių. Pietiečiai turėjo didelę politinę jėgą, ir įtakingi Šiaurės veikėjai vedė su jais susitarimo, kompromisų politiką. Tačiau pažangiausi Amerikos žmonės, o pirmiausia darbininkai ir fermeriai, vis aiškiau suvokė kruvino susidūrimo su plantatoriais neišvengiamybę.

Prezidentu išrinkus Linkolną, kelios Pietų valstijos paskelbė apie išėjimą iš JAV, apie naujos valstybės sukūrimą. Tai buvo vergvaldiškųjų Pietų mestas iššūkis visai

šaliai. Praėjo ne tiek jau daug laiko, ir nuaidėjo pirmieji šūviai. Nuskambėjo Abraomo Linkolno, „dorojo Eibo", kaip jį dažnai vadindavo, balsas.

Iš pradžių tai buvo baigštus, nestiprus balsas žmogaus, besistengiančio žūt būt išvengti Šiaurės ir Pietų susidūrimo, o vėliau tas balsas vis stiprėjo, bylodamas apie karingą buržuazinę demokratiją. Kur kas didesnį autoritetą negu anksčiau plačiose liaudies masėse pelnė absoliucionistai — ryžtingi kovotojai prieš vergovę, taip pat nuoseklesni demokratai.

Prie Misisipės gyveno Šiaurės žmonės ir žmonės, savo šaknimis susieti su vergvaldiškaisiais Pietumis. Biksbis nesvyruodamas pasmerkė Pietų vergvaldiškas valstijas ir pareiškė norą paremti Šiaurę. Jo buvusio mokinio Klemenso širdį draskė dvejonės.

Ne, jis dar neapsisprendęs. Jis pagalvosiąs...

Įdomu tai, kad 1860 metais per prezidento rinkimus locmanas Klemensas nepalaikė nei Linkolno, nei aktyvių Pietų valstijų atsiskyrimo nuo JAV šalininkų. Išliko žinių, kad prieš pat karą jis aršiai susikirtęs su vaikystės draugu Bilu Bouenu, nes šis pasisakęs už pietiečių išėjimą iš sąjungos sudėties.

Per paskutinį reisą upe aukštyn Sent Lujyje laivas, kuriuo plaukė Klemensas, buvo apšaudytas. Upė tapo karo veiksmų arena. Navigacija turėjo nutrūkti. Ramus, įprastas locmano darbas baigėsi.

Praėjus savaitei po to, kai pietiečiai pirmą kartą atidengė ugnį į šiauriečius, Samjuelis Klemensas visiems laikams atsisveikino su locmano profesija.

„Su Šiaure ar su Pietumis?" — dvejojo Klemensas kaip ir tūkstančiai jo gimtosios valstijos žmonių. Prie Misisipės tik nedaugelis gyventojų turėjo vergų, dirbusių

plantacijose. Nenuostabu, kad šita valstija kartu su kitomis valstijomis, buvusiomis vergvaldžių ir „laisvojo darbo" pasienyje, atsisakė prisidėti prie atsiskyrėlių pietiečių. Misūrio įstatymų leidybos susirinkimas pasisakė už ištikimybę JAV.

Sent Lujyje, kur apsistojo Klemensas, antivergoviškai nusiteikę žmonės savo rankose turėjo valdžią. Iš čia operacijas turėjo pradėti karinis upių laivynas, kuris Misisipe galėjo prasibrauti į Pietų valstijų gilumą. Armijai reikėjo patyrusių, upę pažįstančių locmanų.

Samjuelis Klemensas buvo sumanus locmanas, bet tarnauti Šiaurės vyriausybės kariuomenėje jis nenorėjo. Keletą dienų slapstėsi, o po to paspruko į Hanibalą, nors artimieji jau seniai nebegyveno šiame mieste.

Hanibalas buvo valstijos šiaurėje, tačiau šis miestelis, žemės ūkio apygardos centras, daugiau bendra turėjo su vergvaldiškaisiais Pietumis nei su Sent Luju, kuriame sparčiai vystėsi pramonė, buvo nutiestas geležinkelis ir kurį nuolatiniai ryšiai siejo su Rytų pakrante. Vergovės šalininkai miestelyje, kuriame praėjo Tveno vaikystė, taip pat kai kuriose kitose Misūrio gyvenvietėse ruošėsi kovai su Šiaure. Jiems atrodė, kad pietiečių kariuomenė netrukus užgrobs Sent Lujį ir patrauks toliau į šiaurę, o tada visi tenykščiai pulkai įsilies į vergvaldžių armiją.

Vis dėlto nebuvo galima pamiršti, kad už upės yra „laisvoji" Ilinojaus valstija, o plaukiant Misisipe žemyn — Sent Lujis. Pietų šalininkams teko būriuotis slapčiomis.

Telkėsi jaunų žmonių būriai, ketinę apginti valstijos „teises" nuo centrinės vyriausybės „uzurpacijos", taip pat įprastą Pietų vergvaldišką tvarką. Net kai kurie „baltieji vargšai", neturėję vergų ir beveik bežemiai, stojo už senąją socialinę tvarką.

Samas ir jo bičiuliai naktį paslapčiom suėjo sutartoje vietoje už miesto; iš ten „batalionas", kuriame buvo dešimt ar dvylika žmonių, patraukė į rinkimosi punktą. Ėjo visą naktį. Žygis buvo varginantis. Sūriosios pakrančių vergvaldžiai „šlovingųjų Pietų tradicijų" gynėjus sutiko išskėstomis rankomis. Juos gerai pamaitino ir apnakvydino.

Nelabai gilindamasis į esmę Samas su vaikystės draugais tapo Šiaurės priešais. Samą net pakėlė į pietiečių armijos leitenantus. Tačiau dalyvauti kare jam beveik neteko. Pietų šalininkų karinės jėgos Misūryje buvo blogai organizuotos. Vos išgirdę apie šiauriečių kariuomenės artėjimą pietiečiai ėmė trauktis, savanoriai išsilakstė. Samjuelis Klemensas susirgo furunkulioze, išsinarino koją ir per eilinį žygį atsiliko. Jį priglaudė pažįstami fermeriai. Pasirodžius vyriausybės kariuomenės daliniams, jį paslėpė. Nepaisant šeimininkų svetingumo, vis dėlto ten amžinai negalėjo pasilikti. Karas tik prasidėjo, o Vakaruose, taip pat Misūryje, pergalę aiškiai šventė šiauriečiai.

Samas Klemensas nutarė grįžti pas savo šeimą.

Jo brolis Orionas po senovei gyveno Ajovos valstijoje. Kadangi jis buvo baigštus, dažnai pakliūdavo tvirtesnio įtakon, bet vis dėlto mokėjo ginti pagrindinius savo įsitikinimus. Per 1860 metų rinkimus Orionas Klemensas aktyviai stojo už Linkolno kandidatūrą, o kai prasidėjo karas, ryžtingai palaikė Šiaurę. Atsitiktinai Orionas Sent Lujyje buvo susipažinęs su juristu Edvardu Beitsu, kuris tapo ministru naujojo prezidento kabinete.

Orionas Klemensas jau ilgą laiką neturėjo darbo. Jis mielai sutiko su Beitso pasiūlymu vykti į Tolimuosius Vakarus dirbti Nevados teritorijos sekretoriumi.

Samas sugrįžo atgailaudamas. Jis jau nebepalaikąs Pietų, sakė Orionui, tik neišmanąs, ko griebtis. Juk šiau-

riečiams Samjuelis Klemensas — priešiškos armijos karininkas, o pietiečiams — dezertyras. Orionas nutarė jaunesnįjį brolį pasiimti su savimi. Samas turįs tapti „naujosios teritorijos“ sekretoriaus sekretoriumi.

Iš Sent Lujo Orionas ir Samas Misisipės upe garlaiviu išplaukė į Sent Džozefą — tai buvo vartai į Tolimuosius Vakarus. 1861 metų liepos pabaigoje broliai — teritorijos sekretorius ir jo asmeninis sekretorius be apibrėžtų pareigų ir be atlyginimo — iš Sent Džozefo išvyko Karson Sičio kryptimi.

Orionas ir Samas buvo vieninteliai keleiviai pašto siuntų prigrūstame diližane; keliauninkai įsitaisė ant maišų.

Dienos buvo nuostabios. Prerijos skleidė malonų kvapą. Samas buvo panašus į aukso ieškotoją ar Tolimųjų Vakarų fermerį: vilkėjo suglamžytą dulkėtą kostiumą ir plačiabrylę skrybėlę. Už diržo kyšojo pistoletai.

Klemensai važiavo gūdžiomis, tik neseniai iš indėnų atkovotomis vietovėmis, keliais, kur kiekvieną akimirką galėjai laukti plėšikų antpuolio. Dvi paras keliauninkai praleido mormonų sostinėje Solt Leik Sityje ir po devyniolikos dienų atvyko į paskirties vietą.

Aukso ir sidabro Nevadoje atrado vos prieš porą metų. Tuoj pat prasidėjo nauja „karštligė“, panaši į tą, kuri penktojo dešimtmečio pabaigoje buvo apėmusi Kaliforniją. Dykumoje ir pusdykumėje, kur beveik nebuvo augmenijos, paskubom iškilo medinės gyvenvietės. Svarbų vaidmenį čia vaidino smuklės, teatrai ir viešnamiai.

Karson Sityje, svarbiausiame teritorijos mieste, Klemensų atvykimo metu gyveno apie du tūkstančiai žmonių.

Orionas ir Samjuelis apsistojo pensione naujai atvykstantiems centrinės valdžios atstovams. Atvažiavo ir te-

ritorijos gubernatorius Najus su keliais padėjėjais. Prieš tai Najus dirbo Niujorko policijos viršininku, taip pat vadovavo grupuotei, besistengiančiai kandidatu į prezidentus iškelti Stiuardą, būsimą valstybės sekretorių Linkolno kabinete. Stiuardas pasistengė, kad Najus būtų paskirtas gubernatoriumi.

Najus atsibeldė į Nevadą toli gražu ne pramogauti. Naujoji teritorija buvo daug žadanti vieta: netrukus Nevada taps valstija ir bus išrinkti du senatoriai. Najus kaip tik ir troško tapti JAV senato nariu. Tada jis gyvens šalies sostinėje Vašingtone. Najus puikiai žinojo, kad senato nariai, nuo kurių priklauso verslininkams palankių įstatymų projektų likimas, turi puikią progą padidinti savo turtą.

Plačios galimybės „veikliems žmonėms" atsivėrė ir Nevadoje. Teritorijos ir, atskirai imant, Karson Sičio gyventojams terūpėjo tik viena — kaip praturtėti?

Centrinė Karson Sičio aikštė visuomet buvo sausakimša. Žmonės patikėjo, kad šiame krašte slypi lobis, ir jo ieškojo godžios atvykusiųjų akys. Čia buvo ir užkietėjusių avantiūristų, ir nusikaltėlių, ir žmonių, besistengiančių pasislėpti nuo karo. Gyvenimo pabaigoje Tvenas besąlygiškai pasmerkė Kalifornijos aukso ieškotojų įtaką šalies gyvenimui. Bet jaunystėje, patekęs į „antrąją Kaliforniją" — Nevadą, būsimasis rašytojas buvo linkęs paieškoti brangiųjų metalų. Svaigo galva vien pagalvojus apie galimybę savo rankose turėti daug pinigų. Azartas, tada apsvaiginęs daugelį amerikiečių, kaitino ir Samjuelio Klemenso kraują.

Viename pačių pirmųjų laiškų motinai Samas pasimėgaudamas pasakojo, kad esą sklypų, kurie parduodami po penkis šimtus dolerių už pėdą*. O yra ir sklypų, nekai-

* Pėda — 22,2 cm.

nuojančių nė dešimties centų. Per miestą be perstojo traukią vežimai su rūda ir sidabro lydiniais...

Pensione, kuriame gyveno Klemensai, be galo aptarinėjo įvairiausius spekuliacijos variantus, pasakojo apie naujausias kainas už žemės sklypus ir akcijas. Karson Sityje buvo nemažai maklerių ir žmonių, kurie didžiuodamiesi save vadino „spekuliantais". 1861 metų miesto informacijos knygoje „spekuliantų" titulai buvo „suteikti" net dviem Klemensų pensiono gyventojams.

Samjuelis įsigijo šiek tiek įvairių sklypų akcijų. Tačiau jis norėjo pasipelnyti savo darbu. Kodėl netapus aukso ieškotoju?

Sidabras ir auksas, žinoma, nesimėtė paviršiuje. Auksakasiai žinojo, kad iš pradžių reikia rasti sklypą ir gauti teisę į jį, o po to gerokai patriūsti, taip pat investuoti daug pinigų, kad surastum gyslą, kurioje slypi brangusis metalas. Sidabro gyslos glūdi ypač giliai po žeme ir yra saugomos tvirtų uolienų. Uolieną tenka sutrupinti, o ir vėl reikia pinigų bei triūso.

Kol Orionas kruopščiai, kaip buvo pratęs, atliko sekretoriaus pareigas (gubernatoriui Najui atrodė, kad jis pernelyg priekabiai kimba prie „specialių" išlaidų sąskaitų), jo jaunesnysis brolis atidžiai stebėjo, kas dedasi aplinkui. Samo laiškai seseriai ir motinai kupini patikinimų, kad tuoj tuoj brolis ir jis tapsią turtuoliais.

O tuo tarpu Pilietinis karas užsitęsė. Šiauriečiams grėsė pavojus. Dešimtys tūkstančių darbininkų ir fermerių, apsivilkę karišką uniformą, žuvo nuo kulkų, epidemijų arba belaisvių stovyklose.

Negalima sakyti, kad karas nesusilaukė atgarsio Tolimuosiuose Vakaruose. Ir ten vyko savotiškas karas tarp šiauriečių ir „atskalūnų", tai yra pietiečių. Kai Pietų šali-

ninkai naują miestelį Humboldo kalnuose pavadino „Diksiu“, bylodami, jog pritarią pietiečiams („Diksio šalis“ — taip kartais vadinamos JAV Pietų valstijos), aukso ieškotojai, likę ištikimi valstijų sąjungai, sušaukė didžiausią mitingą ir po ilgų karštų ginčų pasiekė savo — miestelį pervadino „Junjonviliu“ — „Sąjungos miestu“.

Teritorijos gubernatorius Najus, nors prisiekinėjo ištikimybe Linkolnui, vis dėlto į atsakingus postus dažnai skyrė Vašingtono vyriausybės priešus. O Orionas Klemensas, principingas žmogus, kai kuriuos Pietų šalininkus atleido iš darbo.

Paprasti aukso ieškotojai ir tokie pat dori žmonės, kaip teritorijos sekretorius, nors ir troško tapti turtingi, nepamiršo karo, kurį kariavo Šiaurė, davė atkirtį pietiečiams ir dosniai aukojo Šiaurės armijos sergančiųjų ir sužeistųjų fondui. Bet dauguma profesionalių politikų ir stambūs pramoninkai tesirūpino tik „pinigų gamyba“.

Kol šalies šiaurėje liejosi kraujas, žmonės, tokie kaip Nevadoje gerai žinomas teisininkas Bilis Stiuartas, ginantis stambių šachtų ir sodrinimo fabrikų savininkų interesus, stengėsi kuo daugiau prisiplėšti. Karo metais Stiuartas pasidarė milijonieriumi. O Nevados teritorijai tapus valstija, jį išrinko senatoriumi.

Gubernatoriaus Najaus „brigadoje“ (taip Samjuelis Klemensas pavadino buvusio policmeisterio palaižūnų grupę, kartu su juo atvykusia į Nevadą) irgi buvo nemažai žmonių, sumaniai išnaudojusių karo padėtį savo turtui padidinti.

Su „brigados“ nariais varžėsi į Nevadą atsiųsti teisėjai — nemokšos ir kyšininkai. Vyriausiasis teisėjas Terneris, kurį Tvenas ne kartą išjuokė spaudoje, ir jo kolegos nuosprendį svarbiose bylose paskelbdavo tik gavę atlygį.

Atvykęs į Nevadą Samjuelis Klemensas neilgai trukus patraukė į puikių pušynų rajoną prie Taho ežero, ketindamas su draugais pretenduoti į dar neištirtas žemes. Keliauninkai traukė pėsčiomis. Miškų glūdumoje prie ežero, kurio vanduo buvo nepaprastai skaidrus, o oras aplinkui — labai tyras, Samas beveik pamiršo savo atvykimo tikslą.

Jie nukeliavo daugybę kilometrų, o nesutiko nė gyvos dvasios. Norėdami pareikšti, kad jau jie čia šeimininkai, Samas ir jo kompanionas ėmė statyti namelį ir jį apjuosti aptvaru. Vieną vakarą laužo žiežirbos sukėlė didžiausią gaisrą — sudegė statinys ir išdegė nemenkas miško plotas.

Klemensas nenusiminė. Teritorijos sekretoriaus jaunesnysis brolis neskubėjo grįžti į Karson Sitį: jautė neapsakomą malonumą klajoti po mišką, būti toli nuo žmonių ir jų rūpesčių.

1861 metų pabaigoje išgarsėjo Humboldas, rūdingas Nevados rajonas.

Samjuelis Klemesas, du jūrininkai ir kalvis nutarė negaišdami vykti tenai ir užgrobti geriausius sklypus. Iš tos kompanijos vienintelis kalvis Tilus žinojo, kaip atrodo brangiųjų metalų uolienos.

Naujasis rajonas buvo už trijų šimtų su trupučiu kilometrų nuo Karson Sičio. Kelionė — sunki ir pavojinga. Indėnai kartais pabandydavo užstoti kelią. Padedant vyriausybės kariuomenei, indėnus naikino, ir vis dėlto niekas negalėjo garantuoti, kad jie neišnirs iš kokio krūmo...

Nepaisydami blogų kelių ir pūgų keliauninkai galiausiai laimingai atvyko į Humboldą. Čia iškilo dar didesnių sunkumų.

Turtingų sklypų lyg ir buvo su kaupu, bet norint ką nors laimėti, reikėjo atkakliai ir ilgai triūsti su laužtuvu ir

kastuvu. Kompanionai nusivylė. Klemensas grįžo į Karson Sitį be brangiųjų metalų ir be pinigų. Tiesa, dabar pajų reikėjo mokėti ne tik už senąją žemę, bet ir už naująją.

Taigi buvusiam locmanui ir jo broliui pajaus mokestis vis didėjo, o pajamų jie beveik negaudavo.

Samjuelis Klemensas buvo dar ir „Goranco ir Derbio“ sklypo bendrasavininkis. Tikėjo, kad jo kompanionas Houlendas kitą vasarą užtiks rūdos gyslą, ir namo jie grįš turtingi. Tačiau kolei kas nieko nerado. Apėmė panika. Kartą Samas parašė savo seseriai Pamelai: „Argi tu nežinai, kad kol kas aš tik kalbėjau ir kalbėjau, bet nieko neįrodžiau? Argi tu nežinai, kad aš čia tik leidau pinigus, bet nieko neuždirbau? Argi tu nežinai, kad aš niekada nelaikiau savo rankose aukso ar sidabro lydinio gabalo, kuris priklausytų man?“

1862 metų vasarį Samjuelis Klemensas išvyko pas Houlendą į Aurorą, gana žinomą Nevados sidabro gavybos vietovę, norėdamas patikrinti, kokios būklės yra jo, taip pat Oriono kapitalo investicijos. Teko apsigyventi menkoje trobelėje. Per stogą varvėjo, buvo šalta.

Žiemą Auroroje niekas nedirbo. Tik nutirpus sniegui buvo įmanoma imtis kastuvo, laužtuvo ir sprogmenų. Neišmanydamas, ką veikti, Klemensas rašydavo giminaičiams laiškus. Kai kuriuos Orionas atiduodavo laikraščiams. Samjuelio Klemenso rašinius mielai spausdino laikraštis „Teritorial Enterpraiz“, kuris ėjo Nevados Virdžinijos Sičio miestelyje.

Artėjant pavasariui, tenykščiai įsismagino spekuliuoti akcijomis. Balandį Samas saviškiams rašė, kad Kalifornijoje jo žemė tikriausiai kaštuosianti po trisdešimt, o gal net po penkiasdešimt dolerių už pėdą, tačiau laišką baigė prašymu atsiųsti bent truputį pinigų. Beveik visą žiemą

Aurora buvo atskirta nuo kitos Nevados dalies; miltus čia pardavinėjo po šimtą dolerių už maišą. Taip gyvenant ir kojas galima ištiesti...

Klemenso sklypas nepateisino vilčių. Gyslos niekaip nepavyko užtikti. Apskritai reikalai klostėsi prastai. Net liepos mėnesį toje prakeiktoje žemėje snigo. Mojuoti kastuvu buvo be galo sunku. Norėdamas kaip nors išgyventi Samjuelis Klemensas nutarė pasisamdyti paprastu darbininku sodrinimo fabrike. Bet darbas buvo nepakeliamas. Nuo bado mirties Samą išgelbėjo bičiulis.

Buvusį locmaną apėmė neviltis.

Ir tada jis susiruošė grįžti pas vyresnįjį brolį ir dirbti bet kokį darbą. Sutiktų tapti klerku ir tvarkyti kalnakasių kompanijų apskaitą. Jis taip pat sutiktų rašyti straipsnius bet kuriam laikraščiui. Pasakyk redaktoriams, rašė jis broliui Orionui, kad „aš pasirengęs atsiųsti tiek straipsnių laikraščiams, kiek jie panorės, ir už viskąteprašau dešimties dolerių per savaitę — juk turiu kaip nors pramisti... Jeigu jie nori gauti iš čia straipsnių, tai tegu žino — niekas nesiims rinkti medžiagos ir triūsti nuo ryto iki vakaro už mažesnę kainą negu aš prašau“.

„Laukinis humoristas“ iš Nevados

Laikraščio „Teritorial Enterpraiz“ darbuotojai jau pažinojo Klemensą kaip sąmojingų rašinių autorių. Paprastai jis pasirašydavo „Džošo“ slapyvardžiu. Dauguma straipsnių ir humoreskų, išspausdintų „Teritorial Enterpraiz“, neišliko (redakcijos komplektai sudegė per gaisrą, kilusį jau po Pilietinio karo), tačiau kai kurie Tveno kūriniai buvo perspausdinti San Francisko ir kitų miestų žurnaluose bei

laikraščiuose. Be to, šeimos archyve rastos tų metų Tveno straipsnių iškarpos. Iš to ir galime spręsti apie Samjuelio Klemenso — „laukinio humoristo“ iš Nevados — kūrybą.

Tarp pačių pirmųjų Tveno kūrinių, išspausdintų „Teritorial Enterpraiz“ laikraštyje, — komiškas pasakojimas apie lektorių, sergančiu kraštutiniu individualizmu, savo „aš“ iškėlimu (jo paskaitos nebuvo įmanoma išspausdinti, kadangi raidžių kasoje nebuvo raidės „š“), ir archipatriotinės kalbos, pasakytos JAV nepriklausomybės dienos proga, parodija.

Kaip tik tuo metu, kai Samjuelis Klemensas, išsigandęs bado, sumanė laikinai tapti žurnalistu, laikraščio „Teritorial Enterpraiz“ darbuotojas Viljamas Raitas, pasirašinėjęs skambiu Deno de Kvilio slapyvardžiu, susirengė važiuoti į „Valstijas“, trokšdamas vėl kultūringai pagyventi Atlanto vandenyno pakrantės miestuose. Kažkas Raitą turėjo laikinai pakeisti. Redaktorius pasiūlė Klemensui Raito vietą. Jo atlyginimas būsiąs dvidešimt penki doleriai per savaitę.

Laikraštis „Teritorial Enterpraiz“ buvo pirmasis spaudos leidinys Nevadoje ir pradėjo eiti likus pustrečių metų iki Pilietinio karo. Gyvenvietėje, kur laikraštis išvydo dienos šviesą, tuo laiku dar nebuvo kalėjimo — areštuotuosius nakčiai grandine prirakindavo prie spausdinimo mašinos...

Karo laiku Nevados gyventojų ėmė sparčiai didėti ir 1862 metais vien tik Virdžinijos Sičio mieste jau buvo leidžiami keturi laikraščiai. Tarp jų „Teritiorial Enterpraiz“ buvo pats didžiausias ir populiariausias. Jį skaitė net Kalifornijoje.

Klemesas tapo reporteriu. Bet laikraščiui buvo reikalingas ne tik reporteris. „Teritorial Enterpraiz“ negalėjo

egzistuoti be anekdotų, humoristinių apsakymų, feljetonų. Džošas atrodė tinkamas kandidatas į etatinio humoristo vietą.

Virdžinija Sičio miestelis taip pat buvo „Komstok" verslavietės centras. „Teritorial Enterpraiz" laikraščio redaktorius Džozefas Tomsonas Gudmanas kažkada buvo raidžių rinkėjas ir aukso ieškotojas. Jis puikiai žinojo Tolimųjų Vakarų skonį.

Ką ir sakyti, Nevados gyventojai negalėjo pasigirti dvasios ramybe. Juos amžinai kamavo rūpesčiai ir baimė. Todėl žmonės mėgo viską, kas tik suteikdavo galimybę bent kiek atsikvėpti, užsimiršti. Nedidelėje Virdžinija Sičio gyvenvietėje vienu tarpu gyvavo keturi teatrai. Čia mielai iš kitų miestų atvykdavo aktoriai, ypač humoreskų skaitovai.

Nevadoje vertino juoką, humorą, aštrų, net šiurkštų pasityčiojimą.

Tiesą sakant, Nevados laikraščių humoras buvo „laukinis", šiurkštus ir keliantis triukšmą. Tolimųjų Vakarų humoristai nežinojo, kas tai yra estetinės ribos, nesuko galvos dėl tiesos ir moralės.

Išgirdęs Gudmano pasiūlymą Samjuelis Klemensas sutiko ne iš karto: jam labai nemalonu buvo prisipažinti net pačiam sau, kad žlugo viltys iš Nevados kalnų gelmės pasisemti milijonus. Visos jo santaupos ištirpo, iš Oriono pinigų irgi neliko nė grašio. Ilgus mėnesius Samjuelis gyveno sukežusioje lūšnoje kiauru stogu, liesai maitinosi, neskaitė knygų, nervinosi, dirbo iš visų jėgų. Ir viskas tuščiai!

Nebeturėjo pinigų net parvažiuoti į Virdžinija Sitį. Nutarė keliauti pėsčiomis.

O gal apsistoti Misūryje? Ne, jis dar pagyvens Nevadoje — didelių galimybių ir laimingų netikėtumų šalyje! Jis dar pagaus savo laimę už uodegos! Jo kuprinėje nemažai

vertybinių popierių... O kol kas, jeigu nėra kitos išeities, būsimasis turtuolis padirbės žurnalistu.

Tiesą sakant, svajonės apie literatūrinį darbą buvo malonios.

Karštą vasaros dieną „Teritorial Enterpraiz" laikraščio redakcijoje išdygo tipiškas aukso ieškotojas — su auliniais batais, išblukusiais šiurkščiais marškiniais. Aiškiai buvo regėti, kad jis sukorė ilgą kelią. Visą savo mantą Klemensas atsinešė su savimi.

Tapęs reporteriu Samjuelis, ieškodamas naujienų, turėjo pasižvalgyti po visus neramius miesto kampelius.

Visuomet reikėjo būti budriam. Jei tik gatvėje pasigirsdavo šūviai, Klemensas beregint dumdavo sužinoti, ar nėra ko įdomaus. Šit iš karto nuaidėjo penki šūviai. Du užmušti...

Virdžinija Sityje buvo daug lošimo ir viešųjų namų. Banditai, šantažuotojai, chuliganai, trokštą preteksto bakstelėti peiliu, sukčiai, narkotikų ir „gyvosios prekės" pardavėjai, prostitutės sudarė nemenką miesto gyventojų dalį.

Nuo ryto iki vakaro Samjuelis Klemensas rašė kronikos žinutes apie galvažudžius, teatrų vaidinimus, vagystes, Biblijos draugijos posėdžius, pokylius, nuostabias „Komstok" perspektyvas, būsimą kainų kilimą, prašmatnias konkurento nužudyto bandito laidotuves, teritorijos įstatymą leidėjų posėdžius.

Bet reporterio darbas netrukus įgriso. Kur kas įdomiau buvo kurti humoreskas.

Iš pradžių Klemensas noriai sekė Deno de Kvilo „Teritorial Enterpraiz" laikraščio humoristikos skyriaus pirmtako, pėdomis — juk de Kvilas irgi buvo auklėtas „Vakarų humoro" tradicijų dvasia. Jis mėgo komišką fantastiką, nuolat kūrė parodijas ir juokingus rašinėlius.

Vienas pirmųjų naujojo laikraščio bendradarbio Samjuelio Klemenso rašinių irgi buvo mistifikuota humoreska. Supykęs ant tenykščio teismo valdininko autorius sukūrė išgalvotą istoriją apie tai, kaip tas valdininkas tyrė suakmenėjusį ikiistorinį žmogų. Parodija buvo taip sumaniai parašyta, kad daugelių laikraščių redaktoriai tai palaikė šventa tiesa ir šį „mokslo atradimą" persispausdino.

Netrukus Klemensas išspausdino kitą parodiją, kurią dauguma irgi palaikė už tikrą pinigą. „Teritorial Enterpraiz" atkakliai propagavo Vošo kalnų pramonę. Čia kaip sykis pasireiškė Nevados žurnalistų patriotizmas. Be to, Virdžinija Sičio kalnakasybos pramonės kompanijos nariai papirkinėjo žurnalistus akcijomis. Apsaugant Nevados interesus, reikėjo, žinoma, peikti Kalifornijos konkurentus.

1863 metų spalį „Teritorial Enterpraiz" išspausdino pranešimą apie baisią žmogžudystę, įvykusią pušyne netoli Karson Sičio. Žudikas parėžęs devynis vaikus, nulupęs žmonos skalpą ir brūkštelėjęs sau po kakalu. Matyt, išprotėjo. Priežastis: žudikas visus savo pinigus investavo į Kalifornijos įstaigas, užuot pirkęs „Komstok" firmos akcijas, ir, žinoma, buvo apgautas...

Toje žinutėje galima aptikti socialinės satyros elementų, bet vis dėlto tai tik pajuokavimas, o kita vertus — Nevados pramonininkų reklama.

Vietiniai gyventojai galėjo suvokti, kad Empair Sitis ir Detč Nikas, tarp kurių buvo žudiko pirkelė, viena ir ta pati vietovė ir kad ten nėra jokio pušyno. O Kalifornijos laikraščiai patikėjo tuo, kas parašyta, ir humoreską persispausdino.

Kitą dieną „Teritorial Enterpraiz" pasirodė informacija: „Atsiimu visus savo žodžius. Markas Tvenas."

Bet kai Kalifornijos ir kitų valstijų laikraščiai pakėlė triukšmą ir ėmė kaltinti straipsnio autorių už sąmonin-

gą skaitytojų klaidinimą, Tvenas rimtai susikrimto. Deno de Kvilo teigimu, jis nebegalėjęs užmigti, vaitojęs ir blaškęsis.

Ir vis dėlto jaunasis žurnalistas mistifikacijų neatsisakė.

Gana populiarūs tuo laiku buvo vadinamieji „praktiškai komiški mažieji rašiniai". Tai savotiškas žaidimas. Kai „Teritorial Enterpraiz" redaktorius ilsėjosi prie Taho ežero, jo laikinasis pavaduotojas Markas Tvenas pajuokaudamas išleido numerį (vieną vienintelį egzempliorių), išspausdinęs rašinį, kuris turėjo Gudmaną sugluminti ir net įsiutinti. Kai kurie rašiniai kirtosi su politinėmis Gudmano nuostatomis, o dėl kitų buvo galima apkaltinti šmeižtu. Gavęs laikraštį redaktorius tuoj pat grįžo į Virdžinija Sitį. „Tikrajame" laikraštyje jis, žinoma, nieko panašaus nerado.

Redaktorius Gudmanas manė, kad jaunajam Tvenui toli iki talentingojo ir darbščiojo de Kvilo. Bet garsas apie Marką Tveną sklido vis plačiau. Jo straipsnius dažnokai persispausdindavo Nevados ir net Kalifornijos laikraščiai.

Suprantama, dauguma skaitytojų nenutuokė, kas tie feljetonistai iš „Teritorial Enterpraiz". Juk jie paprastai pasirašinėdavo slapyvardžiais. Tolimųjų Vakarų humoristai dažniausiai būdavo ne tik autoriai, bet ir, taip sakant, savo kūrinių veikėjai. Kiekvienas tarsi vaidino tam tikrą vaidmenį, sukurdamas vaizdą, charakterį. Antai Raitas tapo komišku personažu Denu de Kvilu, o Klemensas — linksmuoliu Tvenu.

Každada Samjuelis Klemensas pasirašinėjo Snodgrasu. Nevadoje iš pradžių jis buvo Džošu. O 1863 metų vasarį „Teritorial Enterpraiz" puslapiuose pirmą kartą pasirodė rašiniai, pasirašyti Marko Tveno vardu. Šis slapyvardis Klemensui priminė mylimąją Misisipę.

... Nevada rengėsi tapti valstija. Vadinasi, Linkolnas Senate turės dar du papildomus balsus. Gubernatoriui Najui išpuolė puiki proga įgyvendinti vieną savo atvykimo į tolimąją šalį tikslų — jis tapo kandidatu į senatorius nuo Nevados valstijos.

Tuo laiku į Nevadą atvažiavo talentingas humoristas Braunas, pasivadinęs savo kūrinių svarbiausiojo herojaus Artemo Vordo vardu. Tvenas bematant su juo susidraugavo. Virdžinija Sityje Vordas skaitė komišką paskaitą, kuri visiems padarė didelį įspūdį. Tiesą sakant, tai nebuvo jokia paskaita: rašytojas vaidino komišką monologą, pats atlikdamas Vordo vaidmenį.

Vordo-paskaitininko kūryba buvo ne kas kita kaip klounada.

Vordas-Braunas buvo tik šiek tiek vyresnis už Tveną, bet jau spėjęs išgarsėti kaip „lektorius“ ir rašytojas — jo knyga buvo išleista du kartus. Tvenas įdėmiai ir su didele simpatija sekė Vordo, taip pat kitų jam artimų humoristų kūrybą. Mielai skaitė Loką, irgi sukūrusį paveikslą-kaukę. Reikšdamasis kaip „lektorius“ Lokas, lygiai kaip ir Braunas, vaidino šlykštų ir juokingą senolį — kažkokį Petroleumą V. Nezbį. Net Linkolnas kvatojęsis iš Vordo ir Nezbio nuotykių. Karo metais Braunas, Lokas ir jų kolegos rasdavo žodžių Šiaurės gynybai; jie demaskuodavo bailius ir išverstaskūrius, taip pat savanaudžius, prezidentą palaikančius tik dėl to, kad gautų pelningą tarnybą.

Markas Tvenas jau išmanė daug amerikietiškojo humoro subtilybių, sumaniai naudojosi jo instrumentais. Melagingas istorijas mokėjo pateikti kaip tikroviškas. „Teritorial Enterpraiz“ feljetonistas sumaniai vartojo hiperboles, absurdą. Tvenas sukūrė komiškas „taisykles“ viešbučiams — jos bylojo, kad gyventojai guldamiesi privalo nu-

simauti aulinius batus, „jeigu jie tik pajėgūs tai padaryti“, ir kad „košmarai išnuomojami labai pigia kaina“. Markas Tvenas išgalvojo pasakojimą apie nelaimę, kuri lyg ir atsitikusi Denui de Kvilui, kai tas šuoliavęs arkliu „šimtą mylių per valandą“ greičiu.

Tuo laiku Markas Tvenas gana kukliai vertino savo humoreskas, bet buvo pasirengęs mokytis ir tobulėti. Jaunasis žurnalistas noriai dėjosi į galvą Vordo žodžius, nes Vordas buvo pirmas pripažintas rašytojas, su kuriuo jam pasisekė susipažinti. Tačiau vienu požiūriu Tvenas griežtai atsisakė sekti mokytojo pavyzdžiu: jis nemaitosiąs žodžio vardan komiško efekto!

Karas tarp Šiaurės ir Pietų jau pasiekė persilaužimo stadiją. Linkolnas nutarė — pagaliau! — duoti negrams laisvę. Nevadoje rinko pinigus sužeistųjų medicininei pagalbai.

Išvykęs į naują kelionę Gudmanas vėl paskyrė Tveną savo pavaduotoju. Laikinasis redaktorius sukritikavo žmones, nemažai aukojusius Sanitariniam fondui. Jis taip pat pasmerkė kito laikraščio redaktorių Leidrą, gynusį tuos, kuriuos Tvenas kritikavo.

Leidras neliko skolingas: Marką Tveną išvadino melagiu, šunyčiu ir taip toliau. Tokį įžeidimą nebuvo įmanoma nuleisti negirdomis. Į ginčą įsikišo Stivas Hilis. Jis pasiūlė įžeidėją iškviesti į dvikovą. Tvenas šį pasiūlymą sutiko be entuziazmo. Tačiau neatsilyginti už savo garbės įžeidimą, kai ir pašaliniams aišku, jog garbė įžeista, buvo neįmanoma. Tvenas iššaukė Leidrą į dvikovą. Šis neskubėjo atsakyti. Sutrikęs Tvenas nusiuntė pakartotinį šaukimą. Pagaliau dvikovos laikas buvo paskirtas.

Kaip toliau klostėsi įvykiai, tiksliai atkurti neįmanoma. Pats Tvenas daug kartų pasakojo (o jo versiją patvir-

tino Stivas Hilis), kad dvikovininkai susitiko paskirtu laiku. Toliau, jeigu tikėsime Tveno ir Hilio žodžiais, įvyko štai kas.

Kovos lauke Tvenas išvydo Leidrą su sekundantais. Leidras treniravosi šaudyti. Tvenas irgi visą naktį mokėsi šaudyti iš pistoleto. Stivas dar norėjo duoti Samui paskutinę pamoką. Jis šovė į paukštuką. Priėjo Leidras ir jo sekundantai. Paukščiukas buvo be galvos...

— Kieno tai darbas? — paklausė vienas iš sekundantų.

— Samo, — atsakė Hilis.

— Su tuo žmogumi kovoti negalima, tai būtų lygu savižudybei, — pareiškė Leidro sekundantas.

Virdžinija Sičio miesto konkuruojančių laikraščių redaktoriai sutarė atsisakyti visų vienų kitiems pareikštų įžeidinėjimų.

Galimas daiktas, kad šita smagi istorija pagimdyta guvios rašytojo humoristo vaizduotės ir jo bičiulio išdaigininko.

Tačiau Samjuelio Klemenso laukė dvikova su kažkokiu Ketleriu. Priežastis — ta pati: Tveno kritika, matyt, buvo nepagrįsta, nukreipta prieš kai kuriuos asmenis, rinkusius pinigus Sanitariniam fondui. Apie būsimą dvikovą sužinojo valdžia. Tvenas pasakoja, kad tada buvęs priimtas įstatymas, numatęs net kalinimą už iššaukimą į dvikovą. Valdžia troškusi visiems piliečiams parodyti, kad įstatymo būsią griežtai laikomasi. Todėl pirmu pakliuvusiu diližanu Klemensą ir Hilį privertė išvykti į Kaliforniją. Tiesą sakant, Samjueliui Klemensui jau iki gyvo kaulo buvo įsiėdęs gyvenimas Nevadoje ir jis džiaugėsi, galėdamas išvažiuoti.

Markas Tvenas — „lektorius“
Anglų dailininko piešinys

II

...Tuo metu, kai Markas Tvenas dirbo laikraščio redakcijoje, jis turėjo daug skolų. Kiekvieną savaitę, o kartais net kiekvieną dieną, jis gaudavo kelis priminimus, kurie paprastai nukeliaudavo į krepšį. Kartą jis gavo įspėjimą, parašytą dviejuose puslapiuose. Siuntėjas rašė, jog jeigu skola nebus grąžinta per tris dienas, iškelsiąs Tvenui bylą. Rašytojas nė kiek nesusirūpino. Jis sugrąžino autoriui įspėjimą, pridėjęs prierašą: „Dviejų puslapių rankraščiai nepriimami!“

„Šokčiojančios varlės“ gimimas

San Francisko valstijoje, Kalifornijoje, Tvenas gavo darbą laikraštyje „Koll“. Apsigyveno su raidžių rinkėju Stivu, visokiausių nuotykių prasimanytoju. Gyveno linksmai, nepraleisdavo progos pasijuokti iš kaimynų ar iškrėsti kokią išdaigą, pykosi, bet negalėjo išsiskirti.

Dabar Markas Tvenas buvo paprastas reporteris. Ieškodamas medžiagos bėgiodavo iš policijos nuovados — į gaisrą, iš vieno miesto pakraščio — į kitą. Taip prabėgdavo reporterio diena. Naktį dar reikėdavo užsukti į vieną kitą teatrą ir parašyti žinutes apie spektaklius. Sunkus, džiaugsmo neteikiantis darbas.

Tvenas netrukus pamatė, kad tame dideliame mieste dešimtys tūkstančių žmonių gyvena nykų gyvenimą, tesukdami galvą tik dėl vieno — kaip užsidirbti duonos kąsnį. Turčiai statėsi prašmatnius namus, važinėjo gražiais vežimais. Policija, meras, miesto ir valstijos valdžia skaitėsi su kiekvienu jų pageidavimu. O paprasti žmonės nuolat gyveno baimėje — kiekvieną mielą dienelę galėjo likti be pragyvenimo šaltinio. Kiną imigrantą buvo galima užsiundyti šunimi — jo niekas neužstodavo. Markas Tvenas apie tai parašė straipsnį — neišspausdino. Pabandė parašyti daugiau straipsnių, nukreiptų prieš policiją, miesto valdžią — juos irgi atmetė. Laikraščio šeimininkai nutarė atsisveikinti su reporteriu Tvenu. Geriausias Virdžinija Sičio žurnalistas San Franciske liko be darbo.

Susimylėjo „Teritorial Enterpraiz“ redaktorius Džozefas Tomsonas Gudmanas. Markas Tvenas ėmė dirbti šio laikraščio korespondentu San Franciske. Dabar galėjo rašyti visą tiesą apie korupciją, viešpatavusią tame mieste, —

juk „Teritorial Enterpraiz“ buvo leidžiamas Nevadoje, valstijoje, nuožmiai konkuruojančioje su Kalifornija.

Tveną taip pat pakvietė į žurnalą „Kalifornietis“, kurio redaktoriumi dirbo jo naujasis bičiulis Frensis Bretas Hartas. San Francisko žurnalistai, nepasitenkinę reporterio darbu ar anekdotų kūrimu, savo rašinius spausdino „Kalifornietyje“, o žurnale „Aukso era“ — sceneles, straipsnius, eilėraščius, apsakymus, skirtus reiklesniam skaitytojui. Markas Tvenas žurnale paskelbė keletą parodijų ir humoreskų. Jį ir Hartą vadino „teikiančiais vilčių“. Bet Bretas Hartas buvo labiau patyręs ir kultūriškai labiau išprusęs. Redaktoriaus Harto pieštukas negailestingai „švarino“ plebėjiško humoristo Tveno tekstą, vis dar labiausiai vertinusį komišką ekscentriadą, juokingą niekutį.

Gyvenimas San Franciske jau buvo įėjęs į vėžes, bet koją vėl kyštelėjo atsitiktinumas. Vieną naktį nesutramdomasis Stivas Hilis įsivėlė į peštynes ir apkūlė smuklininką. Stivą areštavo, apkaltinę pasikėsinimu nužudyti. Trokšdamas išgelbėti draugą Tvenas už jį laidavo. Hilis bemat dingo iš miesto ir į teisminį tyrimą neatvyko. Tada policijos viršininkas griebė už pakarpos laiduotoją — teko sprukti ir Tvenui.

Laimė, Stivo brolis Džeimsas Hilis, patyręs aukso ieškotojas, kalnuose turėjo lūšnelę. Jis pasiūlė Samui apsistoti pas jį.

Hilio lūšnelėje buvo ramu ir gera. Senasis Džeimsas eksploatavo apleistus aukso rūdynus. Tuose kraštuose tebuvo pasilikę tik keistuoliai nevykėliai, nepraradę vilties rasti bent kelių grynuolių ir apsirūpinti senatvėje.

Džeimsas turėjo gerų knygų, jis pasirodė esąs puikus pasakotojas. Lietingais vakarais Samas klausydavosi Džeimso ir jo bičiulių porinimų.

Tomis savaitėmis, nejausdamas laikraštininko darbo vergovės, Tvenas ypač sėkmingai mokėsi gyvenimo mokykloje, vis geriau perprasdamas paprastų, nuoširdžių amerikiečių — aukso ieškotojų ir darbininkų — pasaulį. Jis vėl sotinosi iš liaudies humoro šaltinio.

Antai tarp medžiotojų, aukso ieškotojų, fermerių buvo populiarus pasakojimas apie nuostabų aidą.

...Tolybėje stūksojo nepaprastai aukštas kalnas. Jis buvo taip toli, kad balso garsas iki jo nusklisdavo ir aidu grįždavo tik po šešių valandų. Ir štai norint nepramiegoti, reikėdavo tik rikteleti prieš miegą: „Laikas keltis!" — ir aidas pažadindavo rytą — pačiu laiku...

Klemensas ir vėl tapo brangiųjų metalų ieškotoju. Jis tampė vandenį ir plovė uolieną. Vis tikėjo — štai tuoj tuoj sužvilgės grynuolis. Bet laikas ėjo, o aukso vis nebuvo.

Pagaliau, pavargęs nuo begalinio jėgų eikvojimo, Džeimsas ir jo kompanionai paliko rūdinguosius plotus likimo valiai. Vėliau jie sužinojo, kad po uolienos sluoksniu vis dėlto aukso būta. Jį surado ir pasisavino kiti.

Sušilti šaltą 1865 metų žiemą buvo galima tik smuklėje, į kurią dažnai užsukdavo ir senas Ilinojaus upės locmanas Benas Kunas. Monotonišku balsu jis pasakodavo ilgiausias istorijas. Kartą klausytojai išgirdo nutikimą su varle — Kunas labai vertino atidžius klausytojus, o diena buvo pilka, nyki, veikti vis tiek nebuvo ką. Taigi žmogus, vardu Kolmanas, turėjęs dresiruotą varlę. Kolmanas susiginčijęs su kažkokiu nepažįstamu žmogumi, kad jo varlytė iššoksianti aukščiau už bet kurią kitą. Kai Kolmanas išėjo iš kambario, nepažįstamasis jo varlę pamaitinęs šratais. Suprantama, ji nebegalėjusi pajudėti iš vietos, ir lažybas laimėjęs nepažįstamasis.

Stivo reikalai San Franciske susitvarkė, ir Samas ga-

lėjo sugrįžti. Vėl prasidėjo „Teritorial Entepraiz“ ir „Kalifornijos“ bendradarbio triukšmingas gyvenimas.

Niujorke turėjo išeiti naujas humoristinių apsakymų rinkinys. Artemui Vordui pasiūlius, leidėjai paprašė Tveno atsiųsti ką nors knygai. Tačiau „Varlė“ Niujorką pasiekė pavėlavusi — knyga jau paruošta. Tada leidėjas Tveno rankraštį perdavė žurnalui „Laisvoji spauda“. Humoreska „Džimas Smailis ir jo nepaprastoji šokčiojanti varlė“ ten buvo išspausdinta 1865 metų lapkritį. Tada Klemesui buvo trisdešimt metų.

Įvairiausi pasakojimo apie varlę variantai daug kartų jau buvo spausdinami ir iki tol. Istoriją apie pagyrūną apgavusį gudruolį dažnai pasakodavo negrai. Apie varles, kurių pilvai prikimšti šratų, žinojo ir prie Misisipės gyveną kalnakasiai, miškakirčiai. Tačiau Rytų pakrantės didžiuosiuose miestuose apie „varles“ nebuvo girdėję.

Tvenas vienu veikiančiuoju asmeniu padarė patį pasakotoją — Saimoną Vilerą, patogiai sėdintį prie krosnies jaukioje smuklėje pusiau sugriautoje šachtininkų gyvenvietėje; jis storas. plikas, o jo ramus veidas spinduliuoja nuoširdumu...

Apskritai Tvenui artimiausi humoristiniai apsakymai, kurių svarbiausias personažas — pats pasakotojas. Dažnai jis vaizduojamas kaip paprastas žmogus, pamažu atskleidžiantis savo tikrąją esmę. Rašytojas mėgsta sujungti į vieną pasakotojo ir autoriaus paveikslus. Pasakotojas dažnai nutaiso miną, jog „net nesuprantąs, kad jo pasakojime yra kažkas juokinga“. Tvenas teigė, kad humoristinio apsakymo efektyvumą lemia pateikimo „maniera“, o „šmaikštaus apsakymo efektyvumas priklauso nuo turinio.“ Humoristinis apsakymas reikalauja didelio meistriškumo.

„Šokčiojanti varlė“ iš karto tapo populiari.

Tačiau tada Tvenas nesuvokė, kokia jo apsakymo reikšmė. „Mieloji motinėle, sesute, — rašė jis 1866 metų pradžioje, — tiesiog nežinau apie ką rašyti — toks nuobodus mano gyvenimas. Jau geriau vėl tapčiau locmanu ir vairuočiau laivus Misisipe. Iš tiesų, viskas pasaulyje — tuštybių tuštybė, išskyrus locmano darbą. Reikia tik pamanyti — žmogus parašė nemažai kūrinių, kuriuos visai nesigėdydamas jis gali vadinti vykusiais, o tie Niujorko ponai atsirenka kone patį prasčiausią apsakymą...“

Pergalė!

Tuo tarpu karas jau ėjo į pabaigą. Šiauriečiai laimėjo. 1865 metų pavasarį Pietų armija pasidavė.

Dauguma amerikiečių Pilietinio karo pabaigą sutiko draskomi prieštaringų jausmų.

Vieni nuoširdžiai džiaugėsi pergale prieš žiaurų ir atkaklų priešininką — vergvaldystę. Tie, kas vergovę pripažino „natūraliu ir normaliu“ reiškiniu, žinoma, liko nepatenkinti.

Markui Tvenui buvo lemta pavaizduoti ir nugalėtojų džiaugsmą, ir paprastų amerikiečių kartų nusivylimą.

Atsitiko taip, kad pirmaisiais pokario metais Tveno kūryboje atsispindėjo ne tiek šviesios viltys, kiek niūri nuotaika. Tada jis gyveno San Franciske, dideliame mieste, kuriame kaupėsi visa, kas buvo juodžiausia.

Ne kaip klostėsi ir Marko Tveno bei jo brolio Oriono likimai. Orionas vėl liko be darbo. Nevadai tapus valstija, teritorijos sekretoriaus nebereikėjo. O Samjuelio Klemenso laukė ne tokia jau džiugi perspektyva alinančiai triūsti kokiame laikraštyje.

Gal iš tikrųjų vėl tapti locmanu? Ne, tai nebeįmanoma: jis neplaukiojo ketverius metus. Užaugo nauja karta. Prie Misisipės nutiesta daugybė naujų geležinkelio atšakų. Upėje pastatyti kelią žymintys žibintai.

Tais metais, kai baigėsi karas, Tvenas parašė „Apsakymą apie negrą berniuką, kurio Dievas nenubaudė". Tai sekmadienio mokyklos mokiniams skirtos apysakaitės, kaip nugali geradaris ir nubaudžiama nedorybė, parodija. Prieš mus iškyla naujasis Tvenas — kur kas mąslesnis, labiau kritiškas.

Po kokių penkerių metų jis parašė apsakymą apie „gerą berniuką, kuriam nesisekė gyvenime". Šios humoreskos turinys ne toks turtingas, kaip apsakymo apie „blogą berniuką". Jame Tvenas išjuokia davatkiškumą, veidmainystę: „geras berniukas" — mažas savimyla, besigiriantis savo dorybėmis.

Tačiau dar šiek tiek grįžkime į pokario laiką. Tais metais Tvenas parašė ne tik „Apsakymą apie blogą berniuką", bet ir nemažai kitų, mažiau reikšmingų, tačiau demaskuojamąjį „užtaisą" turinčių kūrinių.

Antai kad ir feljetonas „Ką veikia policija?" Tai pasakojimas apie „šaunią" San Francisko policiją ir kartu pasakojimas apie vargšą žmogų dideliame mieste.

Rašytojas vis atidžiau žvelgė į gyvenimą. Jis rašė straipsnį po straipsnio, kūrė anekdotus, groteskus, parodijas, tačiau savo darbu nebuvo patenkintas.

Karo metais šis iš pirmo žvilgsnio lengvabūdis linksmuolis iš Virdžinija Sičio daug ko išmoko. Jis puikiai suprato, kad vergvaldiški Pietūs Pilietiniame kare vaidino reakcinį vaidmenį, kad negrų vergovė turėjo būti panaikinta. Tvenas troško teisingumo, demokratiškos tvarkos, nors nelabai suvokė, kokia ji turėtų būti. Šiaip ar taip, jis nebuvo

linkęs taikstytis su nesąžiningumu, apgaule, žmogaus teisių pažeidinėjimu.

Tvenui vis dažniau galvon ateidavo mintis: nebūtų pro šalį išvažiavus kur į kalnus, į mišką ir paklajojus toli nuo žmonių.

Garlaivių linija siejo San Franciską su Sandvičo (Havajų) salomis. Ten — nuostabi gamta, stebuklingas klimatas. Ir žmonės ten gyvena kažkaip kitaip negu Kalifornijoje.

Gal plaukti tenai?

Netrukus vienas Kalifornijos laikraštis išsiuntė Tveną į Honolulu (Sandvičo salose) kaip savo korespondentą. Į salą jis atvyko 1866 metų pavasarį — karas baigėsi prieš metus. Ir, ko gero, pirmą kartą humoristas Markas Tvenas pasijuto esąs laimingas. Čia viskas jam patiko: ir amžinai mėlynas dangus, ir žaluma, ir paslaptingi ugnikalniai, ir dainuojančios merginos. Čia lapai niekada nenuvysta ir dangus neverkia...

Tveno biografai amerikiečiai daug rašo apie pergalę, kurią laimėjo rašytojas, gyvendamas Honolulu. Jis buvo pirmasis žurnalistas, ėmęs interviu iš grupės amerikiečių, išsigelbėjusių po garlaivio katastrofos. Korespondenciją parašė per vieną naktį ir spėjo ją perduoti į laivą, išplaukiantį į San Franciską kitą rytą. Iš San Francisko Marko Tveno pranešimas pasklido po visą šalį.

Sandvičo salose Markas Tvenas patyrė ir kitą pergalę, apie kurią parašyta kur kas mažiau. Per kelias savaites, praleistas toli nuo Amerikos, rašytojas aiškiai suvokė, kas jam nepatinka gimtojoje šalyje.

Tvenas toli gražu neidealizvo salos valdovų. Jis smerkė karalius, dvasiškius ir feodalų valdžią už siekį valstiečius paversti vergais. Tačiau čiabuvių gyvenime rašytojas

išvydo daug patrauklaus, o lygindamas JAV ir salų gyvenimą padarė nelabai palankias Amerikai išvadas. Straipsnio „Kodėl mums dera aneksuoti Sandvičo salas?“ nedviprasmiškas jau pats pavadinimas: jame slypi gili ironija. Tvenas tarsi nujaučia, kad anksčiau ar vėliau Jungtinės Valstijos iš tiesų užgrobs Sandvičo salas.

Grįžo namo gana niūrios nuotaikos. Salose patirta džiaugsminga nuotaika išgaravo lyg rūkas. Tveno užrašų knygelėje randame tokį įrašą: „Ir šit aš namie. Ne, ne namie, aš vėl kalėjime, — nepaprastas laisvės jausmas išblėso. Miestas toks ankštas, toks gūdus su savo pavojais, darbu, komerciniais rūpesčiais.“

Trisdešimtmetis žurnalistas Markas Tvenas vėl pasijuto išmestas į seklumą. Ką veikti? Imtis padienio reporterio darbo? Ši mintis tiesiog purtė. Būtų gera leistis į kelionę aplink pasaulį. Bet tai tik svajonė. Tvenas jau buvo beketinąs rašyti knygą apie Sandvičo salas. Bet kas ją spausdins? Nenorėdamas mirti iš bado turėjo pasieškoti kokio nors darbo.

Ir tada šovė mintis skaityti „paskaitas“, kaip darė Artemas Vordas ir kiti „lektoriai“ humoristai.

Žinoma, tai buvo gana rizikinga veikla. Kas susigundys mokėti dolerį ar bent penkiasdešimt centų ir klausytis kažkokio žurnalisto pasakojimo apie salas?

Tvenas sukūrė keletą komiškų skelbimų. Juk tik taip ir galima suvilioti publiką. Viename skelbime buvo žadama: lektorius Tvenas pailiustruos žmogėdrų, anksčiau gyvenusių Sandvičo, arba Havajų, salose, papročius, „žiūrovų akyse prarydamas vaiką, jeigu kuri dama maloniai sutiks paaukoti savo kūdikį tam garbingam tikslui“.

Ar Tvenas sugebėjo linksminti? Pasirodo, mokėjo. Ramiojo vandenyno pakrantėje jau žinojo apie humoristą

Tveną. Daug ką jis perėmė iš Vordo estradinės manieros. Kaip ir Vordas, Markas Tvenas nepaliaujamai šmaikštaudavo, o jo veidas būdavo naivus, net bejausmis. Tačiau linksmoje klounadoje slypėjo ir satyros užtaisas.

Taigi Markas Tvenas įsigijo naują profesiją. Jis tapo „paskaitininku“. Tai buvo aktorius, scenoje vaidinantis tam tikrą vaidmenį. Jis neskaitė teksto, o pyškino komišką monologą. Savo „paskaitas“ Tvenas pradėdavo taip: pakyla uždanga, „paskaitininkas“, tarsi būtų savo namuose, sėdi prie fortepijono ir dainuoja dainelę apie arklį, „kurio vardas — Mafusalis“. Staiga dainininkas susivokia, kad uždanga jau pakelta ir apsimeta labai nustebęs. Žiūrovai juokiasi. Ir tada prasideda paskaita apie Sandvičo salas.

Paprastai Tvenas po pažastimi spausdavo „paskaitos“ tekstą, bet niekada neskaitė. Laikui bėgant, rankraštis nušiuro, ir jau popieriaus gniužulas sukeldavo juoką. Juoką keldavo ir „lektoriaus“ maniera nutęsti žodžius.

Įgavęs patirties Markas Tvenas nutarė važiuoti į Rytų valstijas. Galbūt Niujorke pavyks išleisti knygą ar pasireikšti „su paskaitomis“?

Garlaivyje, kuris plaukė iš San Francisko į Nikaragvos sąsmauką, Tvenas susipažino su kapitonu Veikmanu, Biblijos žinovu ir šventvagiu. Tai jam padiktavo naujų humoreskų temas.

Iš Nikaragvos sąsmaukos į Niujorką Tvenas išplaukė kitu laivu. Čia jam teko patirti daug siaubinga. Išplaukus du keleiviai susirgo azijietiška cholera ir mirė. Netikėtai sugedo mašinos ir garlaivis ilgai plūduriavo, kol priplaukė kitas laivas. Garlaivio gydytojas Tvenui prisipažino, kad vaistų jis, atvirai šnekant, neturįs...

Sunki ir pavojinga kelionė Markui Tvenui vis dėlto baigėsi sėkmingai. Štai jis jau Niujorke. Didžiausio Jungtinių Valstijų miesto leidėjai jo nesutiko išskėstomis rankomis. Solidi firma, kuriai Tvenas pasiūlė savo apsakymus, atsisakė juos išleisti: „laukinio humoristo“ iš Nevados pavardė Rytų valstijose nebuvo plačiau žinoma ir niekas nenorėjo rizikuoti. Vienas Tveno bičiulis ryžosi išleisti knygą savo rizika. Knyga liko beveik nepastebėta.

Vėl teko imtis laikraštininko darbo ir „paskaitų“. Po kurio laiko Markas Tvenas grįžo į gimtinę. Orionas po senovei sunkiai vertėsi. Motina gyveno pas Pamelą Sent Lujyje.

Tvenui lankantis šiame mieste, jo dėmesį patraukė reklama: kažkokia firma organizuojanti neįprastą kelionę — užfraktuotu specialiu garlaiviu „Kvaker Sitis“ į Viduržemio jūrą vyksią turtingi žmonės, pageidaujantys pamatyti Europą ir šventąsias vietas. Reklama taip pat skelbė, kad laive rezervuotos kajutės žymiems žmonėms — dvasininkams, žurnalistams. Ekskursantai pamatysią Italiją, Graikiją, Prancūziją, Juodosios jūros miestus, Palestiną ir taip toliau.

Markui Tvenui tarsi atsirado galimybė įgyvendinti svajonę — pakeliauti po tolimus kraštus. Žinoma, pinigų jis neturėjo — bilietas kainavo daugiau kaip tūkstantį dolerių. Ūmai dingtelėjo: o ar kuris nors laikraštis negalėtų jo pasiųsti kaip specialaus korespondento? Tegul tik apmoka už bilietą. Kalifornijos laikraščio „Alta“ savininką Tveno pasiūlymas iš pradžių sutrikdė — labai jau didelės išlaidos! Bet juk žurnalistas Tvenas neblogai užsirekomendavo keliaudamas po Havajų salas! Praėjo kelios dienos ir

„Alta“ laikraščio Niujorko skyriaus vedėjas gavo telegramą: „Išsiųskite Marką Tveną ekskursijon po šventąsias vietas ir apmokėkite už bilietą.“

Dabar rašytojas nekantriai laukė kelionės pradžios. Norėdamas kaip nors sumegzti galą su galu turėjo kurpti korespondencijas tai pačiai „Altai“. Tai buvo nemalonus darbas, net Tvenui jo straipsniai atrodė kvaili, neįdomūs. Jam jau įgriso rašyti reportažiškas žinutes. Markas Tvenas ilgėjosi darbo, kuris suteiktų tikrą džiaugsmą. Laiškuose artimiesiems Tvenas save vertina su panieka. Jis nurimsiąs tik tada, kai „Kvaker Sitis“ išplauksiąs į jūrą.

Įžymybės, kurias reklamavo firma, paskutinę akimirką atsisakė plaukti. Matyt, tai tebuvo reklaminis triukas.

Nelauktai netikėtai Tvenas tapo vienu žymiausiu keleiviu. Tarp ekskursantų buvo daug dvasininkų, pasišovusių keliauti tik todėl, kaip jie sakė, kad išvystų šventąsias vietas. Tvenas laive sutiko ir kito plauko žmonių: žurnalistų, verslininkų.

Susibūrė linksma vyrų kompanija. Joje buvo ir laivo gydytojas. Tačiau grupės siela tapo Markas Tvenas. Kaip ir dera vyrams, didžiąją laiko dalį jie praleisdavo rūkomajame. Kai tik laivas sustodavo kokiame uoste, jie pirmieji leisdavosi į žygį, nekreipdami dėmesio į pavojus ir sunkumus.

Tačiau Tvenas negalėjo ir net nesiruošė tik pramogauti. Jis buvo priverstas dirbti. Bekeliaudamas išsiuntė „Altai“ daugiau kaip pusšimtį ilgų laiškų. Be to, keletas laiškų atsidūrė it Niujorko laikraštyje „Tribjun“.

Kelionė buvo ne tokia rami, kokią žadėjo jos organizatoriai. Iškilo įvairių kliūčių. Į Graikiją turistų neįsileido dėl karantino. Bet grupė drąsuolių prasibrovė į Atėnus nelegaliai. Plaukiant iš Beiruto į Jeruzalę kamavo kaitra.

Godžiai ir smalsiai Tvenas žvelgė į Europos šalis ir Artimuosius Rytus. Diena po dienos aprašinėjo Senojo pasaulio stebuklus. Papasakojo apie Gibraltarą, Vezuvijaus didybę, Atėnus, Milaną, Paryžių, Smirną, ekskursantų susitikimą su Rusijos caru Jaltoje. Apie daug ką pasakojo nuoširdžiai, kaip puikus žurnalistas, sugebąs pastebėti ryškias detales ir viską, ką išvydo, vaizdingai aprašyti.

Tačiau Markas Tvenas dažnai sąmoningai sutirštindavo spalvas, utriruodavo, įterpdavo komiškus epizodus, primenančius „laukinių humorą". Perskaitę pirmuosius laiškus skaitytojai juokėsi iš pasakojimų, kaip amerikiečiai, linksmai papietavę viename restoranėlyje, pasibaisėjo gavę pasiutusiai didelę sąskaitą. Bičiuliai jau pamanė, kad liksią pliki kaip tilvikai, bet pasirodė, kad portugalų (tai įvyko Azorų salose) reisai — menkaverčiai pinigai ir kad iš tikrųjų sąskaita ne tokia jau didelė...

Laiškus iš „Kvaker Sičio" rašė literatas, didžiavęsis savo šalimi, tik ką pasiekusia didelę istorinę pergalę. Jis nepraleisdavo progos pasišaipyti iš praeities atgyvenų. Jam buvo svetima priplėkusi atmosfera, viešpatavusi daugelyje Europos pakampių ir Rytų šalyse.

Beje, laiškuose iš „Kvaker Sičio" kartais jaučiasi išdidumas, savimi pasitikinčio Amerikos buržua pagyrūniškumas. Daugelyje laiškų ryškus gana skeptiškas požiūris į žymiuosius pasaulinės reikšmės paminklus. Laiškų autorius juokiasi drauge su savo herojais. „Kvaker Sičio" keliauninkai ir Tvenas dažnai kvailioja, nelabai susimąstydami dėl savo juokelių. Bet tie pajuokavimai turėjo ir kitą prasmę: Amerikos „naivuoliai" tokiu būdu stengėsi ne tik parodyti esą lygūs Senajam pasauliui, bet troško būti ir pranašesni. Taip, Ameriką atrado europietis Kolumbas, tačiau „naivuoliai" vaizduoja tokio net negirdėję!

Tiesa, rašytojas ne visuomet solidarizuojasi su „naivuoliais“. Jis nevengia ir pasišaipyti iš savo tėvynainių, ne kartą netenka kantrybės, regėdamas, kaip nepadoriai elgiasi turtingi amerikiečiai. Jį trikdo provincialumas, bukumas.

Laiškai išgarsino Tveną. Anksčiau jis buvo „Tolimųjų Vakarų maštabo humoristas“, o dabar jį skaitė dešimtys tūkstančių žmonių visuose šalies pakraščiuose.

Tvenas Jungtinėse Valstijose tapo toks populiarus, kad jį net prisiminė vienas Nevados pažįstamas — senatorius Stiuartas. Ką jau kalbėti, tas Tvenas moka rašyti!.. Stiuartas nutarė, kad tokį žmogų neblogai būtų paėmus savo sekretoriumi. Darbo būsią nedaug. Tvenas turėsiąs pakankamai laiko žurnalistinei veiklai.

Markas Tvenas puikiai žinojo, kas per vienas tas Stiuartas — teisininkas milijonierius, ko gero, pats gudriausias ir mikliausias visoje Nevadoje. Ir vis dėlto sutiko, nes ir vėl iškilo problema: ką veikti? Šiaip ar taip, Stiuartas reguliariai jam mokės. Žurnalistas tuoj pat išdūmė į Vašingtoną, norėdamas išsiaiškinti tarnybos smulkmenas. Stiuartas juk tapo JAV sostinės politikos šulu.

Tačiau Markas Tvenas neilgai sekretoriavo. Šalies sostinėje viešpatavo korupcija, reikalai buvo sprendžiami prie viskio taurės. Tvenas padarė išvadą, kad tarp Vašingtono politikos veikėjų apskritai nėra valstybiškai mąstančių žmonių.

Tveno tarnybos pas Stiuartą rezultatas — apsakymas „Kaip aš tarnavau sekretoriumi“.

Apsakymas parašytas pirmuoju asmeniu.Markas Tvenas ne tik pasakotojas, bet ir veikiantysis asmuo. Žinoma, jis „naivuolis“. Teisingiau sakant, vaizduoja toks esąs. Du mėnesius Tvenas užėmė „šiltą vietelę“pas senatorių, bet

buvo priverstas išeiti. Senatorius pavedė jam atsakyti į rinkėjų laiškus, o tie rinkėjai — visi sukčiai arba paprasčiausiai niekam tikę ir pikti žmonės. Sekretoriaus uždavinys — atsakyti neįžeidžiant rinkėjų ir kartu atmesti jų pretenzijas. Bet sekretorius nepanašus į senatorių — jis doras žmogus, tačiau laikosi savo šefo nurodymų. Ne jo kaltė, kad kiekvieną kartą veidmainis senatorius atsiduria juokingoje ir komplikuotoje situacijoje. Senatorius, netekęs kantrybės, šūkteli savo sekretoriui: „Nešdinkitės!“

Tvenas padaro išvadą: stiuartų pasaulis — veidmainiškas ir blogas pasaulis. Argi negalima spriktelėti tokiems ponams į nosį, atsukti jiems nugarą?

Kaip tik tuo laiku likimas pateikė Tvenui nelauktą dovaną: jis gavo Konektikuto valstijos Kardfordo miesto leidyklos vadovo Bliso laišką. Blisas pageidavo gauti kokią nors misterio Samjuelio Klemenso knygą, pažadėdamas ją išleisti dideliu tiražu. Firma siūlė labai naudingas sąlygas. Per derybas paaiškėjo, kad Blisas ketina platinti knygą tik jos prenumeratoriams per specialius agentus ir kad jam reikia „humoristinės pakraipos“ kūrinio.

Markui Tvenui dingtelėjo mintis sukurti knygą, pasiremiant laiškais, rašytais iš „Kvaker Sičio“.

Tvenas manė esąs sumanus žmogus ir buvo įsitikinęs, kad jį sunku apgauti. Šios nuomonės hipnotizuojamas jis dažnai pakliūdavo ant apsukrių vertelgų meškerės. Blisas ir kiti biznieriai puikiai žinojo šito fantazuotojo, atviros širdies žmogaus silpnybę: jis karštakošis ir lengvai pažeidžiamas.

Gana šelmiškai Samjuelis Klemensas pranešė leidėjui turįs gerą žurnalistinį kūrinį ir perkursiąs laiškus, kad jie tiktų knygai, tik su viena sąlyga: jeigu jam įrodys, jog tai pelninga. Blisas sugebėjo įtikinti savo korespondentą —

jam bus suteikta nuostabi proga praturtėti. Vėliau Tvenas ne kartą skundėsi gobšiu leidėju.

1868 metų sausį rašytojas ėmėsi darbo. Daugelį laiškų teko išmesti, perkurti; nemažai puslapių parašė iš naujo. „Kvaker Sityje“ Tvenas buvo susipažinęs su provincijos leidėjo Feirbenkso pagyvenusia žmona, kuri savanoriškai šefavo talentingąjį žurnalistą ir dažnokai patarinėjo jam pagludinti, sušvelninti vieną ar kitą laiškų vietą — kad nepasipiktintų „respektabilus“ skaitytojas. Ruošdamas spaudai knygą, kurią pavadino „Naivuoliai užsienyje“, Markas Tvenas dažnai prisimindavo dievobaimingosios kritikės patarimus. Savo reikalavimus knygos autoriui kėlė ir Blisas.

Kai kurie leidybinės firmos akcininkai, susipažinę su rankraščiu, ėmė būgštauti, ar tik knyga apie šventąsias vietas nėra pernelyg lengvabūdiška? Tačiau Blisas puikiai žinojo, kad kaip tik provokuojantis humoras bus geras skaitytojų masalas. Jis pareiškė akcininkams: jeigu jie atsisaką leisti knygą, visą pelną jis įsidėsiąs į savo kišenę. Tai privertė skeptikus nutilti.

Raitomis ant varlės

Kol „Naivuoliai užsienyje“ leidykloje įveikė visus neišvengiamus etapus, Tvenas rengė komiškas „paskaitas“ ir apsilankė San Franciske — reikėjo iš „Altos“ gauti leidimą skelbti kūrinį, spausdintą jų laikraštyje. Pakeliui į Kaliforniją jis atsidūrė garlaivyje, kurio kapitonu dirbo jo naujasis draugas Veikmanas. Tikriausiai tada Markas Tvenas ir išgirdo keistą istoriją apie kelionę debesiu, kuri ir tapo apsakymo „Kapitono Stromfyldo kelione į Rojų“ pagrindu. Šis

apsakymas buvo išspausdintas tik po keturiasdešimties metų.

Vis plačiau plito gandas apie Tveną pokštininką, sugebantį priversti juoktis net pačius niūriausius žmones. Jis dažnai buvodavo kviestinuose pietuose ir dar dažniau skaitydavo humoristines paskaitas įvairiomis temomis, kartais ir visai laisvai improvizuodamas, tačiau niekada jo kalboje netrūkdavo gyvumo ir pokštų. Viename sklebime buvo paminėtos trisdešimt aštuonios temos , kurias paliesiąs Tvenas savo „lekcijoje"...

Tveno „paskaitų" lankytojai gaudavo geroką humoro dozę dar prieš įeidami į salę. Kartą San Francisko gatvėse paplito intriguojantis lapelis. Jo pradžioje buvo išspausdintas žymesnių miesto žmonių reikalavimas lektoriui Tvenui kuo greičiau dingti iš miesto. Po to — Tveno atsakymas. Ir vėl rūstus, įvairių organizacijų pasirašytas įspėjimas — nerengti paskaitos. „Proklamacija" buvo baigiama paties policijos viršininko žodžiais: „Geriau jau nešdinkitės!"

Žinoma, visa tai sugalvojo pats Tvenas. Vakare salė buvo pilnutėlė.

Skelbimuose kartais Tveną pavaizduodavo jojantį ant varlės. Viename žurnale, kuriame buvo išspausdinti labiau žinomų paskaitininkų portretai, jį nupiešė klouno kostiumu su žvanguliais.

Juokėsi klausytojai, linksminosi ir skaitytojai. Tvenas kūrė apsakymus, kupinus komiškų, groteskiškų situacijų. Lyg karolius ant siūlo jis vėrė vieną pajuokavimą po kito tokiu tempu ir taip žavingai, kad klausytojas ar skaitytojas bematant patirdavo palaimingą būseną ir jam atrodydavo juokingi bet kokie pasakotojo pramanai. Rašytojas sąmoningai žaisdavo žodžiais, parodijavo. Puikiai išmany-

damas savo profesijos taisykles Markas Tvenas sugebėdavo iš anksto numatyti juokingą pasakojimo pabaigą. Jis mokėdavo viską apsakyti šaltu abejingu veidu, pats nė nešypteldamas, nors salė, kaip sakoma, likdavo be pilvo.

Puikus to meto Tveno humoristikos pavyzdys — plačiai žinomas apsakymas „Mano laikrodis".

Apsakymo temos nepavadinsi originalia. Rašytojas pasakoja apie tai, kaip jo"nuostabus naujas laikrodis pusantrų metų ėjo neatsilikdamas ir neužskubėdamas" ir kaip kartą, pamiršęs jį vakare prisukti, „užėjo į geriausią laikrodžių parduotuvę", norėdamas nustatyti tikslų laiką. Žinoma, laikrodininkas ėmė krapštinėti laikrodį ir jį visiškai sugadino.

Kažką panašaus galėjo papasakoti bet kuris anglų humoristas, pavaizduodamas, kaip kiekvienas laikrodininko rankų prisilietimas tik dar labiau gadina laikrodį, kol jis pagaliau niekam nebetinka.

Tvenas apsakymą pradeda ramiu ritmingu tonu. O netrukus susiduriame su fantastiškai komišku perdėjimu. Po savaitės laikrodis „skubėjo lyg karštinės krečiamas, ir jo pulsas siekė 150 šešėlyje". Jau ši sąvokų painiava, nesugretinamų dalykų sugretinimas kelia juoką. Kuo toliau, tuo juokingų beprasmybių daugėja. Po dviejų mėnesių laikrodis „paliko toli už savęs visus kitus miesto laikrodžius ir beveik trisdešimčia dienų aplenkė kalendorių". Tada laikrodis ėmė eiti lėtai ir pasakotojas „nepastebimai atsiliko nuo laiko ir atsidūrė praėjusioje savaitėje". Laikrodis vis atsilieka, ir Tveno hiperbolės tampa iš tikrųjų „kroketiškos", nors psichologiškai jos kur kas subtilesnės. „Netrukus aš supratau, kad vienas vienužis klajoju kažkur užpraeitos savaitės viduryje, o visas pasaulis dingo iš akių toli

praeityje. Aš jau ėmiau suvokti, kad į mano krūtinę vogčiomis įsibrovė kažkoks neaiškus potraukis, kažkas panašaus į bičiulišką jausmą faraono mumijai,stovinčiai muziejuje, ir kad aš noriu paplepėti su tuo faraonu, pasikalbėti kasdieninėmis temomis."

Humoreska baigiama būdinga groteskiška fraze. Pasakotojas užpyksta ant laikrodininko ir sako: „Aš praurbiau jam kiaušą ir palaidojau savo sąskaitą".

Taip, tokio humoro nesupainiosi, sakysim, su anglišku.

Nors Tveno kūryba savo pobūdžiu dar buvo labai artima tokių jo pirmtakų ir amžininkų, kaip Smitas, Denas de Kvilas arba Vordas kūrybai, tačiau jau buvo aišku, kad „Naivuolių užsienyje" autorius kur kas talentingesnis už juos.

Tvenas džiaugėsi sugebąs priversti žmones šypsotis, kvatotis. „Raukšlės teturi būti tik buvusių šypsenų pėdsakai", — kartą pareiškė rašytojas.

Livi ir Elmaira

Prie linksmuolių kompanijos, vaidinusios svarbų vaidmenį tarp „Kvaker Sičio" laivo keleivių, dažnai prisidėdavo kokių aštuoniolikos metų jaunuolis Čarlzas Lengdonas. Tėvas išsiuntė jaunuolį į ilgalaikę kelionę, kad šis, prieš imdamasis darbo, pamatytų pasaulio ir pažintų žmones. Džervis Lengdonas, vienas turtingiausių Niujorko valstijos Elmairos miesto gyventojų, paliks sūnui šachtą ir didmeninę prekybą anglimi.

Kaip ir visi gerai išauklėti „gerųjų" Elmairos šeimų

vyrai, Čarlis jautė pagarbą „tikriems“ vyrams, nes to buvo išmokytas šeimoje.

Žinoma, su Tvenu buvo linksma. Juk jo profesija — pramogauti, juokinti žmones. Todėl Čarliui dingtelėjo — nebūtų pro šalį Tveną supažindinus su saviškiais. Seseriai Olivijai, arba Livi, ligotai, liūdnai merginai būtų malonu pasiklausyti, kaip Tvenas, juokingai nutęsdamas žodžius, pasakoja kokį nors — suprantama, visai padorų — anekdotą. Tai net sustiprintų Čarlio autoritetą artimųjų akyse. Štai kas per vienas jaunojo Lengdono bičiulis — žinomas humoristas Tvenas!

Kai sugrįžę į gimtinę keli „Kvaker Sityje“ susibičiuliavę vyrukai surengė išgertuves, prie jų prisidėjo ir Čarlis, atvykęs į Niujorką su tėvu ir Olivija. Čarlis nutarė supažindinti Tveną su saviškiais. Tvenas mielai sutiko: jis prisiminė mielą Olivijos veidą miniatiūroje, kurią jaunuolis jam parodė laive.

Lengdonų šeimoje Oliviją laikė kankine, esančia toli nuo visko, kas žemiška, — prieš keletą metų ji, paslydusi ant ledo, stipriai susižeidė ir ilgai negalėjo net atsikelti iš lovos.

Pirmą kartą Tvenas su trapia ir švelnia Livi susitiko 1867 metų gruodį.

Atsilabinant Čarlis Lengdonas pakvietė savo žymųjį, nors, ko gero, nelabai gerai išauklėtą draugą pasitaikius progai aplankyti juos Elmairoje. Tačiau tas keistasis žmogus, ant kurio net sunku buvo supykti, nes jis — be galo ekscentriškas, nebuvo linkęs atidėlioti susitikimo su Čarlio seseria iki kelionės į Elmairą. Maždaug po savaitės Naujųjų metų dieną, vienuoliktą valandą ryto, jis patraukė pas pažįstamus, pas kuriuos buvo apsistojusi mis Olivija Leng-

don ir, nepaisydamas nusistovėjusių padorumo taisyklių, išbuvo iki vidurnakčio.

Kai pačioje 1868 metų pradžioje Tvenas kartu su Olivija klausėsi Čarlzo Dikenso skaitomos „Deivido Koperfyldo“ ištraukos, jis, ko gero, daugiau galvojo apie šalia sėdinčią merginą. Tvenas ja susižavėjo. Beje, jis nepamiršo, kad ir ji, ir jos tėvas — kito pasaulio žmonės.

O prekiautojo anglimi dukra Olivija Lengdon iš tiesų buvo toli nuo to gyvenimo, kuris sruvo už didelio Lengdonų namo sienų. Jos manymu, turtingi Elmairos žmonės įkūnijo viską, ką geriausia gali duoti civilizacija. Religija, saikingai linksmi vakarėliai pas drauges, turtingųjų kvartalų švarios gatvės, nepriekaištingai korektiškos manieros — be viso šito gyventi paprasčiausiai neįmanoma.

Tvenas suprato, kad Olivija nekreips į jį dėmesio tol, kol jis netaps priimtinas Elmairai. Olivija viską iš gyvenimo gaudavo gatava, užbaigta. Įprasta tvarka jai nekėlė nė mažiausių abejonių. Argi galima kelti klausimą apie Dievo egzistavimą, jeigu visi“padorūs žmonės“ juo tiki, jeigu daktaras Niutonas paprasčiausia malda pakėlė Oliviją iš patalo po sunkios ligos? Argi galima kelti klausimą: siekti ar nesiekti turto, jeigu tarp Olivijos pažįstamų nė su žiburiu nerasi neturtėlio? Nebūtina turėti tiek pinigų, kiek turi jos tėvas, bet vilą, keletą tarnų, ekipažą — be šito, žinoma, gyventi negalima.

Tvenas nustebino Oliviją — labai jau jis keistas. Jai, kaip ir Čarliui, jis, galimas daiktas, buvo malonus, bet vis dėlto svetimas žmogus.

Iš visos šeimos tik turtingajam prekiautojui anglimi teko susidurti su tuo gyvenimu, kurį taip puikiai pažino Klemensas, — su skurdu, sunkiu darbu, nesėkmėmis, kova

už vietą pasaulyje. Ir Džervis Lengdonas atkreipė dėmesį į žurnalistą Tveną — šis žmogus toli eis, jis tikrai talentingas humoristas ir patinka žmonėms.

Praėjo beveik devyni mėnesiai nuo to laiko, kai Tvenas pirmą kartą susitiko su Olivija. Čarlis vėl kvietė atvykti į Elmairą.

Atidavęs į spaudą „Naivuolius" Tvenas rado laiko užsukti pas Lengdonus. Žinoma, jų namuose reikėjo stropiai laikytis etiketo. Čarlis buvo beveik dukart jaunesnis už Samą, tačiau labai kritiškai vertino pas Lengdonus atvykusio Marko Tveno tualetą ir manieras.

Elmairoje Tvenas praleido savaitę. Išvykdamas jaunajam Lengdonui prisipažino įsimylėjęs Livi. Tai Čarlį sukrėtė... Iki tol jis netikėjo, kad Klemensas gali turėti vilčių laimėti jo seserį.

— Klausykite, Klemensai, — be ceremonijų pareiškė Čarlis, — traukinys išeina po pusvalandžio. Dar galite į jį spėti. Nelaukite vakaro! Išvažiuokite tuoj pat.

Klemensas neįsižeidė ir viską nuleido juokais. Žinoma, čia jam nebėra kas veikti. Vienintelis žmogus, kuris suteikė jam teisę būti tame name, Čarlis, pasiūlė nėšdintis. Vis dėlto Klemensas nutarė pasilikti iki vakaro. O vakare vežimaitis, kuriuo jis ir Čarlis važiavo į stotį, Tveno laimei apsivertė. Jis apsimetė stipriai susitrenkęs. Tveną parnešė į namus, ir jis praleido pas Lengdonus dar porą dienų.

Samjuelis Klemensas įsimylėjo Oliviją Lengdon. Pamilo nuoširdžiai ir karštai. Pamilo visu įkarščiu žmogaus, kuris tik dabar, tiesą sakant, ėmė bręsti dvasiškai ir buvo išsaugojęs jaunatvišką jausmų gaivą.

Tačiau Olivija Samjueliui Klemensui atrodė nepasiekiama.

Tapti redaktoriumi, o gal ir gerą pelną duodančio laikraščio bendrasavininkiu, apsigyventi prašmatniame name, padėti motinai, įtaisyti darban Orioną — tai garbingas idealas. O jeigu dar šalia mylima žmona, Livi, ši švelniaveidė gražuolė, — argi gali būti didesnė laimė?

Visa tai buvo, atrodė, tokios pat tuščios svajos, kaip Nevadoje rasti aukso gyslą. Be to, Čarlis tapo atvirai priešiškas — tas „laukinių Vakarų" žmogus tiesia letenas į jo seserį! Olivija po senovei liko rami, korektiška. Sunku buvo suprasti, ką ji mąsto. Beje, mergina buvo labai atidi sergančiam Samjueliui Klemensui. Žinoma, vedybų klausimą galėjo spręsti tik tėvas.

Tvenas neturėjo jokio veikimo plano. O Džervis Lengdonas kažkaip savaime vis labiau populiarėjančiam, vis daugiau uždirbančiam humoristui ėmė jausti didesnę pagarbą.

Didžiausios paskaitų agentūros siūlė Tvenui surengti turnė. Atlyginimas — šimtas ir daugiau dolerių už kiekvieną paskaitą. Jis gali reikštis kad ir kiekvieną vakarą, tik „lekcijos" turinčios būti kuo juokingesnės. Tvenas jau ėmė jaustis estradoje nelabai maloniai — juk teko maivytis lyg klounui prieš publiką už pinigus. Tačiau sutiko.

Prasidėjo kelionė po šalį. Dabar Tvenas uždirbo labai daug pinigų. Jo knygą jau rinko. Kartą, būdamas netoli Elmairos, Tvenas užsuko pas Lengdonus ir paprašė Olivijos rankos. Džervis Lengdonas nustebo. Ne, Klemensas netinka į žentus! Paklausė mis Olivijos Lengdon. Ji pareiškė nė neketinanti tekėti už misterio Klemenso.

Bet ją labiau ir labiau traukė tas nepaprastas ir mielas žmogus.

Paskaitų populiarumas vis didėjo. Laikraščiai dar

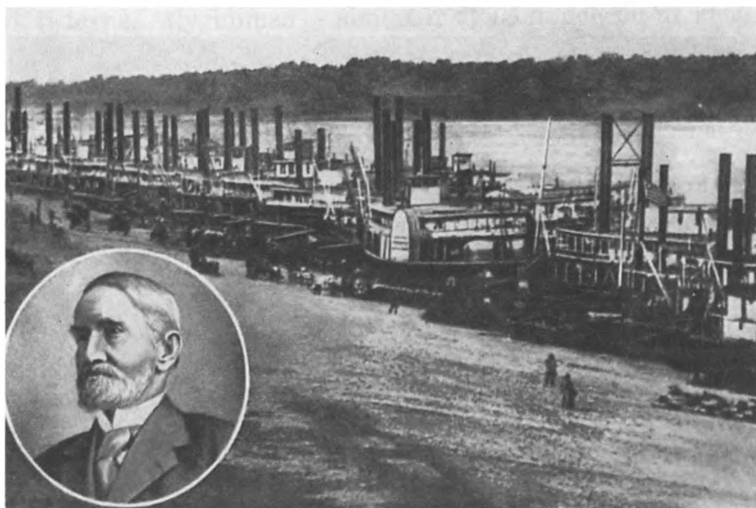
Samjuelis Klemensas – spaustuvininko mokinys.

Namas Floridoje, kuriame gimė Markas Tvenas.

Locmanas Samjuelis Klemensas.

Misisipės laivai ir locmanas Biksbis.

Pirkelė Nevadoje, kurioje gyveno aukso ieškotojas Samjuelis Klemensas.

Nevada žiemą.

Olivija
Lengdon-Klemens.

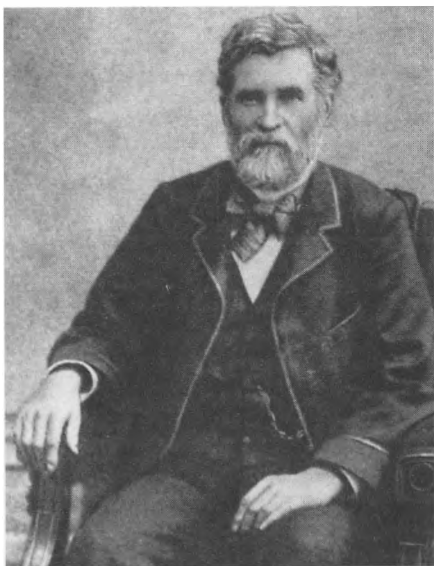
Markas Tvenas
jaunystėje.

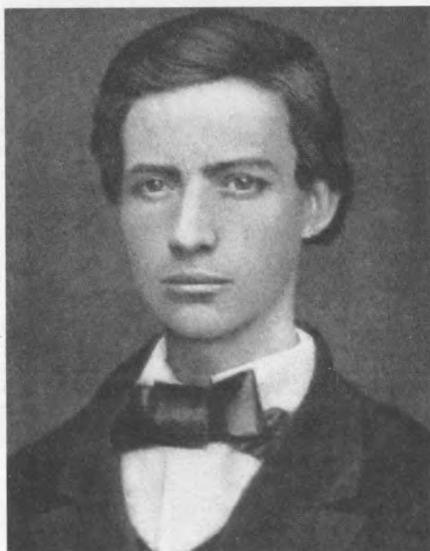

Populiariausi Amerikos „lektoriai“.
Markas Tvenas – klounas.

Marko Tveno namas Hartforde.

Marko Tveno broliai
Orionas ir Henris.

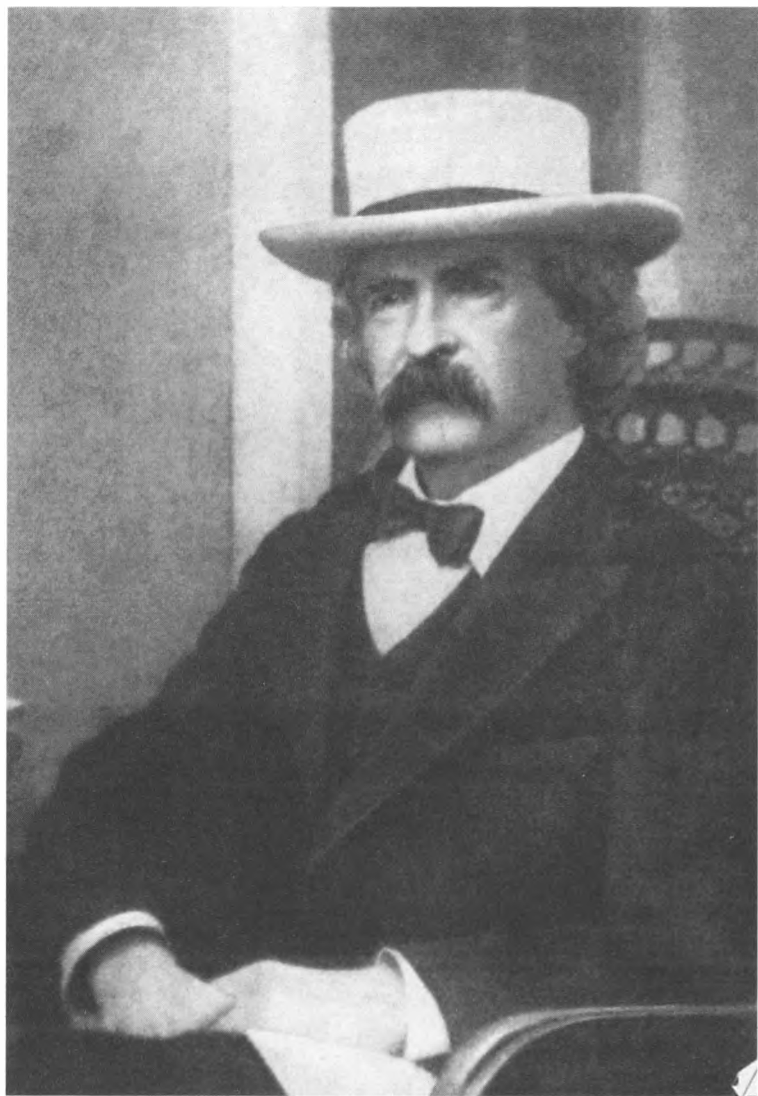
Marko Tveno motina.

Dukros: Klara, Džini, Suzi.

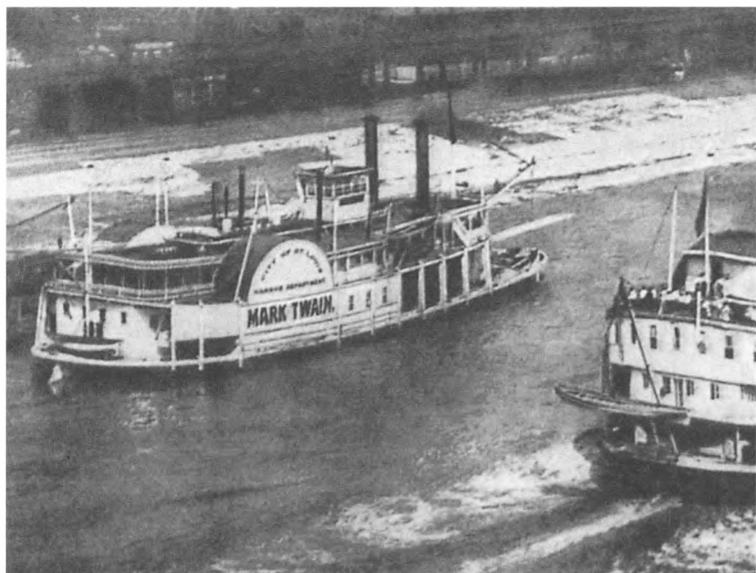
Markas Tvenas altanoje.

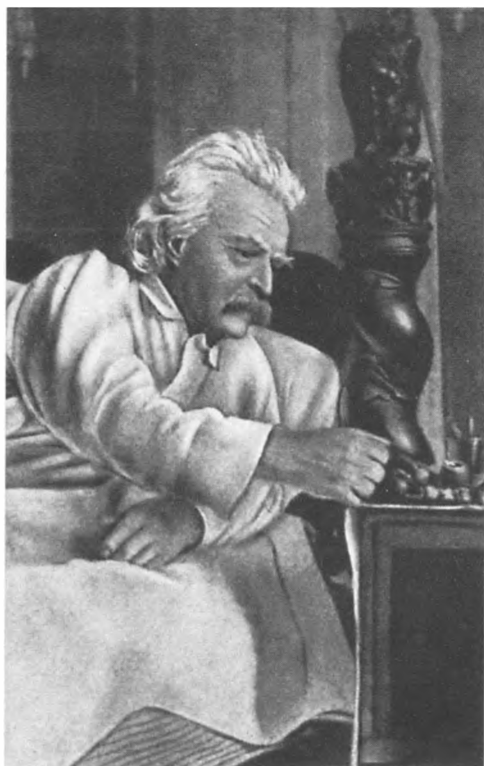
Markas Tvenas.

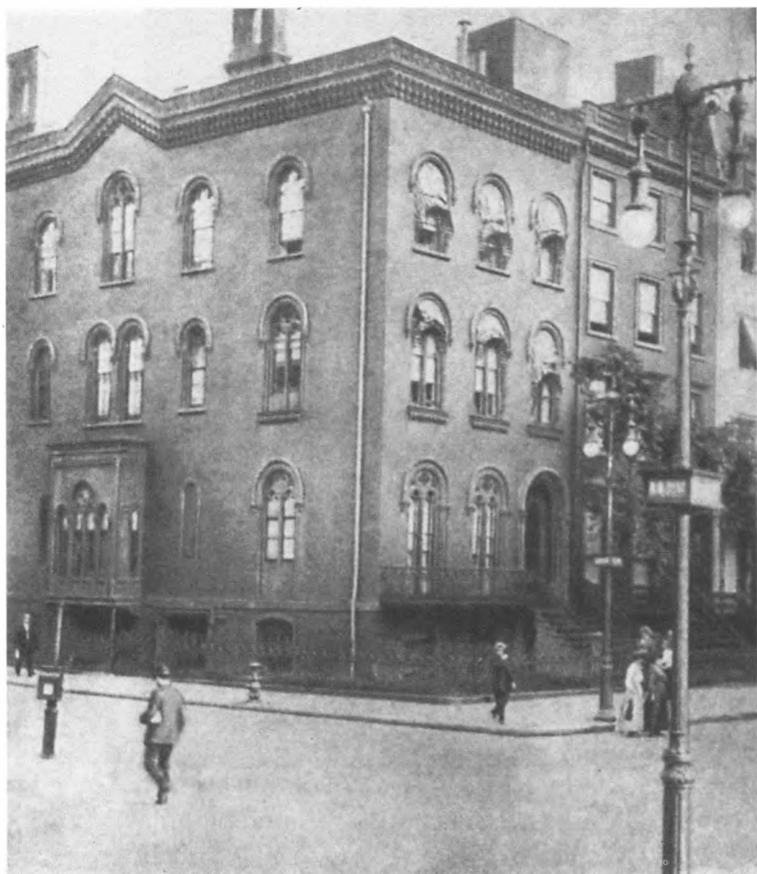
Markas Tvenas prie darbo stalo.

Garlaivis „Markas Tvenas“.

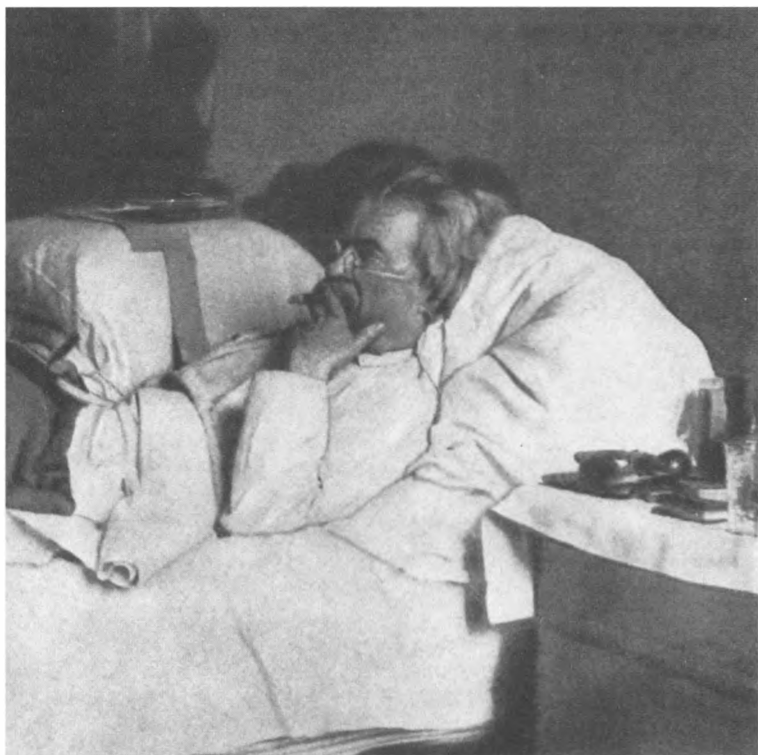
Markas Tvenas rašo „Autobiografiją“.

Namas Niujorke, kuriame 1904-1908 metais gyveno Markas Tvenas.

Markas Tvenas ir Maksimas Gorkis su Amerikos žurnalistais ir rašytojais 1906 metais.

Markas Tvenas paskutiniaisiais gyvenimo metais.

dažniau rašė apie Tveną, citavo jo posakius. Po kurio laiko Klemensas vėl nelauktai išdygo Lengdonų namuose.

Džervis Lengdonas išklausinėjo Samjuelį Klemensą apie jo praeitį, giminę. Kieno galėtų pasiklausti apie jo dukters rankos trokštantįjį? Tvenas paminėjo pažįstamus San Francisko dvasininkus. Lengdonas parašė jiems laiškus.

Ir vėl „lekcijos". Gavo knygos korektūrą. Bliso agentai visuose šalies kampeliuose ruošėsi priimti prenumeratą. Knygos kaina — per tris dolerius; juk tai ne koks romanas, o kelionių knyga.

1869 metų pradžioje Lengdonas gavo atsakymus iš San Francisko. Taip, užklaustieji dvasininkai pažįstą tą linksmą, gabų vaikiną Klemensą. Jis daug žadantis, bet jam trūksta respektabilumo. Ne, jis netinkąs į misterio Lengdono dukters vyrus...

Džervis Lengdonas nesutiko su dvasininkų ir Čarlio nuomone. Jis matė toliau už visus. Klemensas dar tik kelio pradžioje, ir su kiekviena diena jo žvaigždė kyla vis aukščiau. Reikia tik šiek tiek jam padėti, nukreipti į teisingą kelią. Tas žmogus dar „parodys" save. Džervis Lengdonas sutinka atiduoti savo dukrą, išaugusią viename turtingiausių Elmairos namų, žurnalistui, pasivadinusiam Marko Tveno vardu. Lengdonas jau seniai suprato, kad Livi pamilusi Samą Klemensą.

Elmaira, suprantama, nesiruošė priimti į savo aplinką tą žmogų, visą gyvenimą gyvenusį su fermeriais, negrais, raidžių rinkėjais, kalnakasiais, tokį, koks jis buvo. Derėjo Tveną „išlyginti", aplamdyti.

Samjuelis Klemensas ir būsimoji žmona intensyviai susirašinėjo nuo pat pirmo susitikimo. Tvenas siųsdavo Olivijai jaudinančius, dažnai sentimentalius laiškus.

Viename pirmųjų laiškų jis dėkoja Olivijai už ketinimą kasdien melstis už jį ir pažada elgtis kitaip, kad būtų *vertas* tų maldų.

Gavęs „Naivuolių“ laužinį, jaunikis kartu su nuotaka skaitė korektūrą. Šalia delikačios, trapios Livi Samas jausdavosi esąs negrabus, drėblus, prasčiokiškas. Su dvidešimt trejų metų merginos pastabomis jis neprieštaraudamas sutiko. Epizodus, kurie galėjo nepatikti Elmairos aukštuomenei, teko pataisyti.

Tvenas be išlygų atsidavė meilei. Tapusi Tveno žmona Olivija Klemens visuomet savo karštos širdies vyrą vadino „jaunuoliu“. O Markas Tvenas po daugelio metų savo užrašų knygelėje įrašė tokį aforizmą“: „Manoma, kad meilė bujoja labai greitai, bet yra visai ne taip. Nė vienas žmogus nepajėgus suprasti, kas tai yra tikra meilė, kol neišgyvena santuokoje ketvirčio amžiaus.“

Markas Tvenas sužinojo, kad Bufalo mieste, kuris yra Niujorko valstijos vakaruose, parduodamas laikraščio „Ekspres“ pajaus trečdalis. Naujasis pajaus savininkas taip pat turėtų redaguoti kai kuriuos laikraščio skyrius. Tai tarsi žadėjo nuolatines padorias pajamas.

Romus Bufalo miesto pilietis, provincijos literatas, padorus šeimynykštis — argi ne to siekė Klemensas, klajodamas po Ameriką? Tvenas nusitvėrė minties įsigyti pajų. Lėšų pasiskolino iš Lengdono.

1869 metų rugpjūtį Tvenas pradėjo dirbti Bufale. Jis parašė linksmą kreipimąsi į skaitytojus — pažadėjo nesigriebti kokių nors reformų ir naujybių, o ir apskritai nekelti triukšmo. Elgsis taikiai, vengs plūstamų žodžių, nebent išskyrus tuos atvejus, jei kas išves iš kantrybės. Jis negalįs nesikeikti, sakysim, kalbėdamas apie buto mokestį ir mokesčius.

Vasarą pagaliau išėjo „Naivuoliai užsienyje". Pirmas tiražas — dvidešimt tūkstančių egzempliorių, Nepakako. Iki Naujųjų metų pardavė trisdešimt tūkstančių knygų.

Knygos populiarumas vis didėjo. Laikraščiai išspausdino ne vieną giriančią recenziją. Rašytojas Viljamas Hauelsas, solidaus žurnalo „Atlantik" redaktorius, Tveną pavadino vienu geriausiu Tolimųjų Vakarų humoristu.

Buvo paskirta vestuvių data — 1870 metų vasaris.

Likus kelioms dienoms iki vestuvių, Tvenas parašė laiškus seniems bičiuliams: neištvėrė nepasidalijęs džiaugsmu.

Turtingųjų Elmairos gyventojų nuomone, vestuvės buvo kuklios — dalyvavo ne daugiau kaip šimtas žmonių. Iš Hartfordo į vestuves atvyko naujas Tveno draugas — dvasininkas Tvičelas. Šitas prašmatnios Hatfordo bažnyčios klebonas dar buvo jaunas žmogus, atletas, turįs humoro jausmą.

Tvenas kreipėsi į Bufalo pažįstamą, prašydamas paieškoti jam ir žmonai padorų būstą. Kai jaunavedžiai atvažiavo į Bufalą, jų jau laukė didelis patogus namas prabangiais mebliuotais kambariais. Kaip nustebo Samjuelis Klemensas ir nieko nenutuokiantys jo giminaičiai, kai Džervis Lengdonas ištraukė iš dėžutės nekilnojamojo turto pirkimo aktą ir įteikė jį savo žentui. Pasirodė, kad namas, baldai, indai, kilimai, kandeliabrai, ekipažas — vestuvių dovana. Net tarnais iš anksto pasirūpinta.

Taigi Samjuelis Klemensas dabar privalo uždirbti tiek, kad galėtų išlaikyti ir namą, ir tarnus, ir ekipažą. Olivija Klemens turi jaustis kaip gimtojoje Elmairoje.

„Tikrasis“ gyvenimas

Atrodė, štai pagaliau prasidėjo tikrasis gyvenimas. Dar visai neseniai Tvenas nejautė tvirto pagrindo po kojomis. Provincijos žurnalistą, žmogų be nuolatinės tarnybos ir pajamų, nelaimėlį Nevados aukso ieškotoją bet kurią akimirką gyvenimas galėjo sunaikinti. Jis netgi jautėsi nesmagiai prieš giminaičius ir pažįstamus; žmogus, perkopęs per trisdešimt, neturi pastovaus darbo, padoraus atlyginimo, savo kampo.

O dabar viskas pasikeitė. Tveno solidi padėtis laikraščių pasaulyje — jis ne koks ten samdomas žurnalistas, kurį panorėję tuoj pat gali išvyti. Kaip sakoma, jo akcijos kyla. Jam priklauso puikus namas.

Gyvenimas su mylima moterimi teikė daug džiaugsmo. Netrukus po vestuvių Tvenas sutiko Houlendą, seną pažįstamą iš Nevados laikų, ir, papasakojęs jam, koks esąs laimingas, kaip paprastai juokaudamas pridūrė: „Jeigu vedę žmonės visuomet yra tokie laimingi, kaip aš esu laimingas šiomis dienomis, tai reikia apgailestauti, kad tuščiai praleidau net trisdešimtį metų. Jeigu galėčiau pradėti gyventi iš naujo, tai vesčiau kūdikystėje, užuot gaišęs laiką dantų kalimuisi ir indų daužymui“.

Tvenas energingai triūsė „Ekspreso“ laikraštyje. Jis taip pat redagavo humoro skyrių žurnale „Galaktika“.

Tuo tarpu leidėjas Blisas vis atkakliau reikalavo dar vienos knygos — bet kokia tema, kad tik būtų galima ją platinti prenumeruojant. Tvenas pažadėjo pagalvoti. Iš tiesų, kodėl jam nesukūrus parodijų, pasiremiant Nojaus kelione plaustu? Aprašytų Nojaus gyvenimą ir jo šeimynykščius, įvykiams suteikdamas šiuolaikinę dvasią. Amerikoje

streikuoja darbininkai. Neblogai būtų aprašius, kaip plausto statytojai surengia streiką, reikalaudami didesnio atlyginimo...

Tačiau tokia tema vargu ar galėtų sudominti Blisą ir kitus Amerikos leidybos kompanijos akcininkus. Parodijuojant Bibliją, rašyti apie streikus? Argi galima!

Gimė ir kitas sumanymas. Skaitytojams patiko Tveno knyga apie kelionę į Europą. O jeigu aprašius kelionę į Pietų Afriką ir nuotykius deimantų rūdynuose? Žinoma, Tvenas dabar neturi galimybių pabūti Afrikoje. Bet ten išvyktų gabus žurnalistas — jo bičiulis, ir Tvenas parašytų knygą, remdamasis to žurnalisto užrašais.

Blisas sutiko. Tvenas jam rašė: „Aš ištiesiau savo godžias rankas pačiam tinkamiausiam žmogui Amerikoje. Po dviejų savaičių išsiųsiu jį savo sąskaita į Pietų Afrikos „deimantų rajonus."

Tačiau šis planas liko neįgyvendintas. Tveno pasamdytasis žurnalistas atsitiktinai susižeidė ir mirė nuo kraujo užkrėtimo.

Darbas „Ekspreso" laikraštyje įgriso. Nuobodu kas mielą dienelę rašyti nereikšmingomis temomis! Kartais Tvenas sukurdavo gerų feljetonų — sakysim, apie tai, kad Bufalo miesto kapinės yra apverktinos būklės. Tačiau vis dėlto nuolat rašyti apie problemas, kurios rūpi nedidelio ir gana nuobodaus miestelio gyventojams, nenorėjo. Be to, darbas laikraštyje nedavė laukto pelno. Tiražas neaugo. Ko gero, Tveną apgavo, pardavę jam pajų už dvidešimt penkis tūkstančius dolerių.

O ir šeimyninis gyvenimas klostėsi ne taip jau lengvai. Olivija po senovei laikėsi kai kurių reikalavimų. Vyras turįs atsisakyti įpročių, išsiugdytų miglos gaubiamoje ir

moteriai vien baugulį keliančioje jaunystėje. Jis turįs išsiugdyti džentelmeno manieras, o tai visų pirma reiškė, kad „džentelmeniškas" turi būti jo požiūris į religiją. Tveno sukaupta gyvenimo patirtis, jo atvira dvasia, pagaliau sveika nuovoka tiems reikalavimams prieštaravo.

Bet jis nenorėjo gąsdinti Livi laisvamaniškomis mintimis. Šia tema parašyto straipsnio neišspausdino. Ir nesiginčijo su karštai mylima moterimi. Jis elgėsi taip, kaip ji pageidavo. Prie pietų stalo Tvenas kalbėdavo maldą, vakarais klausydavosi Biblijos skaitymo.

Praėjus keliems mėnesiams po vedybų, mirė Olivijos tėvas. Livi, nelabai stipriai fiziškai, tai buvo baisus smūgis. Netrukus po to Olivijos bičiulė, kurią Klemensai priėmė gyventi, susirgo šiltine ir mirė jų namuose.

1870 metų pabaigoje Olivija Klemens pagimdė silpną kūdikį. Motinos ir sūnaus gyvybei grėsė pavojus. Tvenas iš paskutiniųjų padėjo ligonėms. Kūdikis gyveno neilgai...

Gyvenimas Bufale tapo nebepakenčiamas. Su šiuo miestu dabar siejosi skaudūs išgyvenimai. O ir kaip kalbėsi — Bufalas tik provincija.

Norėdamas labiau savo pusėn patraukti naudingą autorių Blisas kvietė Klemensą į Hartfordą. Ten esą galima šauniai įsikurti. Hartfordas, nedidelis Konektikuto valstijos miestas, buvo pakeliui iš Niujorko, stambiausio JAV pramonės ir prekybos miesto, į Bostoną — svarbiausią Masačiūsetso valstijos miestą, kuris tuo laiku dar, ko gero, buvo ir Amerikos kultūros sostine.Konektikuto kaip ir Masačiūsetso valstija — vadinamosios Naujosios Anglijos dalis.

Kažkada Naujoji Anglija suvaidino nemenką vaid-

menį, kovojant už JAV nepriklausomybę ir kariaujant su Pietų vergvaldžiais. Naujosios Anglijos valstijose gimė žymūs Amerikos politikos veikėjai. Naujajai Anglijai priklausė pastebima vieta šalies literatūros vystymesi XIX amžiaus pirmoje pusėje. Su Salemo ir Bostono miestais buvo susijęs žymiausias Amerikos romantikas N. Hotornas. Mačiūsetse gyveno ir žymus literatas R. Emersonas — poetas ir filosofas.

Naujoji Anglija buvo vienas svarbiausių centrų, kur kūrėsi abolicionizmas. Poetai Dž. Lovelis, Dž Vitjeris ir G. Longfelas, taip pat H. Byčer-Stou, „Dėdės Tomo trobelės“ autorė, — visi jie išeiviai iš Naujosios Anglijos.

Dėl savo patogios geografinės padėties Hartfordas tapo daugelio Amerikos rašytojų rezidencija. Ten gyveno garsioji Byčer-Stou, taip pat rašytojas Čarlzas Vorneris, ten aštuntojo dešimtmečio pradžioje apsigyveno ir Markas Tvenas.

Tačiau visų pirma Hartfordas buvo ne literatų, o turtuolių miestas. Ten veikė įmonės, priklausiusios žinomiausiems ginklų fabrikantams — Koltui ir Hatlingui. Hartfordas taip pat buvo stambių draudimo ir leidybos kompanijų vyriausiųjų būstinių vieta.

Tveną nustebino Hartfordo vilų puošnumas, viešpataujanti prabangos atmosfera. Hartfordas — tai ne mažų namelių, pastebėjo jis, prigludusių vienas prie kito kaip kortos kaladėje miestelis, o miestas „masyvių privačių viešbučių, įsikūrusių plačiose tiesiose gatvėse, vienas nuo kito per penkiasdešimt ar du šimtus jardų. Kiekvieną namą supa maždaug akro dydžio žalia veja...“

Visur nuostabūs medžiai, gėlių klombos. „Hartfordui priklauso pusė visų turtingiausių Amerikos įmonių“, rašė

jis ir juokaudamas kłausė: „O kur gi gyvena Hartfordo bėdžiai?“ Ir atsakė — jie tikriausiai išvyti į kokį „kampelį to rojaus, kur man dar neteko būti“.

Gyvenimas Hartforde reikalavo nemenkų lėšų. Tvenas jau triūsė prie naujos knygos Amerikos leidybos kompanijai. Knyga turėjo būti apie Tveno nuotykius Tolimuosiuose Vakaruose. Be to, rašytojas pajuto turįs išradėjo gyslelę. Gal ir išradimai duos pelno? Tiesa, kolei kas jo veikla šioje srityje dar buvo menka: jis sugalvojo automatinį užtrauktuką liemenei ir gavo patentą iškarpų klijavimo albumui.

Tvenas nusipirko didelį žemės sklypą ir ėmėsi namo statybos — jame turėjo būti devyniolika kambarių ir penkios vonios. Vien tik baldai kainavo dvidešimt tūkstančių dolerių. Kolei kas šeima gyveno didelėje viloje, išnuomotoje iš Byčer-Stou sesers.

Pagaliau knyga apie Nevadą ir Kaliforniją, dabar žinoma „Be bagažo“ pavadinimu, buvo baigta. Markas Tvenas aprašė realius savo gyvenimo faktus, pradedant kelione į Nevadą ir baigiant pirmosiomis „lekcijomis“ grįžus iš Havajų salų. Knygoje galime perskaityti apie tai, kaip broliai Klemensai po ilgos kelionės diližanu atvyko į Karson Sitį — brangakmenių medžiotojų miestą. Toliau seka pasakojimas apie linksmas dienas, praleistas Taho ežero pakrantėse. Tvenas aprašo, kaip jis pasidarė „aukso ieškotoju“, ir daug ką kita. Knygoje nemažai linksmų epizodų, šelmiškų išdaigų.

Rašytojas iki nago juodymo stengiasi išgvildenti Nevados bumą, piešia tokias Amerikos gyvenimo puses, kurios buvo žinomos tik nedaugeliui skaitytojų. Kai kasyklos rajone „atsirasdavo naujas žmogus, niekam nerūpėdavo jo

sugebėjimai, padorumas, darbštumas; domėdavosi vienu: ar jis turi „savo lavoną“ (tai yra, ar ką nors nužudė. —M.M.). Jeigu ne, jį tuoj pat priskirdavo prie nieko nepasižyminčių žmonių. O jeigu išgirsdavo teigiamą atsakymą, senbuviai kuo džiaugsmingiausiai jį priimdavo...“

Žinoma, Tvenas kaip visuomet humoristiškai perdeda. Tačiau pavaizduotame epizode slypi realybė.

Satyrinės gaidelės skamba daugelyje knygos skyrių. Tačiau vis dėlto ne jos lemia. Viską nustelbia linksmas, dažnai nerūpestingas juokas. Didžiuodamasis savo ištvermingais kraštiečiais Tvenas dažnai juos idealizuoja. „... Ir smarkūs tai buvo žmonės! Jie, galima sakyti, maudėsi aukse, svaiginosi viskiu, muštynėmis bei lėbavimu ir buvo neapsakomai laimingi.“

Knygos humoras — išskirtinis, tveniškas.

Tvenas nebuvo nei pirmas, nei vienintelis JAV rašytojas, pavaizdavęs mažų kalnų miestelių gyvenimą.

Tuo metu, kai išėjo Tveno knyga, Frencis Bretas Hartas jau buvo pakankamai populiarus. Gana originaliuose jo apsakymuose pavaizduota Kalifornija „aukso karštinės“ laikotarpiu. Jo nuopelnas tas, kad sugebėjo atverti paprasto žmogaus didelę širdį, humaniškumą, troškimą padėti kitiems.

Bet vis dėlto Bretas Hartas — siauro idėjinio ir kūrybinio diapazono rašytojas.

Breto Harto ir Marko Tveno draugystė, užsimezgusi dar San Franciske, kurį laiką tęsėsi ir Naujojoje Anglijoje. Jiedu kartu parašė net pjesę. Jos herojus A Sinas nori išnarplioti žmogžudystės paslaptį. Galiausiai paaiškėja, kad jokios žmogžudystės nė nebuvę. Šią atvirai pramoginę pjesę jiedu sukūrė tik dėl pinigų, tačiau jokio pelno negavo.

Jau tada Markas Tvenas pasirodė kaip rašytojas, mokąs pastebėti menkiausias gyvenimo detales, prasiskverbti į slapčiausius tikrovės kampelius, tiksliai ir raiškiai pateikti įvairių Amerikos sričių žmonių kalbą.

O vis dėlto Tveno kaimynai, jo paskaitų lankytojai ir dalyviai kviestinių pietų, po kurių jis sakydavo vadinamąsias popietines kalbas, visų pirma jį laikė linksmintoju, žmogumi, kuris patenkintas gyvenimu. Kai šis komikas kalba klubuose, kiekvieną jo frazę paprastai palydi kvatojimasis. Daugumai atrodė, kad Tvenas temoka sukelti tik beprotišką juoką.

„Pinigai — štai Dievas“

Kaip sakyta, jau pirmosiose dviejose Tveno knygose gausu satyros elementų. O septintojo-aštuntojo dešimtmečių sandūroje pasirodo grynai satyriniai rašytojo apsakymai.

Milijonams skaitytojų žinoma Tveno novelė, kurioje pasakojama apie tai, kaip jaunuolis, atvykęs į Tenesį, ima dirbti laikraščio „Džonsono apygardos Ryto Aušra ir Kovos Šūkis“ redaktoriaus padėjėju. „Žurnalistika Tenisyje“ — labai juokingas kūrinys. Nuostabiai efektingai rašytojas panaudoja daugybę jo pirmtakų pamėgtų humoristinių elementų.

Apsakyme „Kaip mane išrinko gubernatoriumi“ groteskiškai vaizduojami jokių moralinių principų nevaržomi ikirinkiminiai papročiai. Net apsakymas „Kaip aš redagavau žemės ūkio laikraštį“, iš pirmo žvilgsnio panašus tik į juokingiausių nesusipratimų konglomeratą, iš tikrųjų yra

satyrinis. „Naivuolis“ — apsakymo herojus — rekomenduoja sėti grikių blynus, moliūgą vadina „apelsinų šeimos atmaina“ ir aiškina, kad karvės „meta plunksnas“. Visa šita klounada leidžia apsakymo herojui padaryti gudriamintišką išvadą: „Štai ką aš jums pasakysiu: aš keturiolika metų dirbu redaktoriumi ir pirmą kartą girdžiu, kad žmogus turi ką nors išmanyti, kad galėtų redaguoti laikraštį... galiu aš būti tikras liurbis ar akiplėša... vis tiek būsiu populiarus...“

Akivaizdu, kad „naivuoliai“, vaizduojami satyriniuose apsakymuose, visai kitokie nei aprašyti knygoje „Naivuoliai užsienyje“.

Beveik visą gyvenimą savo kūryboje Tvenas remsis liaudies kūrybos pozicija, vaizduos iš liaudies kilusius „naivuolius“. Rašytojui tai — ne išorinė komiška priemonė, ne literatūrinis triukas. Gretindamas „naivuolius“ iš liaudies ir „protinguosius“ iš aukštųjų sluoksnių, autorius turi savo tikslą. „Naivuoliai“ dažnai būna protingesni ir talentingesni nei valdžią turintieji. Savo kūriniuose Tvenas parodo ir tai, kad kovojant su „viršūnėmis“ paprasti žmonės dažnai yra priversti apsimesti nevykėliais, nes tik taip gali save apginti ir smogti netikėtą smūgį galingesniam priešui.

Pasirengęs visuomet atsižvelgti į žmonos pastabas, vis dėlto Tvenas ne kartą aršiai stojo prieš pačius didžiausius politikos veidmainius, taip pat ir prieš Tuidą. Turime galvoje humoreską „Pataisytas katekizmas“, kuri buvo išspausdinta 1871 metais Niujorko laikraštyje „Tribjun“.

Feljetonas sukonstruotas iš klausimų ir atsakymų. Klausimus užduoda „naujosios moraliosios filosofijos“ mokyklos dėstytojas:

„Koks svarbiausias žmogaus gyvenimo tikslas?

Atsakymas. Tapti turtingu.

Kokiu būdu?

Atsakymas: Nesąžiningu, jeigu pasiseks; sąžiningu, jeigu kitaip negalima.

Kas yra Dievas, vienintelis ir teisingas?

Atsakymas: Pinigai — štai Dievas. Auksas, banknotai, akcijos — Dievas tėvas, Dievas sūnus, Dievas šventoji dvasia, visuose trijuose asmenyse; O Viljamas Tuidas — jo pranašas..."

Toliau vaizduojami dvylika apaštalų — artimesni Tuido bendrininkai.

Marko Tveno paskaitos skelbimas

III

... Būdavo, kad Markui Tvenui nesisekdavo rašyti ir jis atsiskirdavo nuo pasaulio, net neatsakydavo į draugų laiškus. Vienam vis dėlto įkyrėjo laukti: jis nusiuntė rašytojui švaraus popieriaus lakštą ir pašto ženklą. Netrukus gavo Marko Tveno laiškelį: „Mielas bičiuli! Gavau popierių ir ženkliuką. Laukiu voko.“

„Nieko neprarasta, išskyrus garbę“

Nemažai Marko Tveno tėvynainių manė, kad jų gimtinė išgyvena savotišką „aukso amžių“. Juk JAV dar niekada taip sparčiai nesivystė pramonė ir transportas, nebuvo kuriamos tokios didelės materialinės vertybės.

Jau septintajame dešimtmetyje pramonės produkcija padvigubėjo. Karo metais pradėtas tiesti geležinkelis nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno. Šie darbai buvo baigti 1869 metais. Dešimtys milijonų akrų žemės perėjo į įvairių įmonių rankas. Šiaurės buržuazija gyveno neregėto klestėjimo metą. Kapitalizmo pergalė. Šalis turtėja. Darbo visiems iki kaklo.

Iki amžiaus pabaigos plieno, ketaus, anglies, įvairių mašinų gamyba Amerikoje padidėjo dešimtį, dvidešimtį ir dar daugiau kartų. Bet kas suskaičiuos, kiek kartų išaugo apgaulė, vagystės, gobšuoliškumas, moralinis pakrikimas, korupcija valstybės aparate!

Ryški kasdieninio gyvenimo iliustracija — Irio geležinkelio istorija. Geležinkelis turėjo duoti didelį pelną. Norėdamas užkariauti kaimyno geležinkelio ruožą Džeimsas Fiskas pasamdė banditų gaują, sulaipino į traukinį ir išsiuntė į ginčytiną teritoriją. Jo priešininkai pasielgė lygiai taip. Traukiniai susidūrė.

Samdiniai, likę gyvi po katastrofos, dar ilgai nesudėjo ginklų...

Tam pačiam Fiskui priskiriami žodžiai: „Nieko neprarasta, išskyrus garbę“.

Apie Amerikoje įsiviešpataujančią tvarką Tvenas galėjo susidaryti nuomonę ir iš kai kurių gerai pažįstamų žmonių.

Senatorius Stiuartas, pas kurį rašytojas kurį laiką dirbo sekretoriumi, pasirodė einąs ranka rankon su sukčiais. Stiuartui padedant, buvo sukurta legenda apie turtus, slypinčius Jutos valstijos „Mažosios žiemos“ kasyklos gelmėse. Anglijoje pardavus „Mažosios žiemos“ akcijas už keletą milijonų dolerių, paaiškėjo, kad kasykla nieko neverta. Ši afera nuskambėjo po visą pasaulį. O Stiuartas smarkiai praturtėjo...

Milijonieriai, susikrovę turtus nesąžiningais būdais, išgarsėjo visoje šalyje. Tai Fiskas, Hilas, Guldas, Karnegis, Vanderbiltas, Driu. Rokfeleris savo rankose jau laikė naftos pramonę, o Morganas rengėsi geležinkelių ir pramonės įmonių „suvienytojo“ vaidmeniui.

Naujieji milijonieriai švaistėsi pinigais, stebino savo vilų ir karietų puošnumu.

Kaip tik tada Voltas Vitmenas išleido knygą „Demokratijos toliai“ ir pirmiau visų JAV rašytojų paskelbė, kad „žmogaus siela negali pasitenkinti“ suklestėjusiomis dykynėmis, geležinkeliais, laivais ir mašinomis. Demokratinės Vitmeno pažiūros daug kuo sutapo su Marko Tveno požiūriu.

Du pamiršti kūriniai

Tarp „dvylikos apaštalų“, išvardytų „Pataisytame katekizme“, minimas „apaštalas“ Jokūbas Vanderbiltas, „šventas Paulius Guldas“, taip pat „apaštalas Vaitas“ — Pertas Fiskas.

Laikraščio, kuriame buvo išspausdinta šita satyra, skaitytojams nebuvo paslaptis, ką turėjo galvoje Tvenas.

Juk „šventiesiems“ Pauliui, Petrui ir Jokūbui buvo suteiktos stambiausių Amerikos kapitalistų pavardės. Fiskas, Guldas ir Vanderbiltas jau buvo spėję „išgarsėti“įvairiausiomis machinacijomis. Iš visų „baronų-plėšikų“, kurie tuoj po Šiaurės ir Pietų karo ėmė plėšti iždą ir amerikiečius, šis trejetas pasižymėjo, ko gero, kaip begėdiškiausias.

Marko Tveno kūrybos esmę neįmanoma gerai suvokti, išleidus iš galvos svarbiausią aplinkybę — jis į literatūrą atėjo tuoj pat po Šiaurės pergalės Pilietiniame kare. Dabar jau niekas nebetrukdė Amerikos pramonininkams ir finansininkams praryti milžinišką visuomeninio pyrago dalį, sukaupti milijoninį kapitalą, sukurti industrijos ir bankų imperijas.

Markas Tvenas ne tik pasmerkė pokarinėje Amerikoje įsiviešpatavusią glemžimo dvasią, savanaudiškumą, nesąžiningumą. Satyros ginklą jis nukreipė prieš „svarbiausius biznio žmones“.

Bet ar Amerikos demokratija leido Tvenui stoti kovon akis į akį su stambiausiais to laiko kapitalistais?

Iš pirmo žvilgsnio — taip. Juk pamfletas „Pataisytas katekizmas“ buvo išspausdintas viename solidžiausių Amerikos laikraščių. Tvenui niekas nesutrukdė pasityčioti iš Fisko, vaizduojant jį „Plėšimo meno“, o Guldą — knygos „Kaip apiplėšti akcininkus“ autorius.

Tačiau štai kas įdomu: ne viename Marko Tveno kūrinių rinkinyje — o per savo gyvenimą jų išleido ne vieną dešimtį, dar dešimtys kitų rinkinių išėjo per pirmąjį pusamžį po jo mirties — „Pataisyto katekizmo“ nerasime. Dar daugiau: „Pataisytas katekizmas“ JAV buvo išspausdintas tik 1955 metais žurnale,... skirtame lingvistikos specialybės studentams.

Visiems žinoma, kad laikraščio publikacijos ilgai negyvena.

Toks nusistatymas prieš šį (ir kitus) Tveno pamfletus — neatsitiktinis. Reikia manyti, kad svarbiausia priežastis — rašytojo akiplėšiškumas, drąsa mesti iššūkį stipriausiai JAV kapitalistų dinastijai.

1869 metais žurnale „Pakards Mansli“ pasirodė Marko Tveno „Atviras laiškas komodorui Vanderbiltui“. Žurnalas netrukus liovėsi egzistavęs, ir šis kūrinys tarsi visiems laikams išnyko iš žmonių atminties. Autorius niekada jo neperspausdino. Daugelį dešimtmečių apie jį neužsiminė biografai. Tik praėjus daugiau kaip devyniasdešimčiai metų po to, kai satyrikas sukūrė „Atvirą laišką“, jo kūrinys tarsi iš naujo gimė.

Ką gi Tvenas rašė tame pamirštame laiške multimilijonieriui? Laiškas, kaip ir „Pataisytas katekizmas“, — labai aštri satyra. Jame negailestingai demaskuojamas „įstatymiškas sukčiavimas ir vagystės“.

Kūrinyje Tvenas vaizduoja save ištikimo Vanderbilto draugo komiškame vaidmenyje — jis užstoja savo globėją. „Padarykite ką nors tokio, kas galėtų įskelti dėkingumo kibirkštį jūsų gerbėjų širdyse! Tegul jūsų darbų šiukšlyne sužiba bent menkiausia aukso kruopelytė... Prašau jūsų ryžtis, atlikite nors vieną reikšmingą darbą. Sukaupkite dvasią — ir kilniaširdiškai išdidžiai, drąsiai paaukokite keturis dolerius kokiam nors labdaringam reikalui. Žinau, tai sužeis jūsų širdį. Bet tai niekis, juk vis tiek jums liko gyventi neilgai, ir geriau numirti iš kilnumo negu gyventi šimtą metų, likus tuo pačiu „Vanderbiltu.“

Daugelyje kūrinių Tveno juokas tarnauja kaip priemonė, kuria jis išreiškia meilę gyvenimui. Ne tokiems jau

blogiems žmonėms Tvenas nori padėti tapti geresniems. Tačiau „Atvirame laiške“ prieš mus iškyla kaltintojas. Autorius aiškiai leidžia suprasti, kad Vanderbiltas — ne išimtis.

„Paauksuotas amžius“

Tvenas vis dar jautėsi esąs žurnalistas, o ne rašytojas. Tiesa, parašė daug apsakymų, bet imtis romano vis nesiryžo.

Tarp naujųjų Hartfordo draugų buvo ir jau minėtasis Čarlzas Vorneris — redaktorius, novelistas, kelionių knygų autorius. Vornerio literatūriniai sugebėjimai buvo gana riboti. Ir jo žvilgsnis į gyvenimą — taip pat ribotas. Tačiau aštuntojo dešimtmečio pradžioje Vorneris Tvenui atrodė tikras literatūrinės brandos įsikūnijimas. Ir jis panoro pasiremti Hartfordo draugo kūrybos patirtimi.

Tvenas ir Vorneris sumanė drauge parašyti knygą apie Ameriką, apie verslininkų ir politikų papročius, apie gerų ir blogų žmonių kovą dėl turto. Tai turėjo būti pirmas Tveno romanas. Sugalvojo ir pavadinimą — „Paauksuotas amžius“.

Pirmuosius romano skyrius ėmėsi rašyti Markas Tvenas — 1873 metų vasarį jis sėdo prie stalo. Tvenas jautė didelį kūrybinį įkvėpimą. Nuo pat pirmos dienos darbas sekėsi puikiai.

Knyga buvo parašyta per nepaprastai trumpą laiką.

Pirmieji vienuolika skyrių priklausė Tveno plunksnai. Juose daugiausia pasakojama apie fermerį Hokinsą — skurdo nuvargintą žmogų. Hokinsas — menkučio kaimelio Tenesio rytuose gyventojas.

Viskas aplinkui apleista, sunykę. Ištryptas kiemas, šiukšlynas. Hokinsas supranta, kad nei jis, nei jo šeima nieko doro negali tikėtis. Giminaitis Selersas pasiūlo Hokinsui keltis į kitą valstiją — Misūrį. Ten fermeriai gyveną kur kas geriau. Ir šit Hokinsas pakelia sparnus iš apsiprastos vietos.

Kelionėje patiria daug sunkumų. Tvenas pasakoja apie baisias ligas, kurios šienauja ir mažus, ir suaugusius, apie „alkaną slėnį", pro kurį pravažiuoja Hokinsai.

Pagaliau Hokinsai Misūryje. Tačiau jų viltys geriau gyventi žlunga. Kaimelis, į kurį atvyko, atrodo gana niūriai. Hokinso žmona aimanuoja: ant stalo — nė trupinio duonos...

Kažkada Hokinsas atstitiktinai Tenesyje įsigijo labai daug žemės — keletą dešimčių tūkstančių akrų. Jis tikisi, kad „Tenesio žemėje" glūdi anglis ir geležies rūda. Bet Hokinsui nelemta tapti turtingam. Mirdamas žmonai ir vaikams tepalieka tik tą nederlingą žemę — jokių realių pajamų nėra ko tikėtis.

Hokinso — tragiško gyvenimo žmogaus — paveikslas priskirtinas prie labiausiai pavykusių. Hokinso charakteris kažkuo primena Džoną Maršalą Klemensą. Beje, istorija apie „Tenesio žemę" paimta tiesiog iš Klemensų šeimos analų. Bet Tvenas pasakoja ne tik apie savo tėvo likimą. Hokinso istorija — gana tipiška.

Vienas ryškiausių romano personažų — Selersas. Šis fantazuotojas-spekuliantas amžinai kuria praturtėjimo planus, niekada nenusimena, bet taip ir nepraturtėja. Selersas giriasi nesamu kapitalu, išsijuosęs meluoja, meluoja įkvėptai, apgaudinėdamas ir savo pašnekovus, ir save. Selerso namuose nėra net malkų. Uždegtą žvakę jis įkiša į

krosnį, šitaip sudarydamas degančios krosnies įspūdį, bet nuo to ne šilčiau...

Tvenas išjuokia Selersą ir karu jį užjaučia. Šitame groteskiškame paveiksle komiškai atsispindi nenutramdoma verteivų ugnis, kuri degė tūkstančių amerikiečių širdyse „paauksuoto amžiaus“ sąlygomis. Selersas — turto troškimo įsikūnijimas, bet dar labiau — viską praryjančio gobšumo auka.

Tvenas, parašęs pirmuosius knygos skyrius, garsiai juos perskaitė bendraautoriui ir savo bei Vornerio žmonoms, o po to Vorneris ėmėsi rašyti knygos tęsinį — didelės apimties skyrių. Kiekvienas bendraautorius vystė savo siužetinę liniją. Jeigu tolimesniuose „Paauksuoto amžiaus“ skyriuose Tvenas daugiausia išjuokė, smerkė, vaizdavo nelaimingus, niekšiškus, šlykščius žmones, tai Vorneris kūrė „teigiamą herojų“. Romane jo pavaizduoti amerikiečiai kaip ir Selersas nieko prieš įsigyti turto, bet vengia bet kokios niekšybės, yra tyri kaip krištolas. Iš jų svarbiausias — Filipas Sterlingas. Jis neseks spekuliantų ir sukčių, trokštančių lengvai pasipelnyti, pėdomis. Filipas atkakliai ieško anglies. Nors patiria didžiausią vargą, bet pagaliau jam nusišypso laimė. Anglies klodai surasti, jis turtingas. Aptinka ir žmoną. Ji — turtingo žmogaus duktė, linkusi dirbti ir studijuoti mediciną. Sterlingo žmonos gyvenimas irgi susiklosto sėkmingai.

Vorneris geranoriškai triūsė prie savo skyrių, bet sukurti pilnakraujų paveikslų nesugebėjo. Tai galima paaiškinti ne tik jo talento silpnumu, bet ir tuo, kad geraširdžiai Filipas ir jo žmona gerokai atitrūkę nuo tikrovės, jų paveikslai blankūs, neišraiškingi.

Nepalyginamai įdomesni Tveno parašyti romano sky-

riai, kuriuose parodomas „realus gyvenimas“: „Tenesio žemė“ — tik siužeto vystymo spyruoklė...

... Vertelgos sumanė parduoti tą niekam nereikalingą žemę valstybei. Papirkę JAV kongreso narius jie trokšta pelnyti gerą pinigą. Sugalvojama sudėtinga afera. Daugelyje romano skyrių veiksmas vyksta sostinėje. Prieš mūsų akis — politikų, verslininkų, žurnalistų gyvenimas. Beveik visi jie nedori žmonės, plėšikai, vagys.

Pasakojimas apie tai, kas atsitiko su pinigais, kuriuos galiausiai gavo už „Tenesio žemę“, kupinas ironijos. Žemės savininkams paprasčiausiai nieko nekliuvo — viskas atiteko politikams ir žurnalistams. Knygoje pateiktas ilgiausias sąrašas žmonių, kuriems reikėjo „duoti“.

Svarbus knygos personažas — senatorius Dilvortis. Groteskiškas senatoriaus paveikslas paimtas iš paties gyvenimo. Kai kas atpažino to laiko politikos veikėją, Kanzaso senatorių Pomrojų, kurio skandalingi poelgiai dažnai buvo aprašomi spaudoje. Bet Dilvortis — ne Pomrojaus fotografija. Tai — tipas, tai — apibendrintas realistinis charakteris.

Tveno komizmas dabar „nuodingesnis“ nei kada nors anksčiau.

Taigi Amerikoje viešpatauja ne „aukso“, o „paauksuotas amžius“. Knygos įžangoje, sukurtoje Svifto dvasia, autorius sarkastiškai rašo:

„Skaitytojas įsitikins, kad mūsų knyga aprašo neegzistuojančią visuomenę; didžiausias sunkumas rašytojams, pasišovusiems meniškai tai pavaizduoti, — ryškų ir įtikinamų pavyzdžių trūkumas. Šalyje, kur niekas nesikankina troškimu greitai praturtėti, kur vargšai patiklūs ir patenkinti savo likimu, o turčiai — dosnūs ir dori, kur visuomenė saugo pirmapradį papročių tyrumą, o politika verčiasi

tik talentingi, tėvynei atsidavę žmonės, — tokioje šalyje nėra ir negali būti medžiagos istorijai, panašiai į tą, kurią mes sukūrėme, remdamiesi mūsų neegzistuojančios valstybės tyrinėjimais."

„Paauksuotas amžius" byloja apie satyros prado stiprėjimą. Markas Tvenas užgriebia jau kur kas platesnį ir gilesnį gyvenimo klodą. Jo kūryboje sužvilga naujos spalvos. Visa tai byloja apie Marko Tveno kūrybos įžengimą į naują — antrąjį — kūrybos vystymosi periodą.

„Kodėl manęs nesveikinate?"

„Paauksuotas amžius" padarė didelį įspūdį rašytojo amžininkams ir JAV, ir užsienyje. Tveno šlovė jau tapo pasaulinė. Ir knyga, ir „lekcijos" Anglijoje buvo tokios pat populiarios kaip ir Jungtinėse Valstijose.

Su panašiomis „lekcijomis" anglus jau buvo kažkada linksminęs Vordas. Atvykus Tvenui, klausytojai žinojo, kad jų laukia įdomus komiškas vaidinimas. Beje, vienas geriausių Vordo numerių buvo toks. Jis pasakoja širdį veriančią istoriją. Akompanimentas vis garsėja, galiausiai visai nustelbia Vordo žodžius. Žiūrovai temato tik krutančias paskaitininko lūpas. Staiga muzika nutyla, ir tada klausytojai išgirsta paskutinius pasakotojo žodžius:" ... ir ji apalpusi griuvo ant Redžinaldo rankų".

Anglijos merai, teisėjai, aristokratų klubų ir kviestinių pietų senbuviai Tveną sutiko nuoširdžiau nei Vordą. Jie neužpyko, išgirdę Tveno žodžius, jog pigų skėtį jis nešiojąs tik todėl, kad tokio anglai nepavogsią... Nors Tvenas „paskaitininkavo" be akompanimento, tačiau irgi stengėsi savo „lekcijas" teatralizuoti. Antai, iš pradžių išeidavo sce-

non vaizduodamas administratorių ir paskelbdavo, kad.... lektorius neatvyko! Netrukus paaiškėdavo, kad paskaitininkas jau čia.

Vienos kelionės į Angliją metu Tvenas Londone „skaitydavo paskaitas“ kas mielą vakarą. Į provinciją nevažiavo, nes, kaip rašė Tvičelui, ten nesą „pakankamai didelių patalpų“.

„Lekcijų“ sėkmė Markui Tvenui teikė malonumą. Tačiau netrukus ėmė bodėtis kiekvieną vakarą pasiversti klounu, kaip jis kartais išsireikšdavo. Žinoma, paskaitas skaitydavo pirmiausia dėl materialinių sumetimų.

Tvenui ėmė įgristi gyvenimas Hartforde. Kamuodavo draugai. Neišvengiamai reikėdavo dalyvauti aukštuomenės pasilinksminimuose, o tai jį vargindavo. Vienam bičiuliui Markas Tvenas rašė“ „Dirbti? Tiesiog neįmanoma! Tiesą sakant, sėkmingai dirbti aš galiu tik tris ar keturis mėnesius, vasaromis, kai mes išvažiuojame. Aš norėčiau, kad vasara tęstųsi septynerius metus iš eilės.“

Didžiausias rūpestis — išlaikyti milžinišką namą. Tam reikėjo didelių pinigų. Gyvenimo po vestuvių planai, kuriuos kažkada Tvenas aptarinėjo su Orionu (štai jis materialiai apsirūpins ir liausis rašęs dėl pinigų, štai jis dirbs tik tai, kas jam įdomu), kolei kas buvo nerealūs. Romaną „Paauksuotas amžius“ pirko labai gerai, bet vis dėlto pinigų neužteko. Tveno šeima paprasčiausiai buvo priversta palikti Hartfordą ir persikelti gyventi į Europą, kadangi net jam, rašytojui, kuriam sekėsi, nepakako lėšų gyventi „hartfordiškai“.

Taigi nėra ko stebėtis, kad Tvenas vėl ir vėl griebdavosi „lekcijų“.

Daug kartų Tvenas vylėsi pagaliau atsikratysiąs paskaitininko naštos. Kartą pakviestas skaityti „lekcijos“, jis

atsakė: „Kai aš vėl sutiksiu plėšyti gerklę už mažesnę kainą nei penki šimtai dolerių, tikriausiai būsiu baisiai alkanas. Ir aš neketinu daugiau laidyti gerklę už jokius pinigus“. Kitą kartą jis telegrafavo savo anrepreneriui: „Kodėl manęs nesveikinate? Po ketvirtadienio paskaitos aš rengiuosi visiems laikams skirtis su paskaitininko estrada.“

Tačiau vis dėlto „laidyti gerklę“ teko po senovei.

„Bedarbiai reikalauja darbo, o ne išmaldos“

„Paauksuotas amžius“ buvo baigtas iki istorijoje garsios 1873 metų JAV krizės. Po krizės prasidėjusi depresija tęsėsi gana ilgai. 1877 metais Amerikoje buvo trys milijonai bedarbių. Iš pirmo žvilgsnio visa tai Tveno nepalietė.

Nors rašytojas kartais ir griežwithout dantį dėl Hartfordo papročių, tačiau nepamiršo, kad jo šeimos nariai puikiai jaučiasi šitame gražiame ir patogiame gyventi mieste, kuriame pilna nuostabių vilų ir pavėsingų gatvių. O ir pats Tvenas aštuntajame dešimtmetyje jautėsi esąs laimingas ir linksmas.

Nesėkmių debesėliai, gožę pirmuosius šeimyninio gyvenimo metus, jau seniai išsisklaidė. Olivijos sveikatai nebegrėsė joks pavojus. Augo ir stiprėjo mažosios dukros, nuolat jaučiančios Tveno švelnumą, — jis mokėjo pasakoti nuostabias pasakas.

1875 metais Tvenui sukako keturiasdešimt. Dar ne taip seniai jį supo amžininkai, sugebėję gyvenime išsikovoti solidžią vietą. Dabar viskas pasikeitė. Kai Tvenas pasikvietė pasisvečiuoti Deną de Kvilą, norėdamas savo senam bičiuliui padėti parašyti knygą apie Nevadą, Denas, ku-

riam Džozefas Gudmanas pranašavo didesnę sėkmę nei „tinginiui“ Tvenui, buvo pritrenktas Klemensų namo prašmatnumo.

Tveno pasistatytoji vila buvo viena turtingiausių ir patraukliausių Hartforde. Žinoma, Tvenas jau priklausė pačių žymiausių miesto gyventojų būriui. Rašytoją medžiojo reporteriai, trokšdami išgirsti jo nuomonę įvairiausiais klausimais. Tveno anekdotai, paties sugalvoti ar jam priskirti, ėjo iš lūpų į lūpas.

Aštuntajame dešimtmetyje Tvenas parašė nemažai kūrinių buitinėmis temomis — jie kupini nuoširdaus humoro. Apsakymuose „Makviljamsai ir Krupai“, „Pokalbis su interviuotoju“, „Rėžkite, broliai, rėžkite!“ ir kituose Tvenas švelniai pasišaipė iš šiaip jau gerų žmonių trūkumų. Daugumą humoreskų parašė vienu prisėdimu.

Gali susidaryti įspūdis, kad tais metais Tvenas tarsi nelietė aštrių socialinių problemų, o mėgavosi maloniame juokelių pasaulyje.

Po „Paauksuoto amžiaus“ Markas Tvenas sukūrė nemažai stambių kūrinių ne apie tuolaikinę, o ikikarinę Ameriką. „Senuose laikuose prie Misisipės“ pasakojama apie tą metą, kai autorius tarnavo locmanu. Dar labiau į praeitį Markas Tvenas nuklydo kurdamas „Tomo Sojerio nuotykius“. Septintojo dešimtmečio pradžioje išėjo Tveno „Princas ir elgeta“ — apysakos veiksmas vyksta ne Amerikoje, o viduramžių Anglijoje.

Suprasti, kaip tuo gyvenimo periodu Markas Tvenas reagavo į tai, kas vyko šalia, ne taip jau lengva. Kai kuriems literatūrologams atrodo, kad rašytojas paprasčiausiai dėl to nesuko galvos. Kiti linkę manyti, kad aštuntajame dešimtmetyje Tvenas paniręs į filosofinius apmąstymus...

Tuo metu Marko Tveno parašyti kūriniai (tarp jų yra tikrų šedevrų) vienareikšmiškai byloja, kad iš tikrųjų rašytoją jaudino viskas, kas dėjosi tuolaikinėje Amerikoje, kad jis atkakliai stengėsi susivokti gyvenime. Tiesa, jo požiūris buvo gana sudėtingas. Tvenas pasiduodavo įvairioms įtakoms, dažnai blaškydavosi, draskomas prieštaringų veiksmų, nuotaikų ir idėjų.

Pagal savo visuomeninį politinį nusistatymą Tvenas buvo demokratas. Jis svojojo apie gana abstrakčią demokratiją, kuri turi kažkokiu būdu paprastų žmonių gyvenimą padaryti džiaugsmingą ir laimingą. Apie tai bene geriausiai byloja 1875 metais „Atlantiko" žurnale išspausdintas nedidelis kūrinys „Nuostabi Hondūro Respublika". Šiame apsakyme pamflete pasakojama, kaip kažkokia fantastinė Respublika pasiekusi visuotinę gerovę. Matyt, Tvenas pats jautė, kad tame kūrinyje yra kažkas svetima visai jo gyvenimiškos filosofijos sampratai, nes pamfletą pasirašė slapyvardžiu ir į savo knygas nedėjo.

Humoristas, kūrybos kelią pradėjęs laikraštyje, visą gyvenimą šiltu žodžiu atsiliepęs apie „Teritorial Enterpraiz", dabar buvo linkęs manyti, kad spauda vaidina neigiamą vaidmenį šalies gyvenime. 1873 metais Tvenas, kalbėdamas žurnalistų klube Hartforde, Amerikos spaudą apipylė rūsčiais kaltinimais. „Man atrodo, — sušuko Tvenas, — kad Jungtinių Valstijų dorovė žlunga tokiomis proporcijomis, kokiomis daugėja laikraščiai. Kuo daugiau laikraščių, tuo blogesni papročiai... Naujos visuomenės nuomonė — ši rūsti jėga — Amerikoje kuriama mažai raštingos, savimi patenkintos nemokšų gaujos... laikraščiai tiesiog tapo Amerikos prakeiksmu..."

1876 metais sukako šimtas metų nuo Nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo. Ta proga Tvenas parašė

„Laišką šv. Patriko riterių ordinui“. Tai satyra-mistifikacija. Rašytojas apsimeta kalbąs apie šv. Patriką, gyvenusį Airijoje šeštame amžiuje ir pagal legendą išgarsėjusį gyvačių išvarymu. Iš tikrųjų „Laiške“ pasakojama apie tuometinę Ameriką. Markas Tvenas dar aštriau apnuogina JAV vyriausybės ydas nei kažkada parašytuose kūriniuose „Kaip aš tarnavau sekretoriumi“ ar „Paauksuotame amžiuje“. Vašingtonas persmelktas korupcijos. Rašytojas trokšta sutrypti visa, kas niekšiška gimė po Pilietinio karo. Prasiveržia nepaprastas Marko Tveno įniršis, deginantis žodžio aštrumas.

Locmanas vergovės nepažinojo

„Paauksuotą amžių“ jau išpirko. Jokių aiškesnių kūrybos planų Tvenas neturėjo. Ėmėsi inscenizuoti savo romaną. Pjesės herojumi tapo Selersas — nepataisomas svajotojas. Knygos satyra prislopo.

Tačiau rūstusis gyvenimas vis priminė apie save. Kartą geraširdė sena negrė papasakojo Tvenui apie tragišką savo šeimos gyvenimą. Visi — vyras, žmona ir septyni vaikai — buvę parduoti įvairiems šeimininkams. Iš visos šeimos ji tesuradusi tik vieną sūnų. Pagal negrės pasakojimą rašytojas sukūrė realistišką „Tikrą istoriją“.

Be daugybės humoro prisodrintų, tragizmo kupinų kūrinių, kuriuos Tvenas pradėjo tada rašyti, buvo ir pjesė apie nepasėdas kaimo berniūkščius. Rašytojas panoro papasakoti apie paprastų berniukų kasdienį gyvenimą mažame kaimelyje prie Misisipės. Šio kūrinio veikėjai — teta Vini ir padauža Tomas. Pjesė liko nebaigta.

Tuo laiku rašytojas gana dažnai mintyse grįždavo į gerai pažįstamus Misisipės slėnius.

1874 metų vasarą Klemensai praleido Olivijos giminaičių fermoje. Tvenas mėgdavo dirbti įstiklintoje altanoje. Ten būdavo tylu, atsiverdavo slėnio vaizdas. Nuo ryto maždaug iki penktos po pietų jis triūsdavo, o vakarais skaitydavo saviškiams, ką parašęs. Tikriausiai tada ir gimė mintis sukurti apysaką apie Misūrio pramuštgalvio Tomo Sojerio nuotykius. Viliojo perspektyva paskęsti prisiminimuose apie saulėtas dienas, praleistas prie Misisipės. Apie mažą ramų prieškario miestelį.

Tačiau rašytojas dar nė pats aiškiai neįsivaizdavo, kokia toji knyga turėtų būti — ar apysaka vaikams, ar satyrinis kūrinys suaugusiems apie miesčionišką pasaulėlį, pajuokos vertą buitį. Po daugelio metų Tvenas prisiminė, kad, rašant „Tomo Sojerio nuotykius", knyga netikėtai, bet ryžtingai... atsisakė judėti pirmyn nors per žingsnį". Kodėl? Pats rašytojas šitaip paaiškino: „... mano rezervuaras išseko, jis buvo tuščias, medžiagos atsargos jame pasibaigė, pasakojimas negalėjo judėti toliau be medžiagos, jo nebuvo įmanoma sukurti iš nieko... aš padariau didelį atradimą — jeigu rezervuaras išseko, reikia jį palikti ramybėje, ir jis pamažu prisipildys, kol tu miegosi, kol tu dirbsi prie kitų kūrinių..."

Kol „rezervuaras" pilnėjo, Tvenas sukūrė „Senus laikus prie Misisipės" — „Gyvenimo prie Misisipės" pirmąją dalį.

Ir ši knyga gimė ne iš karto.

Rašytoją, kuris, regis, buvo visiškai patenkintas gyvenimu, kažkas slėgė. Jis liūdėjo, griebėsi čia vienos, čia kitos temos. Darbas sekėsi nelengvai.

Švelnios prigimties, linksmas, karštakošis, bet nemo-

kėjęs ilgai pykti ant žmogaus, jeigu regėdavo jame ką nors gera, Tvenas visuomet jautė juoko alkį ir galėjo išspinduliuoti vandenynus humoro. Tačiau gyvenimas jam atrodė esąs ne toks, kokį troško matyti.

Rašytojas su Tvičelu dažnai klaidžiodavo po mišką. Tvenas užsidegęs jam pasakodavo apie praeitį, Misisipę.

Kaip tik tada gavo Viljamo Dyno Hauelso laišką — prašė ką nors parašyti „Atlantiko" žurnalui. Tvenas buvo beatsakąs — visiškai „nusirašęs". Jis nežinojo, ką galėtų pasakyti skaitytojams.

Tvičelas patarė: kodėl neparašius apie tai, kas labiausiai domina — apie Misisipę, locmano darbą? Tvenas užsidegė. Tuoj pat parašė Hauelsui — sutinkąs...

Tvenas nusprendė nieko neišgalvoti. Rašys ne romaną, o apybraižą. Prisimins net pačias menkiausias atsiminimų kruopelytes iš darbo prie Misisipės. Teisingai papasakos apie praeitį.

Apybraižas „Atlantikas" išspausdino 1875 metais.

„Senuose laikuose prie Misisipės" daugiausia pasakojama apie tai, kaip Samjuelis Klemensas mokėsi locmano amato. Tvenas aprašė gimtąjį Hanibalą savo jaunystės laikais. Papasakojo apie susitikimą su Biksbiu, apie tai, kaip pamažu išmoko sunkaus ir nuostabaus garlaivių vairavimo meno. Rašytojas prisiminė ir susitikimą su Braunu, ir garlaivio katastrofą, kurios metu žuvo Henris.

Pasakoti apie senus laikus prie Misisipės rašytojui buvo vienas džiaugsmas. Juk „aš toks žmogus, — su šypsena Tvenas rašė Hauelsui, — kuris mestų rašytojo darbą tą pačią minutę, jei tik galėtų dirbti locmanu — žinoma, jeigu madam sutiktų..."

Apybraižos kupinos humoro. Samjuelis Klemensas, tas „šunytis", besimokąs locmano amato, dažnai atrodo kaip

tradicinis „naivuolis“. Jis viską daro ne laiku, jis naivus ir nevikrus. Bet skaitytojai žino, kad iš tikrųjų jis — šaunus vyrukas, dar parodysiąs savo sumanumą, meistriškumą. Pasakotojas priverčia skaitytoją iš savęs juoktis, bet mes juokiamės su meile autoriui.

Štai Biksbis bando priversti savo mokinį įsiminti visų iškyšulių, kaimelių, plantacijų, pro kurias plaukia laivas, pavadinimus. Kai ateina laikas patikrinti „šunyčio“ žinias, pasirodo, kad tam nė į galvą neatėję visa tai įsidėmėti,. Biksbis klausia:

— Nagi, kam aš, tavo galva, vardijau visus tuos iškyšulius?

Apybraižų herojus atsako kaip tipiškas „naivuolis“:

— Na... na... aš maniau... kad mane pralinksmintum.

Viename skyriuje Tvenas aprašo nuostabią Misisipės gamtą ir čia pat pabrėžia: locmanui, dirbančiam savo darbą, romantika ir upės grožis — nė motais.

Toli gražu tai netiesa. Apybraižos įtikinamai byloja, kaip giliai locmanui Klemensui krito į širdį nuostabus Misisipės grožis. Tvenas priverčia skaitytoją pajusti ir darbo romantiką — locmano tarnybą, kūrybiškumą. Rašytojas rūpestingai supažindina mus su locmano darbo detalėmis, priversdamas tolimus šiai profesijai žmones pajusti „šunyčiui“ meilius jausmus. Antai kaip jaudinančiai Tvenas aprašo locmano Biksbio meną, jo sugebėjimą tamsoje praplukdyti laivą pro pavojingas salas.

Apie tai, kad aprašydamas anų laikų Misisipę Tvenas tam tikra prasme polemizuoja su naujaisiais laikais, puikiai byloja viena nuostabi knygos vieta. Rašytojas pareiškė, kad jis mylįs locmano profesiją labiau už visas kitas. „Priežastis paprasta: locmanas tais laikais pasaulyje

buvo vienintelis, niekieno nevaržomas, absoliučiai nepriklausomas žmonijos atstovas... laikraščio redaktorius negali būti savarankiškas ir turi dirbti viena ranka: kitą jo partija ir prenumeratoriai užrišo už nugaros... Dvasininkas irgi nėra laisvas: jis negali kalbėti visos tiesos, nes turi skaitytis su parapijos nuomone; visų rūšių rašytojai — publikos vergai: rašome mes atvirai, be baimės, bet, prieš spausdindami, savo knygas „pataisome“. Ką čia sakyti: kiekvienas vyras, kiekviena moteris, kiekvienas vaikas turi savo šeimininką, ir visi vargsta vergovėje. Bet tais laikais, apie kuriuos aš rašau, locmanas Misisipėje vergovės nežinojo.“

Tvenas ir tesvajoja apie gyvenimą be vergovės.

Vis dėlto reikia pasakyti, kad Tveno knygai apie mielą locmano darbą, nepaisant visų privalumų, trūksta platesnio poetinio apibendrinimo.

„Tomo Sojerio nuotykiai“

Parašęs apie locmanus Tvenas galėjo grįžti prie „Tomo Sojerio nuotykių“.

Netrukus apysaka buvo baigta ir išleista. „Tomo Sojerio nuotykiais“ Tvenas pasirodė kaip nuotykinės literatūros meistras. Knyga kupina humoro, čia sukeliančių šypseną, čia nesutramdomą juoką. Be to, apysakos autorius iškyla kaip nuostabus žmogaus psichologijos žinovas, buities aprašytojas ir subtilus lyrikas — gamtos ir žmogaus poetas.

Į Tveną kankinusį klausimą: kam, atvirai šnekant, skiriami „Tomo Sojerio nuotykiai“ — vaikams ar suaugusiems? — buvo savaime atsakyta. Tai knyga vaikams, ta-

čiau jai karštai simpatizuoja ir suaugę skaitytojai. Juk neretai būna, kad suaugusiems tampa sava vaikų mylima knyga (prisiminkime kad ir Svifto romaną aoie Guliverį ir Defo — apie Robinzoną Kruzą). Tvenas sukūrė naujo tipo kūrinį. „Tomo Sojerio nuotykiai“ — viena iš nedaugelio pasaulio literatūroje aukšto meninio lygio knyga vaikams, tinkama bet kokio amžiaus skaitytojo širdžiai.

Apysaka jaunuosius traukia intriguojančiu pasakojimu apie nuostabius Sent Pitersboro gyventojų nuotykius. Autorius priverčia skaitytoją nekantriai laukti — kas gi bus toliau?

O kiek apysakoje linksmybių, džiuginančių visus, kam nesvetimas humoro jausmas!

Antai teta Poli nori nubausti Tomą už eilinę išdaigą.

„... Ji priėjo prie atvirų durų ir atsistojo ant slenksčio, akylai žiūrėdama į savo daržą — pomidorų krūmus ir durnaropių stagarus. Tomo ir ten nesimatė. Tada ji, pakėlusi balsą, kad toli girdėtųsi, sušuko:

— To-o-omai, ū-ū!

Užpakaly kažkas tyliai sušlamėjo, ir ji atsigręžė pačiu laiku, spėdama nutverti už skverno berniuką ir nebepaleisdama jam pabėgti.

— Na, žinoma! Kaip aš galėjau nepagalvoti apie sandėliuką! Ką tu ten veikei?

— Nieko.

— Nieko! Pasižiūrėk, kokios tavo rankos, kokia tavo burna. Kuo tu išsiterliojai?

— Nežinau, teta.

— O aš žinau. Uogiene, — va kuo! Šimtą kartų tau sakiau: jei nesiliausi lindęs prie uogienės, aš tau kailį nudirsiu. Paduok man rykštę.

Rykštė sušvilpė ore. Pavojus neišvengiamas.

— Oi! Teta, žiūrėkite, kas ten už jūsų!

Senutė išsigandusi ūmai atsisuko ir griebėsi už sijonų, gelbėdamasi nuo pavojaus, o vaikiščias tik šoko, persirito per aukštą lentų tvorą ir dingo."

Į bažnyčią per pamaldas įslinko pudelis. O Tomas turėjo pasigavęs vabalą. Vos jį paleido, pudelio „nusvirusi uodega tuoj užsirietė ir suvizgėjo. Pudelis ilgai stebėjo savo laimikį, apėjo aplinkui, pauostė atsargiai iš tolo, vėl apėjo aplinkui... mėgino atsargiai jį sučiupti, bet nepasisekė... pagaliau jam nusibodo ir jis pasidarė abejingas, tarsi vabalą užmiršęs. Jo nosis nuknebo, smakras pamažu leidosi, leidosi ir bakstelėjo priešui, o tas tuoj ir įsikabino. Pudelis sustaugė kaip padūkęs... Žmonės, kur arčiau sėdėjo, net tirtėjo nuo tylaus tramdomo juoko, kiti užsidengė veidus vėduoklėmis ar nosinėmis, o Tomas švytėjo laime."

Tomas ne tik linksmino skaitytoją. Apysakoje ne tiek daug kalambūrų, komiškų mistifikacijų, parodijų kaip kai kuriuose ankstyvesniuose kūriniuose, bet ir dabar juokas padeda rašytojui realistiškai parodyti įvairias Amerikos gyvenimo puses.

Realistinis knygos pobūdis ryškėja iš tų apysakos epizodų, kuriuose autorius griebiasi atviros satyros. Tvenas pats prisipažino sušvelninęs kai kurias aštrias vietas, galutinai nusprendęs, jog apysaka skiriama vaikams. Tačiau vis dėlto „Tomo Sojerio nuotykiuose" satyros yra nemažai.

Tvenas demaskuoja sekmadienio mokyklos falšą, Sent Pitersboro šventeivas. Rašytojas taip pat išjuokia saldžiai sentimentalius eilėraščius ir apsakymus. Tomas Sojeris palygina mokyklą su kalėjimu. Juk mokytojas patiria didelį malonumą, nubausdamas vaikus už menkiausią prasižengimą.

Kad ir kiek Tvenas išjuoktų Sent Pitersboro gyventojų silpnybes, dvasinį ribotumą, surambėjimą, vis dėlto tą ramų miestelį vaizduoja su šilta šypsena. Tegu teta Poli reikalauja iš Tomo to, kas nebūdinga jo gyvai natūrai, tegu ji juokinga dėl savo aistros patentuotiems vaistams ir pamokymams, bet jos širdis tyra ir paprasta. Tomo Sojerio miestelio žmonės yra gana ribotų interesų, bet nėra jau labai blogi. Kai saloje atsidūrusiems berniukams iškilo pavojus, miestelyje nuščiuvo visos linksmybės: kas gyvas šoko ant kojų ir puolė ieškoti dingusių Tomo ir Beki.

Su švelniu humoru apysakoje atkuriamas mažo miestelio gyventojų kasdieninis gyvenimas: parapijiečių papročiai, kūmučių pašnekesiai; knygoje galima aptikti visą katalogą prietarų, būdingų Misisipės miestų ir kaimų gyventojams.

Realistinės ne vien buities scenos. Tvenas — menininkas realistas — stipriausiai pasireiškia atskleisdamas Tomo Sojerio ir jo draugų sielą.

Tomas Sojeris — guvaus berniūkščio paveikslas. Skaitytojas bematant jį pamilsta ir džiaugiasi kiekvienu susitikimu su juo. Mums jis mielas ir tada, kai apsimetinėja, ir tada, kai, apsipylęs ašaromis, žvelgia į besimeldžiančią už jį tetą Poli. Jo širdyje gyvena džiaugsmas ir nuoskauda, liūdesys ir linksmybė, nepasitenkinimas mokykla, draudimais, didaktika ir kartu turtingos fantazijos kupinas sveiko vaiko padaužiškumas. Psichologiškai teisingai Tvenas perteikia gailesčio sau jausmą, kuriuo Tomas noriai naudojasi.

Tomas Sojeris dar berniūkštis, tačiau daugelyje epizodų, kuriuose jis vaidina ir svarbiausią vaidmenį, ryškiai parodomi tiek vaikų, tiek suaugusiųjų gyvenimai.

Tomui Sojeriui patinka mergaitė Beki. Visą laiką jos

ieško, bet Beki dar neatėjusi į mokyklą. Štai pagaliau „prie vartų sušmėžavo dar viena suknelė, ir Tomui nusmelkė širdį. Nepraėjo nė akimirka, o jis jau buvo kieme, siausdamas tartum indėnas jis šaukė, kvatojo, vaikė berniukus, šokinėjo per tvorą, rizikuodamas nusisukti sprandą ir nusilaužti koją, vertėsi kūlio, vaikščiojo aukštyn kojom, — žodžiu, išdarinėjo ką tik beįmanydamas, vis žvilgčiodamas į Beki pusę — ar ji mato, ar ne? Bet ji, atrodo, nieko nepastebėjo ir net nežiūrėjo į tą pusę. Nejaugi ji nežino, kad jis čia? Jis prisiartino visai prie jos ir toliau krėtė įmantrias savo išdaigas: lakstė aplinkui, smarkiai šaukdamas, nuplėšė nuo galvos vienam berniukui kepurę ir ją užmetė ant mokyklos stogo, įsiveržė į būrį vaikėzų, juos išblaškydamas į visas puses, pagaliau išsitiesė ant žemės prie pat Beki kojų ir vos jos neparvertė. Ji nusigręžė, užrietusi nosį, ir Tomas girdėjo, kaip ji pasakė:

— Fi! Kai kurie žmonės įsivaizduoja, kad jie baisiai vikrūs... ir visad nori pasirodyti!

Tomui užkaito skruostai. Jis sukaupė visas jėgas ir nudūlino, priblokštas ir nusiminęs.“

Šio berniuko paveiksle juokingi ir jaudinantys dalykai susilieja į vieną. Humoras padeda rašytojui giliau prasiskverbti į Tomo Sojerio sielą, išvysti ir skaitytojui parodyti, kas slypi herojaus širdyje.

Gyvenimo pabaigoje, mintyse grįždamas į vaikystės ir jaunystės „išnykusį pasaulį“, Tvenas rašė, kad jis panašus į Adomą, „kuris vėl aplankė beveik pamirštą Rojų ir negali suprasti, kaip tas tuščias pasaulis už anapus Rojaus vartų galėjo kada nors jam atrodyti gaivus ir gražus“.

„Tomo Sojerio nuotykiuose“ vaikystė iš tiesų pavaizduota kaip Rojus, ir jai suteikti Rojaus bruožai kaip tik

todėl, kad Tvenas jautė, kiek daug niūrumo, „tyrų“ yra suaugusiųjų pasaulyje, „anoje pusėje Rojaus vartų“.

Įdomu tai, kad vienur kitur, tegu ir beveik humoristine forma, Tvenas priešpastato gamtos prieglobstyje prabėgusį šviesų patriarchalinės vaikystės pasaulį civilizuotam pasauliui.

Rašytojas iš tikrųjų smerkia civilizaciją, ypač paremtą pinigais, turtais. „Turtas — liūdesys ir rūpestis, liūdesys ir rūpestis...“

„Tomo Sojerio nuotykiai“ — berniokiško valiūkavimo apoteozė, pasakojimas apie tai, kas nuostabiausia kiekvieno žmogaus gyvenime — apie naivią vaikystę, kupiną džiaugsmo ir žavesio.

Žinoma, atidus skaitytojas prisimins, kad Sent Pitersboras — vergvaldžių miestelis. Bet apie tai knygoje beveik nekalbama.

„Tomo Sojerio nuotykių“ realizmas ir romantizmas susilieja į vieną visumą, o tai ir lemia meninį knygos savitumą.

Paauksuotam ir ydingam amžiui priešpastatomas nuostabus, poetiškas linksmybių, laimės ir grožio pasaulis, iš dalies įkūnytas Džeksono saloje, kurioje Tomas ir jo bičiuliai praleido daug laimingų valandų.

Gyvenimo pabaigoje Tvenas rašė, kad jis norėtų pasislėpti Džeksono saloje nuo „gyvenimo tuštybės“. „Aš maniau, — pridūrė jis, — kad kiekvienas turime kažkur Džeksono salą, ir mes apie ją svajojame, kai lenkia nuovargis.“

Užkrečiantis juokas ir Marko Tveno išradingumas, realizmo turtingumas ir pulsuojantis romantiškas grožis — visa tai lėmė, kad „Tomo Sojerio nuotykiai“ tapo visų žemynų vaikų ir suaugusiųjų mylima knyga, viena iš tų, kurių negalima skaityti be džiaugsmingos šypsenos.

„Aš nepripažįstu, kad tai buvo klaida!“

Nors Tvenas skaitytojų buvo mėgiamas, Bostono literatai— „brahmanai“ vaizdavo esą jam abejingi. Hauelsas prisiminė tokį epizodą. Kartu su Tvenu aplankę Longfelą, tačiau poetas „Naivuolių užsienyje“ autoriumi nesusidomėjo. „Negaliu pasakyti, — rašė Hauelsas, — kodėl Klemensui mūsų rašytojai ir mokslininkai nejautė tokios simpatijos, kokią jautė Bretas Hartas, kai jis atvyko iš Kalifornijos...“ Matyt, šio humoristo ir satyriko labai jau akivaizdžios buvo liaudiškos šaknys ir įpročiai...

Kai Hauelsui tarpininkaujant buvo bandyta suartinti Tveną su Naujosios Anglijos literatūros įžymybėmis, vienas atsitikimas Tvenui suteikė daug sielvarto.

„Atlantiko“ žurnalo redakcija surengė pietus senojo poeto Džono Vitjerio garbei. Vitjeris kovojo už negrų išvadavimą ir savo dvasia buvo artimas Naujosios Anglijos fermeriams. Tačiau pastaraisiais metais ir Vitjeris darėsi vis konservatyvesnis. Po vergovės panaikinimo gimstančių naujų socialinių reiškinių poetas nesuvokė.

Pietuose turėjo dalyvauti Henris Vodsvertas Longfelas, Ralfas Voldas Emersonas ir Oliveris Vendlis Holmsas. Paprašė, kad Tvenas tartų žodį — pašaipią „popietinę kalbą“, kuriomis jis jau buvo pagarsėjęs. Rašytojas kruopščiai paruošė tekstą. Sumanė priešpastatyti kultūros pasaulį — Bostoną su jo rafinuotais rašytojais kitam, aukso ieškotojų, šachtininkų, valkatų pasauliui, — žmonių, gyvenančių sunkiomis sąlygomis, šiurkščių, bet sąmojingų. Savo kalboje Tvenas paminėjo tris valkatas... Longfelą, Emersoną ir Holmsą. Misterį Emersoną išvadino „skystoku vyruku“, Holmsas esąs „storas kaip balionas... ir antrasis jo pagurklis kybojo ant pilvo“, Longfelas — tarsi „profesionalus boksininkas“.

„Jie buvo girti..." Valkatos, žinoma, kalbėjo savo kalba — žargonu žmonių, tolimų kultūrai, bet, nepaisydami to, jie vis dėlto citavo ištraukas iš rašytojų, kurių vardais pasivadino, kūrinių.

Kviestinių pietų dalyviai pašiurpo iš siaubo. Tvenas bematant, pačioje kalbos pradžioje, pajuto auditorijos reakciją, bet liautis jau nebegalėjo. Kai jis baigė, salėje įsivyravo tyla. Po valandėlės pasigirdo isteriškas vieno svečio juokas.

Tveną sumalė į miltus. Davė suprasti — jis šiurkštus, netašytas provincialas. Grįžęs namo rašytojas nusiuntė į Bostoną atsiprašymo laišką. Sulaukė malonių, net meilių atsakymų. Bet nuo to širdy nepalengvėjo.

Dabar Tvenas labiau nei kada nors anksčiau suprato — reikia paisyti „tikrai kultūringų" žmonių nuomonės. Laiške Hauelsui Tvenas be kita ko pareiškė, kad savo kūrinius turįs taisyti. Olivija Klemens atidžiai sekė, kad į spaudą nepakliūtų tokie posakiai kaip „velniop", „velniava" ir taip toliau. Tačiau ji nepasitenkino vien išguidama iš Tveno rankraščių vieną kitą stipresnį pasakymą. Kai kurie kūriniai, kuriuose rašytojas gana nepagarbiai pasisakė apie religiją, vis dar buvo slepiami nuo skaitytojų. Ne šiaip sau Tveno duktė Suzi kartą pasakė: „Skirtumas tarp tėvo ir motinos yra štai toks: mama myli moralę, o tėtė — kates."

Taip, iš pirmo žvilgsnio Tvenas tarsi ir taikstėsi su namų cenzūra, net kvietė artimesnius žmones dažniau jį mokyti literatūrinių manierų, kaip miesto metranpažas mokinąs apgailėtiną provincijos spaustuvininką. O iš tikrųjų rašytojo sąmonėje vis dažniau kirbėjo — aš teisus! Taip, Tvenas — provincialas, tiesa, jis nesimokė Harvardo uni-

versitete, o baigė gyvenimo mokyklą kartu su prasčiokais. Bet gal tai ne taip jau blogai? Hauelsas prisiminė, kad, praėjus kuriam laikui po Tveno kalbos apie „valkatas“ Longfeldą, Emersoną ir Holmsą, Markas Tvenas „su jam būdingu įniršiu sušukęs: „Aš nepripažįstu, kad tai buvo klaida!“

Markas Tvenas visą gyvenimą įsiklausydavo į savo žmonos nuomonę, bet kuo toliau, tuo labiau troško protestuoti prieš religines apeigas, kurios buvo būtinos Klemensų šeimoje, taip pat prieš Olivijos bandymus sušvelninti jo satyrą ir iš jo knygų išguiti liaudiškus posakius.

Iš žymių to meto Amerikos rašytojų Tvenui artimiausi buvo Hauelsas ir Byčer-Stou. Viljamsas Hauelsas buvo kilęs iš demokratinių gyventojų sluoksnio, jis mokėjo pajusti Tveno demokratinio patoso didybę. Harieta Byčer-Stou buvo gerokai už Tveną vyresnė. Jau vien dėl to, gyvendamas Hartforde, jis negalėjo su ja artimiau bendrauti, tačiau Byčer-Stou gana dažnai pas jį svečiuodavosi. Tvenas su viešnia elgdavosi nesivaržydamas, dažnai perdėtai mandagiai, Olivijai Klemens įvarydamas siaubą.

Kartą, kai Byčer-Stou rengėsi kažkur išvykti, Tvenas užsuko pas ją anksti rytą atsisveikinti. Rašytojui grįžus namo, žmona pasibaisėjo: juk jis buvo be apykaklės ir kaklaraiščio!

Nieko nesakęs, Tvenas supakavo apykaklę ir kaklaraištį ir paketą nusiuntė Byčer-Stou, pridėdamas tokio turinio raštelį: „Prašau priimti apsilankiusiojo pas Jus su vizitu paplidomas personos dalis.“

Byčer-Stou nešokiravo Tveno paprastumas. Jai patiko šito humaniško, demokratiško ir aštriaminčio rašytojo kūriniai.

Pėsčiomis po Europą

Vos tik pasirodžiusi apysaka „Tomo Sojerio nuotykiai“ bemat buvo pripažinta nuostabiausia vaikų knyga. Tik kai kurie sukempę pedagogai ir bibliotekininkai baiginosi, kad Tomo ir jo draugų nuotykiai netaptų blogu pavyzdžiu Amerikos berniukams ir mergaitėms.

Tvenas norėjo pratęsti apysaką apie Misisipės berniukų gyvenimą, papasakoti apie paauglius, geriau už Tomą pažinusius tikrovę. Naujosios knygos herojumi tapo Hekas. Tvenas parašė keletą epizodų „Heklberio Fino nuotykiams“, bet darbas sekėsi nekaip.

Knygą apie Heką ilgam atidėjo.

Tuo metu Tvenas parašė ne spaudai skirtų kūrinių. Tai karalienės Elžbietos pokalbių su garsiausiais jos laikų žmonėmis „užrašai“, sukurti mėgdžiojant XVII amžiaus pradžios literatūros manierą. Su padaužišku linksmumu Tvenas gvildena trivalias temas, kurių vien užuominos Viktorijos amžininkams ir Bostono aukštuomenės sluoksniuose būtų sukėlusios paniką.

Tveno šeima susirengė į Europą. Tvenas nutarė pėsčiomis pakeliauti po Europos šalis ir parašyti knygą. Tai ir vėl turėjo būti humoristiniai kelionės užrašai. Šis literatūros žanras, regis, mažiausiai reikalavo kūrybinių pastangų.

Tokios knygos sukūrimo idėja viliojo ir todėl, kad norėjosi kuo toliau pabėgti nuo Hartfordo kaimynų ir dažniau likti pačiam su savimi.

Jau Hedelberge Tvenas rinko medžiagą naujai knygai: užsirašinėjo įdomesnius atsitikimus, gamtos grožio detales.

Vėliau Tvenas ir jo bičiulis Tvičelas pėsti patraukė į kalnus.

Kai sukaupus medžiagą reikėjo sėsti prie rašomojo

stalo, Tvenas ūmai pajuto esąs pavargęs ir rašyti nenorįs. jis paprasčiausiai nebeapkentė savo, tiesą sakant, prievartinės kelionės. Va, kažkur prašapo užrašų knygelė, ir gali leidėjui parašyti „ir pasiūlyti jam kokią nors kitą temą". Bet prakeiktoji užrašų knygelė atsirado...

Miunchenas, Paryžius. Šaltis, nuobodulys, nesibaigiantis varginantis darbas prie knygos. Vienintelė paguoda — vienas kitas įdomus susitikimas, sakysim, su Ivanu Turgenevu, su kuriuo Tvenas buvo susipažinęs jau anksčiau Londone.

Belgija, Olandija, Anglija. Nauji susitikimai su įžymybėmis. Kviestiniai pietūs. Lietus, šaltis. Paskubom užrašų knygelėn brūkštelėti žodžiai: „Kalbėjausi su didžiuoju Darvinu..."

Klemensai grįžo į Ameriką. Jų namai Hartforde ir vėl ūžė — vis pilna svečių. Visus sutikdavo linksmai, dosningai. Bet norėdamas išlaikyti turtingus namus Tvenas ir toliau kankinosi prie mažareikšmės knygos. Jam ėmė atrodyti, kad iki gyvenimo galo yra prikaustytas prie katorgiško darbo, rašant „Pėsčiomis po Europą". Jis jautė, kad jo užrašams trūksta „Naivuolių užsienyje" gaivumo.

Kaip ir „Naivuoliuose", Tvenas išjuokė feodalines atgyvenas ir tradicijas, kurios Europoje dar buvo gajos.

Kurdamas „Pėsčiomis po Europą" Tvenas rėmėsi „Vakarų mokyklos humoristo" patirtimi. Knygoje daug atviros klounados, parodijų, juokingų mistifikacijų. Užtinkame ir satyros elementų. Tvenas nepraleidžia progos sprigtelėti į nosį JAV Kongreso nariams, vaizduoja juos kvailus ir suktus. Jis išjuokia Amerikos keliautojus-storžievius, parodijuoja turtingumo sąvoką. Ko gero, didžiausiu raiškumu pasižymi tie knygos puslapiai, kur Tvenas ir vėl prisimena praeitį, gyvenimą prie Misisipės. Čia yra nemažai taiklių charakteristikų ir puikių vaizdų.

„Princas ir elgeta“

Kai Tvenas, baigęs „Pėsčiomis po Europą“, lengviau atsikvėpė, jo laukė dar dvi nebaigtos knygos. Rašomojo stalo stalčiuje gulėjo „Heklberio Fino nuotykių“ rankraščio pradžia, o prie jos glaudėsi apysakos apie princą ir elgetą apmatai. Darbas prie knygos apie Heką po senovei strigo. Už tat apysaka „Princas ir elgeta“ rašėsi greitai ir netrukus buvo baigta.

Mintis parašyti apysaką, pasakojančią apie tai, kaip princas tampa elgeta, o elgeta — princu, Tvenui dingtelėjo parskaičius kažkokią vaikišką knygelę. Rašytojas užsidegė pavaizduoti kaip elgeta valdo valstybę, o princas susipažįsta su paprastų žmonių gyvenimu.

Veiksmas vyksta žilos senovės Anglijoje. Vėl Tvenas kaltina viduramžių atsilikimą, pasisako prieš feodalinę savivalę. „Princas ir elgeta“ — nuostabi, kvapą užtraukianti pasaka apie teisingumą.

Tveno artimiesiems patiko naujojo kūrinio sumanymas. Kiekvieną vakarą rašytojas žmonai ir dukroms skaitydavo, ką per dieną būdavo parašęs. Bičiuliai knygą sutiko džiūgaudami. „Prince ir elgetoje“ pasakojama apie tai, kaip mažas egoistiškas savimyla princas, nieko nežinojęs apie žmonių kančias, panyra į gyvenimo gelmę. Jis suvokia valstybės įstatymų griežtumą ir neteisingumą.

Baisus valstiečių — negailestingo despotizmo aukų — likimas. Fermeris Jokelis, tapęs valkata, tokiems pat likimo broliams pasakoja apie savo nelaimes. Kažkada Jokelis gyveno laimingas, turėjo „mylimą pačią, vaikus. Nūnai aš nebe tas ir nebe tuo verčiuosi. Žmona ir vaikai mirę, galbūt jie danguje, o gal ir kur kitur, bet, ačiū Dievui, jie nebe Anglijoje! Mano geroji, doroji senutė motina užsidirb-

davo sau duoną, slaugydama ligonius. Vienas jų mirė, nuo ko — gydytojai nežinojo, ir mano motiną sudegino ant laužo kaip raganą, o mano vaikiukai žiūrėjo į ją ir raudojo. Anglų įstatymai! Pakelkite taures! Visi drauge! Linksmiau! Išgerkime už gailestinguosius anglų įstatymus, išgelbėjusius mano motiną nuo anglų pragaro!“*

Tveno sarkazmas dilgina. Beveik visa apysaka persunkta ironijos.

Kai berniukas elgeta Tomas Kentis pirmą kartą susitinka su princu Eduardu, jiedu paprasčiausiai nesupranta vienas kito. Antai Eduardas mano, kad kiekvienas, net elgeta berniukas, turi turėti tarną...

Tvenas sąmoningai, labai reljefiškai parodo, kaip įprasta tampa absurdu, jeigu į tą reiškinį pažvelgsi iš kitų pozicijų.

Karaliaus rūmai — keistų sąlygiškumų ir prabangos pasaulis. Kai princu tapęs elgeta įsinori pasitrinti nosį, sutrinka visi dvariškiai.

„— Prašau atleisti, bet man baisiai niežti nosį. Sakykite, kokie čia papročiai ir kokia tvarka taikoma šiais nepaprastais atvejais? Tik prašau, paskubėkite, nes aš nebegaliu kentėti.

Niekas nė nešyptelėjo; priešingai, visų veidai buvo liūdni, sumišę, lordai susikrimtę žvilgčiojo vienas į kitą, tarsi patarimo klausdami. Bet prieš juos stovėjo aklina siena, ir per visą Anglijos istoriją niekas nenurodė, kaip ją perlipti.“

Markas Tvenas išjuokia dvariškių įvestą tvarką. Visi žmonės lygūs. Jeigu princas ir elgeta „pasirodytų nuogi“,

---

* „Princo ir elgetos“ fragmentai versti L. Vanagienės. — Tvenas M. Princas ir elgeta. — V., 1959.

niekas negalėtų pasakyti, kuris iš jų vargšas, o kuris — valdovas. Absurdiškiausi atrodo rūmų papročiai — kad ir apsirengimo ceremonija.

„... Visų pirma lordas vyriausias arklininkas paėmė Tomo marškinius ir perdavė juos pirmajam medžioklės lordui, tas perdavė juos antrajam medžioklės lordui, tas perdavė juos antrajam miegamojo lordui, tas — vyriausiam Vindzoro miškų urėdui, tas — trečiajam vyresniajam kemerheriui, tas — Lankasterio hercogijos karališkajam kancleriui, tas — karaliaus rūbininkui, tas — Norojaus heroldmeisteriui, tas — Tauerio komendantui, tas — lordui rūmų ūkvedžiui, tas — lordui, paveldėjusiam vyriausio karaliaus servetėlės rišėjo teisę, tas — Anglijos didžiajam admirolui, tas — Kenterberio arkivyskupui, tas — pirmajam miegamojo lordui, kuris, paėmęs tai, kas iš marškinių dar liko, apvilko Tomą... Kiekvienas jo darbužis savo ruožtu turėjo pereiti šį lėtą ir iškilmingą procesą..."

Rašytojas į karaliaus rūmus žvelgia elgetos akimis. Tomas Kentis išreiškia paties Tveno mintis. Rašytojas nevengia liaudiškų, net šiurkštokų pajuokavimų. Ir vėl „laukinis humoras" padeda atskleisti aukštas humanistines idėjas.

Skaitydami „Princą ir elgetą", ir vaikai, ir suaugę protu ir širdimi panyra ne tik į tą, gana sąlygišką istorijos laikotarpį, apie kurį pasakojama apysakoje, bet ir į dabartį.

Tvenas aiškiau pradeda regėti blogį, net ten, kur pirmiau jo nė nepastebėdavo. Pasaka „Princas ir elgeta" baigiasi kaip ir visos pasakos — laimingai. Kentis užleidžia atsitiktinai užimtąjį sostą Eduardui, bet lieka jo numylėtiniu. O princas, tapęs karaliumi Eduardu VI, karaliavo „kaip reta" gailiaširdiškai ir romiai.

Knygos apie Heką Finą pirmuosius skyrius vis dar dengė dulkės. Tik aštuntojo ir devintojo dešimtmečių sandūroje Tvenas vėl ėmė triūsti prie romano. Tikriausiai tada jis parašė naujus skyrius, bet baigti knygos nesugebėjo.

„Princas ir elgeta“ — svarbus etapas Marko Tveno kūryboje. Tai kūrinys, turintis didelę meninę vertę. Triūsas prie apysakos padėjo Tvenui pasirengti „Heklberio Fino nuotykių“ užbaigimui — svarbiausio savo romano, šedevro, Amerikos literatūroje užėmusį reikšmingą vietą.

Galima paminėti dar keletą kūrinių — mažesnės apimties ir reikšmės, — kurie irgi buvo savotiškos gairės, kuriant knygą apie Heką nuo Misisipės.

Žinome, kad kiek anksčiau Markas Tvenas buvo pradėjęs rašyti pjesę apie Tomą ir Heką, bet šio sumanymo atsisakė. Atsisakė laikinai. 1883-84 metų žiemą rašytojas vėl triūsė prie pjesės.

Devintojo dešimtmečio išvakarėse rašytojas pradėjo kurti romaną apie gyventojų apleistą kaimelį prie Misisipės. Romano nebaigė, bet kai kurie jo motyvai panaudoti „Heklberio Fino nuotykiuose.“

Dar reikia pridurti, kad 1884 metais Tvenas taip pat sumanė parašyti romaną apie Sandvičo (Havajų) salas, kuriame turėjo atsispindėti ir jo kelionės įspūdžiai.

Devintojo dešimtmečio pradžioje Markas Tvenas nutarė papildyti savo „Senuosius laikus prie Misisipės“ naujais faktais. Reikėjo pakeliauti gimtosiomis vietovėmis. Jis troško vėl ištrūkti iš Hartfordo, pasižvalgyti po stebuklingus gamtos kampelius, pakvėpuoti gaiviu oru, atitrūkti nuo visų rūpesčių.

Amerika per tą laiką gerokai pasikeitė. Atsirado nau-

jų milijonierių, žemės savininkų, žemės, kurioje buvo rasta naftos, anglies ar sidabro, per kurias buvo tiesiami geležinkeliai; atsirado ir bankininkų, gyvulių supirkėjų. Tačiau Tvenas žinojo, kad fermeriai ir darbininkai gyvena sunkiai.

Per nepilnus du dešimtmečius, praėjusius po įstatymo apie „gomstedus“ — nedidelių žemės sklypų šalies Vakaruose perdavimą fermeriams už nominalią kainą, į tūkstančių žmonių rankas pateko toks valstybinės žemės kiekis, kad toje teritorijoje tilptų kelios Europos valstybės. Bet „laisvųjų“ žemių savininkais daugiausia tapo ne smulkūs fermeriai, o spekuliantai, geležinkelių tiesimo kompanijos, net anglų aristokratai.

Su kiekvienais metais JAV vis aršesnė darėsi bankų ir geležinkelių monopolijų veikla. Fermeriai nebeteko labai brangintinos nepriklausomybės. Vis mažiau buvo kalbama „apie lygių galimybių“ šalį.

Dar gyvas buvo Voltas Vitmenas. Koks vargšas buvo, toks ir liko. Jis sunkiai patenkindavo net pačius būtiniausius poreikius. 1873 metais poetą ištiko paralyžius. Be labdaros jis neišsivertė. Amerikos kultūros veikėjai, taip pat ir Markas Tvenas, aukojo pinigus susenusiam Vitmenui.

„Tomo Sojerio nuotykių“ autoriaus likimas susiklostė kitaip nei žymiausio Amerikos poeto. Vienos gražiausios Hartfordo vilos savininkas Markas Tvenas buvo turtingas žmogus. Kartą Klemensai paskaičiavo, kad jų metinės išlaidos jau viršijo sumą, kuria mielai būtų pasigyręs šachtų savininkas Lengdonas, Olivijos Klemens tėvas.

Tais metais Tvenas dažniau nei pirma investuodavo pinigus į įvairius išradimus. Jis finansavo naujo tipo garo generatoriaus kūrimą, nusipirko laikrodžių fabriko akcijų. Jį vis išrinkdavo kokios firmos valdybos nariu. Apskritai

visais šiais ir panašiais darbais Tvenas tik nusivildavo. Motinai rašė: „Gyvenimas man dabar — ne juokai. Beveik visą laiką jaučiuosi užguitas, užvaikytas. Tai todėl, kad turiu labai daug reikalų ir rūpesčių...“

Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad Tvenas domėjosi visokiausiais išradimais ir juos finansavo ne todėl, kad būtų troškęs iš to pralobti. Jis nepaprastai domėjosi ir rūpinosi technikos progresu. Neatsitiktinai didžiausią dėmesį skyrė poligrafijai, kurią puikiai išmanė ir mėgo. Ne šiaip sau ir pats bandė šį bei tą išrasti. Antai, norėjo patobulinti klišių gamybos metodą.

Ypač daug pinigų ir jėgų skyrė rinkimo mašinai. Jį džiugino kiekviena technikos naujovė. Vienas pirmųjų JAV įsigijo rašomąją mašinėlę, įsivedė telefoną, ėmė rašyti „amžinąja plunksna“. Mažai kam žinomame laiške Vitmenui Tvenas didžiuodamasis išvardija išradimus, kurie atėjo į žmonių buitį per ilgą poeto amžių — nuo garo kūjo ir garlaivio iki fonografo ir elektros lemputės. Kaip ir Tomas Sojeris, Tvenas nebūtų sutikęs ilgai gyventi Džeksono saloje, toli nuo civilizacijos.

Devintojo dešimtmečio pradžioje jis, gerai nusiteikęs ir kupinas džiaugsmo, atsidūrė laive, plaukiančiame Misisipe pro miškais apaugusius krantus, žalias fermas, plantacijas ir kaimus. Kai rašytojas po daugelio metų ir vėl palipo į locmano būdelę, vėl pasijuto savo jaunystės pasaulyje. Kadangi nenorėjo pasisakyti, kas esąs, locmanas, laikydamasis seno įpročio, pripasakojo jam būta nebūta apie Misisipę ir paliko jį vieną prie vairo. Buvęs locmanas Klemensas išgyveno keletą jaudinančių minučių.

Slinko ramios dienos vairinėje. Ne kartą Tvenas pasitiko saulę kartu su locmanais. Upė po senovei buvo žavinga. Locmanai pasakojo tas pačias senas istorijas.

Žinoma, Tvenas pabuvo ir Biksbio vairuojamame laive. Kažkur pakeliui sutiko garlaivį, pavadintą „Marko Tveno“ vardu.

Tuo netikėdamas, rašytojas pajuto — ima kankinti sunkus liūdesys. Kas buvo — praėjo negrįžtamai. Hanibale Tvenas susitiko su vaikystės draugais, kurie jau buvo pagyvenę žmonės. Kiekvieną rytą, rašė Tvenas, jis pabusdavo berniuku („sapne visi veidai vėl pajaunėdavo“), o „guldavosi šimtamečiu seniu“, nes per dieną spėdavo prisižiūrėti į pasenusius bičiulius.

Labai nustebo išvydęs iš vaikystės pažįstamas, bet nuskurdusias vietas. Tiesa, urvai, po kuriuos jis klaidžiodavo su berniūkščiais, tapo pelningomis kalkių kasyklomis, bet gyvenimas Hanibale dėl to nepagerėjo. Miestelio gyventojai atrodė liūdni — kažkokie susigūžę. Tai, ko hanibaliečiai laukė iš upės, iš gyvenimo, neišsipildė. Dabar čia šeimininkavo geležinkelio kompanijos, grūdų saugyklų savininkai, spekuliantai.

Tvenas sugebėjo visa tai pastebėti, nes ir pats pasikeitė.

Namuose Tveno laukė naujos literatūrinės kančios. Pirmąją „Gyvenimo prie Misisipės“ dalį jis rašė su džiaugsmu, o dabar eilutes reikėjo „spauste spausti“.

Spindintis šviesus pasaulis, pavaizduotas pirmoje knygos „Gyvenimas prie Misisipės“ dalyje, antrojoje jau nebe toks.

Tvenas aprašinėja tik ką pasibaigusią kelionę, griebdamasis įprastinės kelionių užrašų formos. Apybraižos apie naujuosius Misisipės locmanus, apie Hanibalo aplankymą kaitaliojasi su anekdotais, statistikos duomenimis ar kraujo keršto, dar gajaus tarp plantatorių, aprašymais. Kai kurie skyriai, ypač tie, kuriuose Tvenas prisimena Hanibalo praeitį, aukšto meninio lygio. Kartais Markas Tvenas pasakoja apie tai, kas jam pačiam neįdomu, ir tada tekstas tampa sausokas.

1883 metų sausį Tvenas pranešė leidėjams, kad jo žmona „dar nepradėjusi knygos redaguoti ir, žinoma, neleis Jums išsiųsti nei eilutės korektūros, kol visko neperskaitys; o galbūt ji knygą prakeiks“.

Tvenui suėjo keturiasdešimt aštuoneri metai. „Žmogus, kuris pasidaro pesimistu iki keturiasdešimt aštuonerių metų, žino pernelyg daug; tas, kas optimistas po keturiasdešimt aštuonerių metų, žino labai mažai“, — įrašė užrašų knygelėn.

Kaip ir anksčiau, Tvenas džiaugėsi šeima, buvo puikus tėvas ir meilus vyras. Jo laiškai žmonai ir dukroms po senovei kupini juokingų išsigalvojimų, geraširdiško pasišaipymo. Žinodamas, kaip Livija baidosi visokių etiketo taisyklių pažeidimų, Tvenas, antai, jai parašė, kad neseniai aukštuomenėje pasirodęs su fraku, kurio nugaroje žiojėjusi didžiausia skylė. Tiesa, Tvenas tuoj pat „nuramino“ žmoną — svetimoms akims atsivėręs baltas pamušalo lopelis buvęs nudažytas juodos spalvos rašalu...

Jis nuolat juokaudavo.

„Heklberio Fino nuotykiai".
Dailininkas G.Fitingofas

IV

... Atvykęs į mažą Anglijos miestelį Markas Tvenas užėjo į viešbutį. Tarnautojas paprašė įrašyti savo pavardę į registracijos knygą. Marko Tveno akis patraukė toks įrašas: „Bedfordo hercogas su savo liokajumi". Paėmęs kotelį, rašytojas parašė: „Markas Tvenas su savo lagaminu".

„Heklberio Fino nuotykiai“

Romanas apie Heką — tarsi knygos apie Tomą Sojerį tęsinys. Hekui nepatinka griežta tvarka, įvesta paėmusios jį auklėti dorovingos ir gailiaširdės našlės Duglas. Hekas neištveria namuose. Jis trokšta prasimanyti naujų nuotykių.

Pirmuosiuose knygos skyriuose skaitytojas pajunta nuoširdų humorą ir švelnią satyrą lygiai kaip ir „Tomo Sojerio nuotykiuose“. Čia užtinkame ir šmaikščią nuotykių romano parodiją, ir blaivaus proto susikirtimą su šventeiviškumu — tai irgi jau pažįstama.

Bet netrukus suvokiame, kad „Heklberio Fino nuotykiai“ smarkiai skiriasi nuo „Tomo Sojerio nuotykių“.

Hekas ir Tomas dabar jau nebe taip panašūs savo išvaizda kaip pirmiau. Tomo elgesys vis dažniau primena nekaltas ir naivias išdaigas. Ne šiaip sau Tvenas nuolat pabrėžia, kad Tomo fantazijos šaltinis — dažniausiai knygos. Bebaimiai, kraujo ištroškę plėšikai, su kuriais jis nori būti kartu, neturi nieko bendra su tikrove. Tomas gyvena išsigalvotame pasaulyje. Sakysim, jam vieni juokai įsivaizduoti, kad po mišką iškylaujantys mokiniai — turtingų arabų karavanas. Jis priekaištauja Hekui, jog šis neišmanąs knygose aprašytų plėšikų elgesio taisyklių. Tačiau „Heklberio Fino nuotykiuose“ Tomo paveikslas gana blankus. Pagrindinė knygos figūra — Hekas.

Jo paveikslas pilnakraujis, gyvas, įtikinantis. Heko jausmai — sudėtingi ir gilūs. Jo siekiai išplaukia iš egzistuojančių žmonių santykių. Hekas nori gyventi laisvai — kad niekas jo nevaržytų, nekankintų. Tai — absoliučiai realistinis personažas.

Ir Heką supantis gyvenimas — realus.

Pradedant penktuoju romano skyriumi, kuriame pasakojama apie Heko Fino sugrįžimą į miestelį, pasakojimas įgauna rūstų, net niūrų atspalvį.

Iš romantiškų herojaus išsigalvojimų nieko nebelieka jau per patį pirmąjį susitikimą su tėvu. „Tomo Sojerio nuotykiuose“ Heko tėvas, apie kurį tebuvo užsiminta tik probėgšmomis, atrodė — paprasčiausiai veiklus valkata. Dabar šito valkatos ir girtuoklio likimas — berniuko rankose.

Būdamas našlės Duglas namuose, kur daug kas Heką dirgino, jis be jokio džiaugsmo prisimindavo praėjusį gyvenimą, gyvenimą su tėvu. Vien pagalvojus apie tai, kad gali sugrįžti tėvas, nupurtydavo siaubas. Berniukas tikėjo kada nors vėl su juo susitiksiąs. Ir neapsiriko.

Štai kaip Hekas pasakoja apie tėvo atsiradimą:

„Įėjęs uždariau duris. Tada pasisukau ir pamačiau jį. Aš visada jo bijojau, nes jis mane taip smarkiai lupdavo. Iš karto man pasirodė, kad ir dabar jo išsigandau, bet po valandėlės supratau, kad ne. Praėjus pirmajam sukrėtimui, jeigu galima taip pasakyti, kai man net kvapą užėmė, — juk taip netikėtai jis buvo atsiradęs, — pamačiau, kad visiškai jo nebijau“.*

„Tėtušis“ priverčia Heką gyventi su juo. Senis Finas girtas kaip visuomet. Jis suserga baltąja karštine, ir kiekviena su tėvu praleista valanda Hekui tampa didžiausia kančia. Nė vienu žodžiu berniukas neprasitaria apie meilę tėvui. Skaitytojas irgi nesigaili senojo valkatos. Juk Heko tėvas ne tik girtuoklis, mušąs sūnų, bet dar ir negrų niekintojas. Jo manymu, vyriausybė nepakankamai griežtai elgiasi su negrais.

Hekas nebeištveria ir pabėga. Pagaliau jis laisvas. Su negru Džimu pasidaro plaustą ir išplaukia.

---

* „Heklberio Fino nuotykių“ fragmentas verstas V. Churginaitės. — Tvenas M. Heklberio Fino nuotykiai. — V., 1960.

Džimas turi pakankamai savo motyvų pasprukti iš Sent Pitersboro: sužinojo, kad šeimininkė ketinanti jį parduoti kažkokiam Tolimųjų Pietų plantatoriui. Džimas ir Hekas svajoja plaustu nuplaukti iki tos vietos, kur į Misisipę įteka Ohajas, nes Ohajas — kelias į laisvąsias valstijas. Ten Džimas taps laisvūnu. Bet naktį plaustas praplaukia Ohajo žiotis. Plaukti prieš srovę neįmanoma, o krante bėglį negrą beregint sučiups, ir keliauninkai priversti irtis dar toliau į Pietus, į medvilnės plantacijų rajonus, kur viešpatauja pati žiauriausia vergystė.

Priekabiaujant būtų galima pasakyti, kad knygoje yra šiokių tokių netikslumų. Džimui nereikėjo plaukti iki Ohajo, norint patekti į valstijas, kur nebebuvo vergvaldystės: tereikėjo persikelti per Misisipę toje vietoje, kur buvo Tomo ir Heko miestelis, ir jis būtų patekęs į laisvąją Ilinojaus valstiją.

Bet skaitytojas susigraudinęs vieną po kito verčia „Heklberio Fino nuotykių" puslapius ir paprastai neatkreipia į tai dėmesio. Ir ne tai svarbu. Sąlygiškumą pateisina visas knygos turinys — juk vis dėlto tai knyga apie vergvaldišką Ameriką, o rašytojas pasakoja tiesą apie vergo likimą Pietuose.

„Heklberio Fino nuotykiai" pasirodė praėjus dviems dešimtmečiams po negrų išlaisvinimo. Tačiau juodaodžiai po senovei Pietuose (ir ne tik Pietuose) liko priklausomi, eksploatuojami, visur žeminami „pusžmogiai". Tvenas tai gerai žinojo. Todėl tokie jaudinantys knygos skyriai, kuriuose pasakojama apie nelaisvėlių gyvenimą.

Pagrindinis Tveno pasirinktas vergovės smerkimo būdas — atskleisti dvasinį juodaodžio žmogaus turtingumą.

Džimas — patraukli būtybė, tai žmogus, sugebąs aukotis ir didvyriškai elgtis. Šis pabėgęs negras smarkiai rizikuoja ir ryžtasi pakęsti didžiausias kančias vardan lais-

vės. Jis palengvina savo jaunajam bičiuliui pakelti plaukiojant pasitaikiusius sunkumus. Jis stato ant kortos gyvybę, pagelbėdamas sužeistam berniukui.

Džimas — nuoširdus žmogus, todėl skaitytojui gelia širdį, kai Hekas, kaip įpratę baltieji, ima „meluoti ir sukti galvą seniui Džimui“.

„Tomo Sojerio nuotykiuose“ ir „Heklberio Fino nuotykiuose“ veiksmas vystosi iki Pilietinio karo likus dešimčiai ar penkiolikai metų. Svarbiausi knygų veikėjai tie patys, ir jie nespėja pasenti. Tačiau skaitydami knygą apie Heką pastebime — joje pavaizduota daug praėjusio amžiaus vidurio Amerikos realybių, apeitų apysakoje apie Tomą. Miestelyje, kur vyksta pirmosios knygos veiksmas, labai daug epizodų tiesiog alsuoja palaima ir grožiu. Antroje knygoje parodoma tarsi kita, labiau šešėlių gaubiama Sent Pitersboro pusė.

Vaizduodamas Misisipės slėnių amerikiečius, knygos apie Heką autorius tarsi peršviečia juos ryškiausiais prožektoriaus spinduliais — jų šviesoje matomos visos raukšlės, visi išsigimėliški žmonių bruoželiai. Tvenas vėl ir vėl kartoja: jie dykūnai, netikšos, gana kvaili.

„Heklberio Fino nuotykiai“ — labai turininga knyga. Prieš mus iškyla plati JAV gyvenimo panorama. Tvenas pasakoja ir apie tuolaikinės Amerikos gyvenimo realybę, ir apie praeitin nueinančių Pietų plantatorių specifines ypatybes. Vaizduoja ir „baltuosius vargšus“ — amatininkus, užguitus fermerius, ir turtingus vergvaldžius.

Jie išdidūs ir drąsūs, tie užgrūdinti Pietų plantatoriai Grendžefordai ir Šeferdsonai, džentelmenai „nuo galvos iki kojų“, pas kuriuos pakliūva Hekas. Bet feodaliniai vergvaldiški Pietūs pasmerkti žūčiai. Ir „Heklberio Fino nuotykiai“ pasakoja apie tai, kaip Grendžerfordai ir Šeferd-

sonai tarpusavyje kariauja ir kaip kraujo kerštas pražudo čia vienos, čia kitos giminės narius.

Kuo plačiau prieš mūsų akis atsiveria Amerikos gyvenimo vaizdai, tuo daugiau dvasios turtų aptinkame Heko paveiksle. Juk viską, apie ką pasakoja Tvenas, mes regime Heko akimis. Jis ir pagrindinis romano personažas, ir svarbiausias pasakotojas.

Yra nemažai įrodymų, bylojančių, kad „Tomo Sojerio nuotykių“ pagrindinio veikėjo paveiksle įkūnyti kai kurie Samo Klemenso bruožai, o sukurti Heko paveikslą iš dalies rašytoją įkvėpė Hanibalo gyventojas Tomas Blankenšipas, jo gyvenimas ir būdas. Ir dar įdomiau: šitas Blankenšipas už Samą buvo vyresnis tik kokiais penkeriais metais.

Heko žvilgsnis į pasaulį — kritiškas, ne vaikiškas. Hekas beveik kaip suaugęs suvokia gamtą. Jo apsakomoje Misisipėje nėra trafaretinių „grožybių“, kalba tiksli ir konkreti. Heko sukuriamuose paveiksluose juntame tikrą poeziją.

Tveno humanizmas „Heklberio Fino nuotykiuose“ stipresnis ir raiškesnis negu kokiame nors kitame anksčiau parašytame kūrinyje. Jis susilieja su Heko humanizmu — paties reikšmingiausio Tveno sukurto teigiamo herojaus paveikslu.

Berniukas norėtų, kad žmonės vienas kitam nedarytų pikta. Mažasis humanistas yra pasirengęs, kiek leidžia jo jėgos, stoti į kovą prieš neteisybę. Hekas ne kartą pasirodo esąs gailiaširdis ir drąsus žmogus. Ne kartą jis gelbsti Džimą nuo priešų.

Hekui tenka kovoti ne tik prieš tuos, kurie nori vėl pasmerkti negrą vergovei, bet ir su savo prietarais. Per visą ilgą kelionę Misisipe jis niekaip neapsisprendžia — atiduoti Džimą į teisingumo rankas ar ne?

„Heklberio Fino nuotykiuose“, toje rūsčioje knygoje, daug komizmo. Geriausiame psichologiniame Tveno roma-

ne mes užtinkame ir „laukinio humoro“ elementų, ir buitinio humoro, ir aštriausios satyros.

Knygos kalba paprasta, liaudiška, aiški. Hauelsas teisingai teigė, kad Tvenas mokąs rasti sunkiai užčiuopiamą aukso grūdelį — reikalingą žodį. Drauge su Vitmenu Tvenas grožinę literatūrą praturtino paprastų žmonių kalba, praturtino ją vaizdingais, tiksliais ir taikliais liaudiškais posakiais.

„Heklberio Fino nuotykiai“ užkariavo viso pasaulio skaitytojų simpatijas. Gali susidaryti įspūdis, kad knyga iš karto buvo kuo nuoširdžiausiai sutikta. Toli gražu! „Senčiuri Megezin“ žurnalo redaktorius, spausdindamas knygą, išmetė kai kuriuos epizodus: scenas su Šerbornu, Džimo pasakojimą apie dukros sumušimą ir dar daug ką. Ir vis dėlto leidėjas Hilderas neišvengė pylos už „abejotinos“ knygos išspausdinimą ir buvo priverstas patikinti „respektabilų skaitytoją“, kad Tvenas toli gražu nesityčiojęs iš religijos ir moralės.

Romaną ne kartą „išėmė“ iš bibliotekų. Jame įžvelgė „daug nepadoraus“. Tačiau dauguma kritikų, taip pat šimtai tūkstančių Amerikos ir Europos skaitytojų gerai įvertino šį nuostabų romaną. Tvenas nuoširdžiai dėkojo visiems, kas drąsino jį geru žodžiu sunkiomis akimirkomis.

„Heklberio Fino nuotykiai“ — žodžio meistro, turinčio didelę gyvenimo išminties patirtį, kūrinys. Iš knygos aiškiai regime, kokie dideli pasikeitimai įvyko rašytojo tėvynėje, taip pat ir pokyčius, įvykusius jo paties sąmonėje.

Ernestas Hemingvėjus savo knygoje „Žaliosios Afrikos kalvos“ byloja: „Visa amerikiečių literatūra gimė iš vienos Marko Tveno knygos, iš jo „Heklberio Fino“... geresnės knygos mes neturime.“

„Angelo laiškas“ Endriui Lengdonui

Praėjo beveik penkeri metai po „Heklberio Fino nuotykių“ paskelbimo, ir tik tada pasirodė nauja Marko Tveno knyga „Jankis iš Konektikuto karaliaus Artūro dvare“.

Ką gi veikė Tvenas visus tuos metus? Gali susidaryti įspūdis, kad jis visai buvo nutolęs nuo literatūros.

Devintajame dešimtmetyje JAV atsirado nauja leidybos firma „Čarlzas L.Vebsteras ir kompanija“. Ji visiškai priklausė Tvenui (Vebsteras buvo vedęs rašytojo pusseserę). Pirmoji knyga, kurią išleido leidykla, — romanas apie Heklberio Fino nuotykius.

Firma „Čarlzas L.Vebsteras ir kompanija“ suėdė nemažai Tveno laiko ir jėgų. Jį sugundė idėja paskelbti Pilietinio karo metais buvusio Šiaurės kariuomenės vado generolo Julisio Simpsono Granto memuarus. Tiesa, per aštuonerius prezidentavimo metus prezidento Granto šalies sostinę apgaubė tiršti ir aitrūs korupcijos dūmai. Tvenas kartą pareiškė: „Kad ir kokios aukštos moralės žmogus būtų prieš apsigyvendamas Baltuosiuose rūmuose, išbuvęs savo laiką JAV prezidento poste jis palieka juos su tamsia kaip suodžiai sąžine“. Tačiau vis dėlto Grantas rašytojui visų pirma — kovos prieš vergvaldystę simbolis.

Tvenas buvo įsitikinęs, kad jam pasiseks išleisti Granto memuarus neregėtai dideliu tiražu. Iš tikrųjų knyga sukėlė didelį susidomėjimą. Šimtai tūkstančių skaitytojų, kaip ir Tvenas, išvydo Grantą — Linkolno bendražygį, nacionalinį herojų.

Galiausiai Granto memuarų tiražas pasiekė tris šimtus tūkstančių egzempliorių. Tvenas didžiavosi. Štai kas moka leisti knygas — Vebstero firma! Rašytojai užvertė leidyklą pasiūlymais.

Čarlzas Vebsteŕas aukščiau visko kėlė komercinius tikslus. O ir Tvenas kartais imdavo ir prabildavo kaip koks aukso ieškotojas. Trokšdama didelio tiražo Vebstero firma išleido „Popiežiaus Leono XIII gyvenimą“. Naudojosi visomis reklamos subtilybėmis. Vebsteras su žmona specialiai vyko į Romą susitikti su popiežiumi. Dalykiniai sumetimai buvo svarbesni už religines pažiūras. Protestantai nuolankiai bučiavo popiežiaus žiedą...

Trokšdamas išreikšti savo pagarbą Amerikos leidėjui Leonas XIII Vebsterui suteikė riterio titulą. Apie tai sužinojęs rašytojas kandžiai pastebėjo, kad jeigu popiežius Vebsterą padarė riteriu, tai jį, Tveną, turėjo paskelbti arkangelu.

Tvenas atidžiai sekė leidyklos darbą. Jis taip pat neatsisakė dalyvauti — kartu su Grantų šeima — firmos, ketinančios nutiesti geležinkelį į Artimuosius Rytus, veikloje ir tuo pačiu metu ėmė finansuoti „didžiausią amžiaus atradimą“ — Peidžo spaudos rinkimo mašiną.

Tos nepaprastai sudėtingos mašinos, turėjusios daug kartų pagreitinti ir palengvinti rinkėjų darbą, pirmojo egzemplioriaus gamyba reikalavo vis daugiau pinigų. Tvenas raukėsi, dejavo, barė Peidžą, bet negailėjo nei jėgų, nei dolerių.

Tvenas tikėjosi, kad leidykla, Peidžo mašina ir įvairios kitos kapitalo investicijos duos jam milžinišką, galbūt milijoninį pelną. Tada, visiškai nusikratęs šeimos, įpratusios gyventi prabangoje, išlaikymo rūpesčių, vėl galėtų atsidėti literatūrai.

Tačiau... Pikta likimo ironija. Tveno verslininkystės rūpesčiai nustelbė visa kita. Gyvenimas nedovanojo Tvenui net už laikiną neištikimybę kūrybai vaikantis pelno.

Devintojo dešimtmečio viduryje Tvenui teko pakloti Peidžiui kas mėnesį po tris tūkstančius dolerių. Rinkimo

mašinos tobulinimo darbai užsitęsė, ir išradimas jokio pelno nedavė. Leidybos reikalai irgi ne visuomet klostėsi sėkmingai.

Sunkiau už viską buvo pripažinti, kad mėnesiai (jeigu ne metai) praleisti tuščiai. Tuo gyvenimo tarpsniu rašytojas ne kartą įsikinkydavo ir į „lektoriaus“ darbo vežimą. Nelengvos buvo ilgos gastrolės, kuriose dalyvaudavo ir Džordžas Keiblas, romanų apie Pietų valstijų gyvenimą autorius. Keiblas buvo religingas ir prielankus konservatizmui, bet kai kuriuose kūriniuose teisingai pavaizdavo pietiečių buitį.

Kelionė buvo labai varginanti. Vis teko kartoti šiurkščius juokelius, o tai Tveną erzino. Kai pasisekė neilgam pargrįžti namo, vaikai jį nudžiugino „Princo ir elgetos“ inscenizacija. O po to — vėl kelionės, viešbučiai, skaitymai. Ką ir sakyti, tokiomis sąlygomis nieko gero neparašysi...

Kartą, grįžtant į viešbutį, Tvenas kalbėjo savo partneriui:

— O, Keiblai, aš žeminuosi. Aš prisiverčiu būti tiesiog juokdariu. Tai baisu! Aš nebegaliu šito pakęsti.

Dabar rašytojo gyvenimas susiklostė taip, kad jis ne tik buvo apsuptas žmonių, priklausančių vidutiniam ir aukštajam buržuazijos sluoksniui, bet tarsi ir pritarė jų interesams. Juk jis puikiai pažino Hartfordo, Elmairo, Bufalo, San Francisko ir Niujorko turtingųjų gyvenimą. Tuo laiku Tvenas parašė keletą kūrinių, kurių net nemanė kada nors išleisti.

Kartą Tvenas vaikštinėjo su dukra Suzi, talentingu ir protingu vaiku. Mergaitė nerimavo, kad tėvas užmetęs literatūros darbą. Savo vaikiškoje „Tveno biografijoje“ ji rašė: „... nuo to laiko, kai tėtė išleido generolo Granto knygą,

jis tarsi visiškai pamiršo savo paties knygas ir raštus..." Atsakydamas į Suzi priekaištus rašytojas prasitarė — ruošiasi parašyti dar „tik vieną knygą" ir kad kūrinys, kuris jam ypač brangus, „užrakintas apačioje, seife ir dar neišspausdintas". Tvenas turėjo omenyje „Kapitono Stromfyldo kelionę į Rojų". Pirmasis šito apsakymo variantas tikriausiai buvo parašytas netrukus po Pilietinio karo. Tveno pusseserė prisiminė, kad jis skaitęs apsakymą šeimos ratelyje aštuntajame dešimtmetyje. Tačiau net dešimtmečiui praėjus rašytojas netikėjo galėsiąs jį išspausdinti.

Tuo pačiu metu Tvenas po truputį darbavosi prie knygos apie Jankį.

Kartais darbas sekėsi gerai, kartais ilgam tekdavo rankraštį atidėti.

Matyt, devintojo dešimtmečio antroje pusėje Tvenas sukūrė nuostabią satyrą „Angelo sargo laiškas". Baigęs šį kūrinį, rašytojas jį užrakino tame pačiame seife — „apačioje".

„Angelo sargo laiškas" pirmą kartą buvo paskelbtas tik 1946 metais. Tas rūstus apsakymas pamfletas leidžia mums spręsti, kas dėjosi Tveno sieloje tais metais, kai jis, regis, visas buvo atsidavęs komercijos reikalams.

Angelas iš „Angelo sargo valdybos prašymų poskyrio" rašo laišką Endriui Lengdonui, anglies pramonininkui, gyvenančiam Niujorko valstijos Bufalo mieste.

Anglies pramonininkas Lengdonas... Juk Olivijos Klemens mergautinė pavardė — Lengdon. O tarp jos giminaičių nemažai buvo anglies pramonininkų.

Kūrinio herojus iš tikrųjų buvo Tveno giminaitis iš žmonos pusės. Tai viena priežasčių, kodėl apsakymas nebuvo išspausdintas. Viena, bet ne vienintelė. Juk Tvenas lengvai galėjo pakeisti pavardę ir pataisyti kitas vietas, ir

realusis Endrius Lengdonas nebūtų nė įtaręs, kad kalbama apie jį.

Tvenas negalėjo išspausdinti „Angelo sargo laiško" svarbiausia todėl, kad pernelyg konkretus buvo socialinis adresatas, į kurį satyros strėles nukreipė rašytojas.

Apsakyme Tvenas atskleidžia tipiško Amerikos verslininko moralinį veidą. Šitie lengdonai labai jau „respektabilūs", kruopščiai lanko bažnyčią, aukoja vargšams ir viešai reiškia pačius kilniausius jausmus. Tačiau iš tikrųjų jie veidmainiai, šykštuoliai, siekdami pasipelnyti, badu ir šalčiu marina žmones.

Apsakymas-pamfletas parašytas Svifto tradicijos dvasia ir persunktas sarkazmo.

Laikui bėgant, Tvenas vis labiau brangino Svifto satyrą. Apie tai, kaip giliai jis jautė Svifto ironijos galią, byloja ir jo pastabos Viljamo Tekerėjaus, „Tuštybės mugės" autoriaus, rašinio apie Sviftą paraštėse.

Apsakymas „Angelo sargo laiškas" — negailestinga satyra, kurioje, kaip ir daugelyje kitų kaltinamosios literatūros šedevrų, vienintelis teigiamas herojus yra tiesa. Ir šitame apsakyme Tvenas remiasi aukštais humanizmo idealais. „Angelo sargo laiškas" parašytas iš meilės žmonėms, sielvartaujant dėl pakliuvusiųjų į Endriaus Lengdono ir į jį panašių valdžią. Apie tą meilę ir tą skausmą Tveno kūrinyje nepasakyta nė žodžio, bet tai jaučiama kiekvienoje geliančioje frazėje.

Pamfleto kritikos tikslas — visiškas priešininko sunaikinimas. Kritika aštriai emocionali, intensyvi, aistringa.

Ne, išėjus „Heklberio Fino nuotykiams", Tvenas nenutilo!

„Apsauginis vožtuvas... liovėsi veikęs“

Dar niekada Jungtinės Valstijos nebuvo tokios turtingos. Tačiau beveik visa Amerikos žemyno šiaurinė dalis su milžiniškais gamtos turtais jau buvo „piniguočių“ rankose. Jie nenorėjo sukti galvos nei dėl praeities, nei dėl ateities, išvijo indėnus iš jų žemių ir nebojo jokių, net pačių grobuoniškiausių metodų, kad tik kuo greičiau iš žemės gelmių išgautų jos turtus.

Pramonės augimą po Pilietinio karo kuriam laikui sustabdė ekonominė krizė ir depresija, tačiau jau aštuntojo dešimtmečio pabaigoje šalis atsigavo. Netrukus pagal pramonės gamybą JAV apskritai pirmavo pasaulyje. Didžioji dalis Amerikos industrijos buvo akcinių bendrovių — „korporacijų“, milžiniškų koncernų — rankose.

Milijonieriai sunkiai besuskaičiavo savo turtus. Antai Vanderbiltas vien tik Niujorke turėjo septynias rezidencijas. Jo rūmuose Long Ailende buvo šimtas dešimt kambarių. Rokfelerio dvare puikavosi septyniasdešimt penki pastatai. Karnegis milžinišką dvarą nusipirko Škotijoje. Prabangiai gyveno Astorai, Guldai, Vitnai, jau nekalbant apie Morganą. Sklido kalbos, kad Malboras, vesdamas Vanderbilto dukrą Konsuelą, gavęs du su puse milijono dolerių kraičio.

Aukso lietus, žinoma, neaplenkė ir prie valdžios vairo stovinčiųjų. Ne šiaip sau dėl papirkinėjimų, tamsių machinacijų kaltinimai buvo pareikšti ministrams, gubernatoriams, Kongreso nariams, net prezidentui.

1827 metais pranašauta, kad prireiks penkių šimtų metų „laisvoms žemėms“ apgyvendinti. Praėjo mažiau nei pusė amžiaus ir beveik visos geriausios žemės prie Misisipės jau buvo privačiose rankose. 1889 metais dingo viena paskutiniųjų „Baltų dėmių“ — Oklahoma — po metų čia

jau puikavosi miestai su bankais ir bažnyčiomis, laikraščiais ir plėšikais.

Brendo socialinio teisingumo klausimai, jų nebuvo įmanoma išvengti.

Markas Tvenas sekė šalies gyvenimą ne vien pro savo Hartfordo namo langus.

Vėl skaitydamas anglų filosofo ir publicisto Tomo Karlailio knygą apie Prancūzijos buržuazinę revoliuciją, Tvenas pajuto kairėjąs. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Tvenas save laikė žirondistu, bet „nuo to laiko, vis skaitydamas ir skaitydamas tą knygą, — rašė jis Hauelsui, — aš kiekvieną kartą ją suvokdavau naujai, nes pamažėl keičiausi, veikiamas gyvenimo ir aplinkos (taip pat Teno ir Sen Simono); ir štai aš vėl užverčiu tą knygą ir suvokiu, kad aš — sankiulotas!* Ir ne koks nors bespalvis, prėslas sankiulotas, o Maratas. Karlailis nieko panašaus neskelbia; vadinasi, pasikeičiau aš pats, — aš kitaip vertinu faktus.“

Vienos kalbos paslaptis

Rašytojas gyveno turtingųjų gatvėje — Farmingtono aveniu. Kažkada, kai Tveno namo statyba dar nebuvo visiškai baigta, laikraštis „Hartford deili taims“ džiūgaudamas rašė apie rūmų didingumą ir savitumą. „Tai vienas pačių savotiškiausių gyvenamųjų namų visoje valstijoje, o gal ir visoje šalyje.“ Čia ir „aštuonkampis bokštas“, ir „mažiausiai penki balkonai“, o kai kurie kambariai išgražinti

* Sankiulotai — Prancūzijos didžiosios revoliucijos veikėjų pravardžiuojamasis pavadinimas; iš pradžių taip buvo vadinami miesto varguomenės vyrai, kurie, skirtingai nuo bajorų ir buržua, dėvėjo ne trumpas, o ilgas kelnes.

juoduoju riešutu ir ąžuolu. „Pastato architektūros naujoviškumas, vidaus įrangos neįprastumas ir savininko šlovė — visa tai ilgiems laikams išgarsins namą“, — rašė laikraštis.

Iš amžininkų atsiminimų žinome, kad maždaug du dešimtmečius Tveno rezidencija buvo aukštuomenės gyvenimo centras. Čia dažnai būdavo rengiami kviestiniai pietūs. Į svečius ateidavo įžymybės ir šiaip geri kaimynai. Septyni ištikimi tarnai atlikdavo įvairiausias pareigas. Kai vaikai pasiruošdavo vaidinti „Princą ir elgetą“, atsiversdavo durys, jungiančios svetainę su biblioteka, ir salėje tilpdavo beveik šimtas žmonių.

Tomo Oldričo žmona prisiminė linksmą žiemos vakarą, Tveno svečiams susibūrus prie židinio „ilgajame kambaryje su raudonomis užuolaidomis“. Vidurnaktį įsigeidė išsikepti obuolių ir užpilti juos vynu, bet vyno buvo mažai. Tada Tvenas, užsivilkęs kailinius ir užsidėjęs kailinę kepurę, išdrožė į miestą, bet nepersimovė išeiginių batų. „Jis liko kurčias, visiškai kurčias atkakliosios misis Klemens prašymui tą speiguotą naktį užsimauti bent kaliošus, ir dingo“. O po kurio laiko, toliau pasakojo Oldričo žmona, misteris Klemensas grįžo be kepurės ir šlapiomis kojomis; tarną išsiuntė paieškoti pamestos kepurės, o pats šeimininkas svečiams sušoko kažką panašaus į negrų šokį. „Jaunuoli, o jaunuoli!“ — šaukė Livi savo vyrui, stengdamasi bent kiek atvėsinti jo ekspansyvumą.

Tarsi viskas byloja (jeigu neimsime galvon kai kurių padaužiškų Marko Tveno pokštų), kad Olivija Klemens turėjo būti visiškai patenkinta savo vyru.

Vestuvių išvakarėse jis rašė misis Feirbenks: „... mano būsimoji žmona nori, kad mane suptų gera moralinė ir religinė atmosfera (nes aš tapsiu bažnyčios bendruomenės

nariu, kai tik galutinai įsikursiu), ir todėl ji norėtų apsigyventi Hartforde." Iš tikrųjų šio miesto žmonės buvo pasirengę sukurti apie Tveną, jų supratimu, „gerą" atmosferą ir jie tikėjosi, kad jis taps pavyzdingu bažnyčios lankytoju, didžiai vertins jų dorovės normas, o egzistuojančius santykius suvoks kaip idealius ir amžinus.

Jeigu spręstume iš to, kaip elgėsi rašytojas, taip pat ir iš jo tuo laiku publikuotų kūrinių, Tvenas neabejojo JAV viešpatavusia socialine tvarka. Penkiasdešimtmetis rašytojas buvo labai turtingas žmogus. Jo kūriniai kaip reta išeidavo didžiausiais tiražais ir už juos gerai apmokėdavo. Jis vis dar svajojo apie platesnę veiklą — leidybą ir įvairius, iš savo kišenės finansuojamus išradimus, kurie, atrodė, galiausiai turės padaryti jį milijonieriumi.

Bet kas galėtų pasakyti, ką tas misteris Klemensas mąstė ir rašė tyliame savo kabinete?

Ta pačia proga pasakysime, kad Hartforde Tvenui kabinetą atstojo biliardinė. Jis bandė dirbti ir kituose savo erdvaus namo kambariuose, tačiau biliardinė labiausiai patiko. Čia niekas neblaškydavo dėmesio — tai ne kabinetas, pro kurio langus puikiai regėjosi, kas dedasi lauke. Čia nebuvo įmanoma smagiai įsitaisyti kaip kabinete ant didelės ir patogios kušetės, ant kurios taip malonu būdavo pagulėti ir parūkyti.

Biliardinė buvo trečiame aukšte. Ten stovėjo biliardo stalas keturiomis paauksuotomis kojytėmis. Žinoma , ir pro šio kambario langus atsiverdavo nuostabus vaizdas — čia pat augančių medžių viršūnės ir tolimos kalvos. Tačiau rašomasis stalas nuovokiai buvo pastatytas kampe — prie jo sėdėdamas Tvenas tegalėdavo regėti tik sieną bei knygų lentynas. Tarnaitės Keitės Liri teigimu, „misteris Klemensas visada ir viską rašydavo viršuje, biliardinėje".

Reikia manyti, kad kaip tik šitame kambaryje 1886 metų pradžioje ir sukurtas kalbos tekstas, pavadintas „Darbo riteriai“ — naujoji dinastija“ (kitais duomenimis, kalba vadinosi tiesiog „Naujoji dinastija“).

Apie šios kalbos egzistavimą beveik nieko nebuvo žinoma maždaug iki šio amžiaus vidurio. Tiesa, Tveno testamento vykdytojas Albertas Peinas tritomėje rašytojo biografijoje, išleistoje netrukus po Marko Tveno mirties, pateikė nedidelę ištrauką iš kažkokio kūrinio, kuriame darbininkas, profsąjungos narys, buvo pavadintas didžiosios epochos didžiausiu reiškiniu. Tačiau net aplinkybės, kuriomis tas kūrinys buvo parašytas, liko paslaptimi, užrakintoje už septynių spynų.

Taigi kalba buvo slepiama nuo skaitytojų daugiau kaip septyniasdešimt metų. Ką gi joje bylojo Markas Tvenas?

Parašyti „Naująją dinastiją“ paskatino tokios aplinkybės. 1886 metų sausį Tvenui teko dalyvauti JAV Senato komisijos posėdyje, kuriame buvo svarstomos tarptautinės autorių teisių problemos. Posėdyje kalbėjo ir Filadelfijos spaustuvininkų profsąjungos vadovas Džeimsas Velšas. Savo kalboje Velšas tarp kita ko prasitarė, kad Amerikos profsąjungų susivienijimas „Darbo riterių ordinas“ turįs keturis ar penkis milijonus narių.

Skaičiai aiškiai perdėti: per visą egzistavimo laiką „Darbo riterių ordinas“ teturėjo tik tris ketvirčius milijono narių. Tačiau ordino reikšmę lėmė ne vien narių skaičius. Profsąjungos susivienijimas tokiu poetišku pavadinimu gimė netrukus po Pilietinio karo ir iš pradžių veikė slaptai.

Apie darbininkų judėjimo suaktyvėjimą JAV Markas Tvenas, suprantama, žinojo ne tik iš Velšo kalbos. Juk devintojo dešimtmečio viduryje streikai ir net kruvini susirė-

mimai su kariuomene ir policija tapo kasdieniniu reiškiniu. Vien 1885 metais „Darbo riterių ordinas“ surengė apie du šimtus streikų.

Bet tai, kad „tipografijos meistras pilku kostiumu“, kaip Markas Tvenas apibūdina Džeimsą Velšą, ramiai, išdidžiai kalbėjo šalies įstatymų leidybos nariams kaip oficialus darbininkų atstovas, Tvenui padarė didelį įspūdį. Markas Tvenas tai vertina kaip be galo svarbų reiškinį visam pasauliui. „Tai buvo , ko gero, pirmas atvejis istorijoje, kai prabilo tauta — prabijo ne per kitus tarpininkus, o pati, savo pačios balsu!(...) Ir aš tada pamaniau — ir dabar taip manau, — kad mūsų šalis, tokia turtinga turtų, kuriais ji teisėtai gali didžiuotis, įsigijo naują brangenybę, viršesnę už viską, ką iki šiol turėjo...“

Markas Tvenas akivaizdžiai perdėjo? Pasidavė fantazijai? Žinoma, šitaip galima pamanyti. Tačiau už Velšo nugaros jis išvydo darbininkų pulkus. Ir straipsnyje Markas Tvenas išreiškė ne tik savo įspūdžius, kuriuos sukėlė darbininko kalba, bet ir apibendrino samprotavimus apie darbo žmones. Kalboje nerasime pajuokavimų, linksmų anekdotų. Tai rūstus pasakojimas.

Rašytojas Velšui priskiria žodžius, primenančius Vitmeno eilėraščius, — raiški retorika, puikūs paralelizmai. Sakome — priskiria, nes ... iš tikrųjų Velšas taip nekalbėjo. Tvenas iš oratoriaus „pasiskolino“ vien ordino narių skaičių. Visa baigiamoji kalbos dalis — apoteozė darbo žmogui. Ateina nauja dinastija — darbo dinastija.

Mes žinome, kad šią kalbą Markas Tvenas skaitė 1886 metų kovo 22 dieną Hartfordo klube „Pirmadienio vakaras“. Tačiau iki šiol nėra tikslių žinių, kaip reagavo klubo nariai ir kodėl „Naujoji dinastija“ bemat tapo „draudžiamu kūriniu“.

Jankis iš Konektikuto

Tveno širdyje augantis nerimas ir nepasitenkinimas ryškiausiai atsispindi jo romane „Jankis iš Konektikuto karaliaus Artūro dvare“, kuris buvo paskelbtas 1889 metais.

Eilinis Hartfordo gyventojas, vieno iš daugybės fabrikų meistras, žmogus, apsiginklavęs visais XIX amžiaus pabaigos civilizacijos atributais, tikras jankis, sapne pakliūva į mistinę viduramžių karaliaus Artūro valstybę. Ten aptinka daug koktaus ir bando sunaikinti feodalinę tvarką, bet nieko doro iš to neišeina. Toks yra Tveno fantastinio romano siužetas.

Kodėl Tvenas vėl vaizduoja tolimą praeitį? Kodėl rašytojas, kurį taip jaudina viskas, kas vyksta šalia, devintajame dešimtmetyje, ir vėl stoja į kovą su viduramžiais, feodaline tvarka, karaliaus valdžia?

Vieni teigia , kad „Jankis...“ — tai romanas, kuriame rašytojas tik stengėsi parodyti tuolaikinės civilizacijos pranašumą prieš viduramžius. Tačiau iš tikrųjų knygoje susiduria ne tik kovingi riteriai, bet ir įvairiausios idėjinės tendencijos.

Ir tada, ir anksčiau, ir iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų Tvenas jautė priešiškumą monarchijai, feodalinei tvarkai.

Romane rašytojas ryžtingai atmeta feodalizmo romantiką, viduramžių riterystę, religinę ekstazę. Tvenas didžiuodamasis kalba apie Jungtinių Valstijų technikos laimėjimus, XIX amžiaus civilizacijos pranašumą prieš viduramžius.

Rašytojo pajuokos objektas — riteriai. Jis negailestingai išjuokia tuos dykaduonius, vilkinčius geležinius šarvus su „skylutėmis“. Jų drabužiai baisiai nepatogūs, grioz-

diški, beprasmiški. Riteriai melagiai, amoralios ir šiurkščios būtybės. Jie pešasi su kuo pakliūva dažnai be jokios priežasties. Pasidaręs įtakingu žmogumi karaliaus Artūro dvare, Jankis priverčia riterius tapti komivojažieriais — galanterijos prekijais.

Kartais romano apie Jankį autorius perkelia savo herojų iš VI į XIX amžių. Jis kalba apie profsąjungas, žmonių santykius.

Nors romane skamba gana tragiškos gaidos, šis kūrinys — vienas linksmiausių Tveno kūrinių. Jame daugiau grotesko, ekscentriškumo nei knygose apie Tomą ir Heką.

„Jankyje..." mes randame įdomią Tveno satyros metodo charakteristiką. Autorius rašo: „Kai aš nutariu smogti, tai nė nemanau pasitenkinti švelniu sprigtelėjimu, — ne, aš ne toks: jeigu jau trenkiu, tai trenkiu atsakančiai... Aš pasitraukiu tolėliau ir atsargiai ruošiuosi, taigi mano priešui nė į galvą nešauna, kad aš taikausi jam smogti; paskui — akimirka, ir jis jau guli kiek ilgas, pats nesuprasdamas, kaip čia atsitiko."

Iš tikrųjų — rašytojas sumaniai naudojosi paslėpta pajuoka. Griebdamasis subtilios ironijos Tvenas iš pradžių slepia savo ketinimus, kaupia jėgas, o jau tada smogia.

Knygoje apie Jankį daug parodijuojama. Tiesą sakant, visa knyga — parodija. Todėl taip organiškai romane susilieja smerkimas ir patys ekscentriškiausi pajuokavimai, juokingi netikėtumai. Sakysim, Tvenas pasakoja apie bjaurų budelį, kuris ne tik kankino kalinį, bet taip pat „be jokios priežasties sumušė ir visaip skriaudė kalinio žmoną". Budelis, sako Jankis, „nusipelnė bausmės, ir aš, atleidęs jį iš budelio pareigų, paskyriau organizuojamo orkestro kapelmeisteriu. Jis meldė pasigailėti, dievagojosi nemokąs groti, — priežastis gana svarbi, bet šiuo atveju nieko ne-

reiškianti: visoje šalyje nebuvo muzikanto, kuris mokėtų groti".

Kartais gali atrodyti, kad liaudiški kalambūrai ir satyra atitraukia skaitytoją nuo svarbiausių romane aprašomų dalykų.

Kai kurie šiuolaikiniai literatūros kritikai mano, kad romanas „nenusisekė". Toks teiginys ginčytinas. Regis, romanas apie Jankį — vienas reikšmingiausių rašytojo kūrinių. Jis vientisas ir meniškai brandus. Užkrečiančio humoro fone gyvenimo tragizmas atrodo dar reljefiškesnis. Kiek džiaugsmingo juoko būtų pasaulyje, jeigu žmonėms kelio nepastotų piktavaliai merlinai!

Paskutiniuose skyriuose humoro beveik nelieka. Žūsta dešimtys tūkstančių gyvų būtybių. Jankių priešininkas — klastingas kerėtojas Merlinas nugali progreso jėgas. „Baigiamasis autoriaus postskriptumas", kuriame pasakojama apie Jankio, sugrįžusio į dabartinį pasaulį, mirtį, persmelktas tragizmo. Jankis atskirtas nuo savo Sendi. Tarp romano herojaus ir mylimos moters — praraja, sako Jankis, taip pat „tarp manęs ir mano namo, mano draugų! Tarp manęs ir visko, kas man brangu, visko, vardan ko verta gyventi! Baisu... Baisiau negu tu gali įsivaizduoti, Sendi. Ak, pasėdėk su manimi, Sendi, nepalik manęs nė valandėlei, neleisk man ir vėl netekti proto. Mirtis — niekai, tegu ji ateina, kad tik vėl nereikėtų sapnuoti... tie sapnai man kankynė... Aš nebeturiu jėgų daugiau jų regėti... Sendi!" Taip humoras ir satyra transformuojasi į tragišką patosą.

Tačiau juk praraja, apie kurią kalba Jankis, yra visiškai kitokio pobūdžio — tai praraja tarp XIX amžiaus ir karaliaus Artūro laikų. Prisiminkime taip pat, kad knygos herojui nelabai jau buvo smagu Artūro karalystėje. Kodėl

gi toks liūdesys skamba baigiamuosiuose romano skyriuose?

Nejučia pamanai, kad ir priešmirtiniame Jankio skunde atsispindi paties Tveno jausmai, niūri gyvenimo pagimdyta nuotaika. Juk Jankis iš Konektikuto pabuvojo ne tik karaliaus Artūro dvare, jis pažvelgė į vieną kitą Konektikuto gyvenimo kampelį...

Tarp svetimų

Knyga „Jankis iš Konektikuto karaliaus Artūro dvare" nesusilaukė aukštosios visuomenės dėmesio. Žymiausi Anglijos kritikai romaną vertino atvirai priešiškai. Bet Tvenas jau ėmė priprasti gyvenąs tarp svetimų, nelabai jam draugiškų žmonių.

Kai leidykla, leisdama knygą Anglijos skaitytojams, pasiūlė Tvenui išimti kai kuriuos skyrius, jis kategoriškai atsisakė. Nenorėjo, kad nuo anglų skaitytojų būtų nuslėptos juokingos užuominos apie karalius ir didikus.

Apskritai knygos „Jankis..." autorius manė esant būtina diegti antimonarchistinį jausmą ne tik Anglijos ir kitų šalių, kur egzistavo monarchijos, gyventojams, bet ir savo tėvynainiams.

Pasipylus neigiamoms recenzijoms apie knygą, Tvenas vienam kritikui rašė nė kiek nesistebįs „mokytosios klasės" nepalankiu požiūriu į jo kūrybą — jis rašąs ne tokiems skaitytojams. „Aš niekada nesistengiau mokyti mokytosios klasės, — teigė Tvenas. — Tam neturiu nei talento, nei esu pasiruošęs, o ir niekada nesistengiau. Mane nuo pat pradžių traukė kur kas didesnis laimikis — liaudies masės".

Vis dėlto Tvenas po senovei gyveno tarp turtingų ir garsių žmonių. Nepaisant nesklandumų, Markas Tvenas toliau rūpinosi Peidžo mašina ir leidyba. Rinkimo mašina vis dar dorai neveikė. Tvenas skubinosi ieškoti kompanionų: savų pinigų nepakako. Rašytojas išsimušė iš jėgų, nesėkmingai stengdamasis įrodyti pinigingiems žmonėms: jeigu jie investuos kapitalą į jo išradimą, susilauks milijoninio pelno.

Žinomas istorikas ir kritikas Francas Meringas kažkada rašė, kad Dikensas po keliolikos atkaklaus darbo metų gyvenęs prabangoje. Tveno gyvenimas materialine prasme susiklostė ne taip sėkmingai kaip Dikenso. Ir vis dėlto keturis dešimtmečius jis gaudavo nemažai pajamų. Su juo negalėjo lygintis ne tik elgeta poetas Vitmenas, bet ir kur kas dalingesni Amerikos rašytojai.

Meringas pabrėžė, kad Dikensas „buvo garbingas ministrų svečias ir artimai draugavo su visomis Anglijos įžymybėmis". Markas Tvenas irgi tapo ministrų, prezidentų ir karūnuotų esybių gerbiamu svečiu. „Niekas kitas taip giliai kaip jis negalėjo įsijausti į gamtos posūnių — neregių, nebylių, kurčių — gyvenimą, taip pat — ir kur kas svarbiau — į visuomenės posūnių gyvenimą", — rašė Meringas apie Dikensą. Tai tinka ir Tvenui.

1891 metais rašytojas suprato, kad išlaikyti didelį namą Hartforde ir apskritai išlaikyti tokį gyvenimo lygį, koks susiklostė beveik prieš du dešimtmečius, kai jis apsigyveno šiame mieste, jau nebeįmanoma. Nutarė — pigiau bus gyventi užsienyje. Namą Hartforde užkalė, kai kuriuos tarnus atleido.

Berlyne prie pietų stalo Tvenas susitiko su kaizeriu Vilhelmu. Po kelerių metų — su Velso princu, būsimu Eduardu VII. Amerikos humoristas princui patiko.

Kaip tik tuo metu, būdamas aristokratų būryje, Tvenas atkreipė susirinkusiųjų dėmesį į salėje kabantį paveikslą, vaizduojantį Karolio I teismą. Rodydamas į vieną teisėją, rašytojas tarė: „Tai mano senolis“.

Aplankę Beirutą, Niurnbergą, Heidelbergą, Šveicariją, Klemensai kuriam laikui apsistojo Prancūzijoje. Tvenas plaukė valtele Ronos upe. Jis jautėsi puikiai toli nuo Amerikos ir su ja susijusiais rūpesčiais. Tačiau net ramioje Romoje rašytojo demokrato širdis kartais užsidegdavo neapykantos liepsna. Apžiūrėjęs senovines, krikščionių pastatytas pilis, jis prisiminė ir jų padarytus nusikaltimus. Dabar, rašė jis žmonai, šitie „... krantai... priverčia niekinti žmoniją“.

Žinoma, garsūs ir turtingi Tveno pažįstami save laikė padoriais krikščionimis. Kartą Tvenas sukūrė ne visai pagarbų apsakymą apie tai, kaip kartu su arkivyskupu ir evangelistu iškeliavo į aną pasaulį ir kaip netyčia su arkivyskupu pasikeitė bilietais. Olivija Klemens kategoriškai uždraudė apsakymą spausdinti. Tvenas išvertė apsakymą į vokiečių kalbą — išspausdins ir Livija nieko nesužinos. Tačiau lemiamą akimirką ryžto pritrūko, ir jis prisipažino žmonai apie sumanytąjį „nusikaltimą“ — apsakymas taip ir neišvydo dienos šviesos.

Klemensai vis dar negalėjo nurimti vienoje vietoje. Iš Berlyno vėl išvyko į Prancūziją, iš ten — į Romą, Florenciją. Po to — į Šveicariją. Ir štai jie vėl Vokietijoje. Atrodė, tai nerūpestingų Amerikos turistų kelionė. Bet kad ir kur Klemensai būtų buvę, juos vis pasiekdavo žinios apie vis blogėjančią leidyklos būklę.

Gyvenimas po senovei keršijo rašytojui už tai, kad jis ėmėsi ne savo darbo.

Anglijos lordas Amerikoje

1892 metais buvo išspausdinta Marko Tveno apysaka „Amerikos pretendentas“.

Anglijos lordo Treisio sūnus atvyksta į JAV. Jis žavisi demokratija ir yra įsitikinęs, kad už vandenyno, kur nėra monarchijos ir paveldimos bajorijos su savo pretenzijomis ir atgyvenusiais papročiais, jis ras kur kas žmogiškesnę tvarką.

Tvenas, kurį labai mėgdavo kviesti į svečius karaliai, hercogai ir kunigaikščiai, džiaugėsi, galėdamas atverti širdį, — jis ir vėl paleido nemažai strėlių diduomenės adresu. Jeigu knygoje apie Jankį pasakojama tarsi apie tolimos praeities aristokratiją, tai „Amerikos pretendente“ rašoma apie tuolaikinius lordus. Anglijos gyvenimo vaizdai — tarsi parodijos, karikatūros.

Treisiui šis bei tas patinka Amerikos Respublikoje. Jis įsitikinęs, kad JAV viešpatauja pažangesnės pažiūros nei monarchistinėse Europos valstybėse.

Tvenas negailestingai karšia kailį senų, reakcinių idealų apologetams. Jis pasirengęs kuo energingiausiai ginti buržuazinę demokratiją. Tačiau kokia toji demokratija? „Amerikos pretendente“ Tvenas ginčijasi pats su savimi, jis svajoja, sielvartauja ir galiausiai prieina liūdnų išvadų.

Treisis apsigyvena paprasčiausiame pensione. Čia jis gali stebėti Amerikos papročius. Netrukus apysakos herojus suvokia, kad vis dėlto pensiono gyventojai nėra lygūs, o tos lygybės jis kuo godžiausiai ieškojo už vandenyno. Rašytojas priverčia jaunąjį lordą suprasti, kad ir Amerikos Respublikoje savitas aukštasis sluoksnis, kuriam priklauso žmonės, turintys valdžią ir kapitalą.

„Amerikos pretendente“ Tvenas parodijuoja miesčio-

niškąjį romaną, kuriam buvo būdinga siužeto įmantrybės ir ideali pabaiga. Kartu parodo demokratijos ribotumą.

Apysakoje gausu farsui būdingų situacijų. Tvenas ir vėl grįžta prie vieno svarbiausio „Paauksuoto amžiaus“ personažų — Selerso, verslininko nevykėlio, ir priverčia jį reikštis su pačiais kvailiausiais „vertelgiškais“ projektais. Iš tikrųjų — Selerso paveikslas „Amerikos pretendente“ — tai biznieriaus parodija.

Sakysim, Selersas ruošiasi atgaivinti lavonus, paversti juos policininkais ir į savo kišenę įsidėti jų atlyginimą. Į klausimą, ar būsianti kokia nauda iš policininkų miruolių, Selersas atsako: juk iki šiol buvo! Griebdamasis sarkazmo Tvenas Selerso lūpomis samprotauja: iš dabartinių policininkų dar mažiau naudos nei iš miruolių, o jie dar už kyšius globoja lošimo namus, girtuokliauja. „Materilizuoti“ miruoliai šitaip nesielgtų. Toliau paaiškėja, kad ir JAV kongreso nariai ne ką išmaningesni už miruolius ir gali būti jų pakeisti.

Šuo neįkąs...

Markas Tvenas kartą į savo užrašų knygelę įrašė tokius žodžius: „Taikos, laimės, žmonių brolybės — štai ko mums reikia šiame pasaulyje!“

1891 metais Amerikoje sensaciją sukėlė nauji „Siamo dvyniai“ italai Džiovanis ir Džakomas Točiai. Tvenas tikriausiai apie tuos nepaprastus žmones skaitė žurnale „Saientifik Ameriken“. Straipsnio autorius rašė, kad vienas iš tų kūnais suaugusių dvynių išgeriąs labai daug alaus, o kitas mėgstąs mineralinį vandenį: kai vienas būdraująs, kitas ramiausiai miegąs.

Tvenas sumanė sukurti apysaką apie „Italijos dvynius“. Jam atrodė, kad tokia tema suteikia neribotų galimybių. Skaitytojas raičiosis iš juoko. Tarkim, vienas iš dvynių negeria alkoholio, o antras — girtuoklis, vienas — smarkus, kitas — kuklutis, vienas — įsimylėjęs, kitas...

Knyga „Tie nuostabūs dvyniai“ jau buvo beveik baigta, tačiau rašytojas nejautė pasitenkinimo. Vis triūsė prie rankraščio — ir šit nejučia gimė visai kitas kūrinys.

Iš pradžių rašytojas dvynius apgyvendino Dousono Prieplaukos miestelyje. Tai buvo vienas iš tų rašytojui puikiai pažįstamų miestelių, kur prabėgo vaikystė. Todėl nėra ko stebėtis, kad apysakoje atgimė Dousono Prieplaukos paprastų žmonių portretai. Pamažu jie ėmė nustelbti egzotiškus dvynius. Atsirado kilmingo keistuolio, teisininko nevykėlio Vilsono paveikslas. Vilsoną Tvenas pamilo ir netrukus jis jau tapo svarbiausiu apysakos veikėju. O vietoj bufonados gimė realūs ir toli gražu ne tokie jau džiaugsmingi gyvenimo paveikslai. Tokiu būdu prieš „Tų nuostabių dvynių“ valią buvo sukurta apysaka „Tuščiagalvis Vilsonas“.

Vilsonas — mąstantis žmogus, laisvamanis. Jis kupinas noro būti naudingu savo bendrapiliečiams. Bet Dousono Prieplaukos gyventojai į jį žvelgia nepasitikėdami ir net priešiškai. Gyventojų idiotiškas būvis, apie kurį papasakota „Heklberio Fino nuotykiuose“, dabar nuvainikuojamas dar negailestingiau.

Vilsonas lieka vienišas. Jam derėtų išvykti, bet jis yra per daug išdidus ir pasilieka miestelyje, susitaikydamas su savo likimu. Vilsonas mato, kokį apgailėtiną gyvenimą gyvena Dousono Prieplaukos žmonės ir paskęsta niūriose mintyse. XVIII amžiaus viduryje Amerikos švietėjas V.Franklinas sukūrė optimistinių epizodų, kuriuos įdėjo į savo „Naivuolio Ričardo“ lūpas. Tvenas jam priešpastato

niūrias Vilsono, tuščiagalvio Vilsono, kaip jį vadina kaimiečiai, sentencijas.

Vilsonui gyvenant Dousono Prieplaukoje, ten įvyko daug nepaprastų įvykių. „Baltoji negrė" Roksana — Roksi — pagimdė baltąjį berniuką, bet, kaip ir jos sūnus, liko vergė. Ji prižiūri tą pačią dieną gimusį vienos pačios aristokratiškiausios miesto šeimos atžalą. Trokšdama išgelbėti savo sūnų iš vergovės, Roksi sukeičia vaikų drabužius. Dabar negras laikomas sūnumi, baltojo turtuolio ir „aristokrato" paveldėtoju, o baltasis — jo vergu. Roksi sūnų lepina, paikina. Jis bailys, vagis, beširdis žmogus. Tvenas pabrėžia, kad Tomas nebuvo užsigimęs nedorėlis; kaip tik „šeimininko" padėtis padarė jį moraliu baisuoliu.

Atsitiktinai į miestelį atvažiuoja Italijos dvyniai (naujajame apysakos variante jie jau nebe „Siamo dvyniai"). Apysakos siužetas darosi vis sudėtingesnis. Įvykus žmogžudystei, apkaltinami dvyniai, tačiau tikrasis nusikaltėlis — Tomas. Ir jį demaskuoja Tuščiagalvis. Jis taip pat atskleidžia „baltojo negro" likimo paslaptį. Vilsonas jau daugelį metų slapta kolekcionuoja miestelio gyventojų pirštų atspaudus. Kaip tik jais pasinaudojęs sugeba pasakyti, kas savo rankoje laikė peilį, kuriuo buvo nužudytas žmogus. Pirštų atspaudai atskleidžia ir Roksanos paslaptį — ji sukeitė vaikus.

Knygoje pasakojama apie Pietų vergvaldžius, kurie sugyvena vaikų su savo vergėmis ir vėliau su jais elgiasi kaip su vergais. Tvenui slogi Pietų miestelio gyventojų būtis. Toje kvailysčių, savimeilės ir rasizmo karalystėje bloga gyventi ne tik Vilsonui, bet ir Roksanai.

Tveno pavaizduotas miestelis, kaip puikiai supranta skaitytojas, nėra kokia išimtis. Kažkas panašaus dėjosi ir kituose šalies pakraščiuose.

Vilsono aforizmai, spausdinami kaip knygos skyrių epigrafai, susišaukia su liūdnais apmąstymais, paskubom brūkštelėtais Marko Tveno užrašų knygelėse. „Tas, kas pakankamai ilgai išgyveno šiame pasaulyje ir pažino gyvenimą, supranta, kaip didžiai mes turime būti dėkingi Adomui — pirmajam nuostabiam žmonių giminės geradariui. Jis atnešė į pasaulį mirtį."

Kartaus sarkazmo kupini Tuščiagalvio žodžiai: „Jeigu kone dvesiantį iš bado šunį iki soties pašersite, jis jūsų neįkąs. Čia principinis skirtumas tarp šuns ir žmogaus..."

Apysaka „Tuščiagalvis Vilsonas" iš dalies paremta sensacija, joje užtinkame melodramos elementų, bet taip pat yra nemažai realistinių, labai pakiliai parašytų puslapių. Galima sakyti, kad Dousono Prieplauka — niūrus „heklfiniškas" miestukas.

Vėl Tomas ir Hekas

Klemensai persikėlė gyventi į Florenciją. Rašytojas žavėjosi miestu, jam patiko senoviška vila, kurioje apsistojo su savo šeima. Tvenas susižavėjęs aprašo miestą supančių pilių sienas ir bokštus, katedrą, primenančią nusileidusį ant žemės oro balioną, saulėlydžius, apliejančius miestą aukso srautais.

Tvenas daug dirbo. Ir tais metais, kai jo laiškuose ir užrašų knygelėse taip dažnai užtinkame aršius išpuolius prieš „žmonių giminę", jis troško sukurti gerus, patrauklius personažus, stengėsi savo nepakartojamu stiliumi išreikšti meilę žmogui.

Šis dygus satyrikas visą gyvenimą ieškojo teigiamo herojaus. Jis sukūrė galeriją nuoširdžių ir išmaningų vai-

kų paveikslų. Žinoma, pirmiausia minėtini Tomas Kentis ir Tomas Sojeris.

Ne taip jau mažai Tvenas sukūrė ir suaugusių žmonių teigiamų paveikslų. Tarp jų — Jankis ir Vilsonas, Džinas ir Roksi. O ir Hekas, nors jo vardu pavadintoje knygoje jis pavaizduotas kaip berniukas, tačiau jo būdas — lyg suaugusio žmogaus, ir jo požiūris į gyvenimą — ne vaikiškas.

Ir šit Tvenas vėl pabando grįžti prie jam mielų Tomo ir Heko paveikslų. Dešimtojo dešimtmečio viduryje jis rašo apysakas „Tomas Sojeris užsienyje“ ir „Tomas Sojeris — seklys“. Tomas ir Hekas tampa ir kitų nespausdintų arba nebaigtų kūrinių svarbiausiais personažais.

Apysakoje „Tomas Sojeris užsienyje“ pasakojama apie Tomo Heko ir Džimo kelionę oro balionu virš Sacharos dykumos.

Dabar Tomas Sojeris tiesiog patrauklus nuotykių ieškotojas. Tvenas akcentuoja jo išradingumą, aštrų protą, sveiką nuovoką. Žinoma, kaip tik Tomui šauna į galvą prisipilti oro balioną smėlio — vėliau jį pardavinės ir praturtės. Heko ir negro Džimo — Tomo bendrakeleivių — lūpomis dažnai byloja liaudies išmintis.

Stengdamasis pakartoti praeities romantikų herojų žygdarbius Tomas pasiūlo surengti „kryžiaus žygį“. Hekas nežino, kas tai yra. Tomas jam paaiškina kažkokioje knygoje perskaitytus žodžius: mūsų pareiga užgrobti „Šventąją žemę“. Bet Hekas ir Džimas šito nepajėgūs suprasti. Hekas paprasčiausiai pakartoja nemokyto fermerio žodžius: „Žinai, Tomai Sojeri, šito tai aš negaliu suprasti. Jeigu aš turiu fermą ir ji yra mano, o kitas žmogus nori ją atimti, tai ar bus teisinga, jeigu aš...“

Visos Tomo pastangos paaiškinti, kad šis žygis nieko

bendra neturi su fermomis, kad tai — visai kitoks, religijos klausimas, negali palaužti Heko ir Džimo įsitikinimų.

Apysaka „Tomas Sojeris — seklys“ — viena iš daugybės Tveno sukurtų detektyvinių romanų ir apysakų parodijų. Jau „Baltojo dramblio pagrobime“, paskelbtame devintojo dešimtmečio pradžioje, rašytojas panaudojo šią satyros formą, norėdamas išjuokti bukus seklius, idiotiškus policininkus. Nevaržomai liejasi skambių frazių ir kvailų veiksmų, plačios fantazijos ir gėdingų poelgių komizmas. Vienur kitur galima aptikti Amerikos teisėsaugos pajuokos elementų. Deja, tenka apgailestauti, kad apysakai trūksta „Baltojo dramblio pagrobimo“ žaismingumo ir žavingumo. Be to, Tomo ir Heko paveikslai gana skurdūs. Hekas tik rašo savo draugo nuotykių metraštį ir sunkiai spėja paskui jo miklią mintį.

Nuo egoizmo laisva siela

Neilgai Tvenui teko džiaugtis ramiu gyvenimu Florencijoje. Literatūrinį darbą vis prireikdavo nutraukti. Kamavo verslo rūpesčiai — leidyba, nelemtoji Peidžo mašina. Tvenas su baime mąstė: gal toji mašina neturi ateities ir kiti greičiau išras tai, apie ką jis svajojo daugelį metų?

Norėdamas sutvarkyti reikalus turėjo skubiai grįžti į Ameriką. Taip jau susiklostė, kad jis, buvęs Misisipės locmanas, aukso ieškotojas ir žurnalistas, amerikietis iki kaulo smegenų, jautėsi esąs laimingas tik toli nuo gimtinės, Florencijoje.

Amerikoje prasidėjo nauja ekonominė krizė. Fabrikai užsidarė, darbininkai atsidūrė gatvėje. Tvenas grįžo į

Europą prislėgtas. Jo reikalai klostėsi vis blogiau. Bankas pareikalavo, kad Vebstero firma tuoj pat grąžintų skolą. Tvenui grėsė bankrotas. Bemiegės naktys. Olivija Klemens laiške seseriai prisipažįsta, kad nebeišmananti, kur gauti pinigų.

Nusiminęs Tvenas kreipėsi į naująjį pažįstamą Rodžersą — vieną žymiausių Rokfelerio monopolijos veikėjų.

Naftos tresto „Standard oil" savininkų juodi darbeliai buvo plačiai žinomi. Žurnalai išspausdino demaskuojančių straipsnių apie plėšikiškus Rokfelerio veiklos metodus. Rodžersui teko pareiga užmegzti draugiškus santykius su literatais ir žurnalistais ir kaip nors sustabdyti „Standard oil" demaskavimo kampaniją. Rodžersas mielai sutiko padėti Tvenui.

Reikia pasakyti, JAV turtuoliai noriai ėmė vaidinti meno globėjų vaidmenį. Net patys žymiausi rašytojai neatmesdavo pasiūlymų dalyvauti milijonierių kviestiniuose pietuose. H.Harlendas, kilęs iš neturtingų fermerių, prisimindamas panašius pietus pas fabrikantą Kargerį, rašė: „Man labiausiai kėlė nerimą įsitikinimas, kad milijonieriai gali įsakyti talentui ir talentas paklūsta."

Tvenui pasiūlė išleisti knygą, demaskuojančią „Standard oil" machinacijas. Tvenas atsisakė. Rašytojas naiviai teisinosi: „Juk Rodžersas — vienas svarbiausių to tresto veikėjų, vienintelis žmogus, kuris, negailėdamas nei jėgų, nei darbo stengiasi išgelbėti mane ir mano artimuosius iš elgetystės ir gėdos". „Jeigu jūs mane pažįstate, — viename laiške rašė Tvenas, — suprasite, reikalinga man toji knyga ar ne". Liūdna ir skaudu skaityti tuos žodžius.

Bankas dar atkakliau spyrė grąžinti skolą. Suma buvo gana menka, tačiau rašytojo kišenė — visiškai tuščia. 1893 metų rudenį Tvenas žmonai rašė, kad per visą gyve-

nimą jis nepatyręs nieko panašaus, ką jam tekę išgyventi per vieną pastarąją savaitę, ir gana smulkiai papasakoja apie kankinančias pastangas gauti pinigų ir apmokėti skolą. „Aš kuo skubiausiai nuvažiavau į Hartfordą ir grįžau — pinigų negavau“, — rašė jis. Tada Tvenas kreipėsi į vieną giminaitę. „... Aš pasakiau jai, kad nebežinau, kas tai yra gėda, nes mano laivas skęsta...“

Po kelių mėnesių Rodžersas patarė paskelbti bankrotą. Kitą dieną firma „Čarlzas L.Vebsteras ir kompanija“ buvo uždaryta.

Tvenas džiaugėsi tik dėl vieno: pagaliau baigta su verslu! Gana prisikankino!

Praėjus dar kuriam laikui Rodžersas pareiškė rašytojui, kad reikia atsisakyti vilčių sukurti spaudos mašiną. „Šis pranešimas, — rašo Tvenas Rodžersui, — sukrėtė mane lyg perkūnas. Sujaukė protą, ir aš ėmiau bėgioti pirmyn ir atgal, nebesuvokdamas, ką darau“.

Tvenas buvo nuskurdintas.

Kaip tik tais mėnesiais, kai kamavo begaliniai rūpesčiai, rašytojas smarkiai triūsė prie naujos knygos apie Žaną d'Ark. Jau seniai buvo sumanęs parašyti romaną apie garsiąją Prancūzijos didvyrę. Tai turėjo būti knyga apie drąsią, didelę asmenybę.

Rašytojas, sėdęs prie rankraščio, viską pamiršo. Jis žinojo rašąs ne tokią knygą, kokios laukė iš humoristo. Jo plunksna pagimdė romaną apie didvyrišką kovą ir didelę tragediją. Tvenas ėmėsi kurti Žanos d'Ark paveikslo, nes jo vaizduotėje ji buvo absoliučiai laisva nuo egoizmo ir puikybės. Tvenas daug kartų pakartoja, kad Žanos d'Ark jėgos šaltinis — tautoje. Rašytojas sukūrė nuostabios sielos merginos paveikslą.

Tvenas turėjo didelį tikslą. Tačiau ne viskas romane

įtikinama. Kartais charakteriams trūksta psichologinės gilumos. Gana idealiomis spalvomis tapoma Žanos d'Ark vaikystė, buities ir senųjų papročių scenos dirbiniai romantizuotos.

Geriausiai rašytojui pavyko tie epizodai, kuriuose parodoma didvyrės kova su išdavikais. Žana d'Ark, jaudinančiai silpno kūno, bet galingos dvasios, priverčia visus dar labiau ją mylėti, o priešas — Košonas — tarsi tampa asmeniniu skaitytojo priešu.

Net šitame romane apie viduramžių Prancūziją aptinkame vaizdų, primenančių, kad jų autorius išaugo prie Misisipės.

Romano rašymą teko ne kartą pertraukti — gyvenimas darė savo. Trokšdamas kaip nors išspręsti finansinius klausimus rašytojas sutiko surengti „lekcijų" turnė aplink pasaulį.

... Į Hartfordą Klemensai negrįžo, jų name niekas negyveno. Rašytojas jautėsi prastai. Kūną išpylė skaudžios šunvotės. Tvenas, patyręs estrados meistras, ėmė jaustis nejaukiai — bijojo, kad nenušvilptų...

Taip, viltys nepasiteisino. Senatvėje, svarstė Tvenas, kai derėtų pasimėgauti gyvenimo rezultatais jis liko vargšas, toks pat nevykėlis, koks buvo Nevadoje.

Varginanti kelionė iš vieno miesto į kitą. Šiaurės Vakaruose, dar ne taip seniai plynėse, Tvenas pasidžiaugė „javų jūros" vaizdu. Rašytojas smalsiai žvelgė į namelius Didžiųjų ežerų pakrantėse, ieškojo linksmų žmonių, laimingo šeimyninio gyvenimo paveikslėlių.

Klemensų šeimą apleido džiaugsmas. Į turnė išvyko Tvenas, Olivija ir viena duktė — Klara. Suzi sirguliavo — ją paliko su jaunesniąja seserimi. Tvenas visuomet buvo labai geras tėvas, ir išsiskyrimas su vaikais jį be galo slė-

gė. Suzi rašytojui atrodė daugiausiai žadanti: jos autentiškas literatūros skonis.

Vakarinėje Kanados pakrantėje baigėsi amerikietiškoji turnė dalis. Laukė kelionė per vandenyną. Tvenas padarė pareiškimą spaudai. Pareiškė apmokėsiąs visas skolas, nors įstatymas šito iš jo ir nereikalaująs.

Tvenui buvo beveik šešiasdešimt.

Išilgai pusiaujo

Iš Kanados Klemensai išvyko į Australiją, iš ten — į Naująją Zelandiją, po to — į Ceiloną, Turkiją ir vėl grįžo į Ceiloną, o tada — į Pietų Afriką. Tveno nuotaika pasitaisydavo ilgai trunkančiose kelionėse jūra. Vandenyne, susidūręs akis į akį su galinga, didinga stichija, jis jausdavosi beveik laimingas.

Visur Tveną puikiai sutikdavo — salės būdavo pilnutėlės. Jis skaitydavo ištraukas iš savo knygų, pasakodavo anekdotus. Į programą kartais įtraukdavo iš vaikystės žinomą baisią negrų istoriją apie dingusią „auksinę ranką“. Baigdamas pasakojimą valandėlę nutildavo, įsmeigdavo akis į kokią baikščią merginą ir staiga sušukdavo: „Tu turi mano ranką!“ Klausytojai pašokdavo iš išgąsčio. Populiarus būdavo pasakojimas apie arbūzą, kurį Samas vaikystėje nudžiovė iš kaimyno. Kadangi arbūzas dar buvo nesunokęs, Samas jį grąžino šeimininkui... Už „sąžiningumą“ pelnė sunokusį arbūzą...

Pagaliau atėjo laiminga diena — turnė baigėsi ir Klemensai grįžo į Londoną. Čia turėjo iš Amerikos atvažiuoti dukros. Tačiau terado keletą telegramų — Suzi serga. Žmo-

na ir duktė Klara nedelsdamos išvyko į Ameriką. Po trijų dienų atėjo žinia apie Suzi mirtį.

Tvenui tai buvo baisus smūgis. Gedėjo visa šeima. Keletą metų Klemensai nebešventė nei Kalėdų, nei vaikų gimtadienių.

Tveno užrašų knygelėse atsirado daug įrašų apie Suzi. Skaudančia širdimi jis prisimindavo atsitikimus iš dukters gyvenimo — jaudindavo net patys nereikšmingiausi.

Vienas laikraštis paleido „antį", kad susenusį humoristą Tveną palikusi šeima ir jis likęs plikas kaip tilvikas. Tveno užrašų knygelėje aptinkame tokį įrašą: „Tvičelas atsiuntė man didelę laikraščio iškarpą. Pavadinimas per penkias skiltis: „Nuostabios karjeros pabaiga". Rašoma, kad Londone aš gyvenu skurde ir kad šeima mane palikusi. Jeigu taip išgurkluotų šuo, karvė, dramblys ar kitas gyvulys, aš užkaisčiau iš pykčio ir pasišlykštėjimo, bet tai žmogaus rankų darbas, ir turiu būti atlaidus."

Įtakingas Niujorko laikraštis „Herald" pradėjo rinkti lėšas rašytojui paremti. Ne, man kolei kas aukų nereikia, pranešė Tvenas, ir šeima manęs nepaliko. Jis tik smarkiai pavargęs nuo skolų...

Reikėjo dirbti. Tvenas ėmėsi knygos apie kelionę aplink pasaulį. Tai ir vėl turėjo būti kelionės užrašai su humoristiniais nukrypimais. Bet širdy buvo negera...

Bekeliaudamas Tvenas apsilankė ne vienoje kolonijoje. Suprantama, kad Indijos ir Pietų Afrikos čiabuvių likimas patraukė jo dėmesį. Sunkus indusų gyvenimas — su jais baltieji elgėsi kaip su vergais — privertė rašytoją vėl prisiminti negrų likimą Amerikoje. Jis aprašė, kaip jo tėvas primušė negrą. Olivijai Klemens tai nepatiko, ir rašytojas prirašė pastabą: „Išėmiau, ir mano tėvas atgavo gerą vardą."

Gana sunkiai Tvenui sekėsi aprašyti kelionę. Į knygą „Išilgai pusiaujo“ įdėti ir kiti rašiniai, beveik nesusiję vienas su kitu. Ir vis dėlto kūrinys, nepaisant padrikumo ir prieštaringumo, gana reikšmingas rašytojo kūrybos aruode.

„Tomo Sojerio nuotykiai“.
Dailininkas V. Goriajevas

V

...Viena Marko Tveno talento gerbėja laišku paklausė, kokias knygas rašytojas laikąs vertingiausiomis. Garsusis humoristas pašaipiai atsakė:

— Knygos vertė priklauso vien nuo to, kokią iš jos galima gauti naudą. Taigi skirstome knygas į kelias grupes. Įrištos odos viršeliais nepakeičiamos, kai reikia išgaląsti skustuvą. Plonos brošiūrėlės labai tinka pakišti po judančiais stalais. Enciklopedijos, žodynai ir kiti stori leidiniai — geras įrankis per galvą stuktelėti. O dideli geografijos atlasai gali atstoti iškulto lango stiklą.

Tuo laiku Jungtinės Valstijos gyventojų skaičiumi pralenkė visas Europos šalis, išskyrus Rusiją. Šalies nacionaliniai turtai jau viršijo Anglijos, nors tik prieš pusę amžiaus sudarė vos trečdalį šios šalies nacionalinio turto.

1898 metais Amerika stojo į karą su Ispanija, viena silpniausių Europos valstybių. Spauda rašė apie būtinybę padėti Ispanijos engiamiems nelaimingiems Kubos salos gyventojams. Tvenui, kaip ir milijonams jo kūrinių skaitytojų, atrodė, kad iš tikrųjų prasidėjo engiamos tautos išlaisvinimo karas. Jis rašė Tvičelui: „Aš niekada iš karo nepatyriau tokio pasitenkinimo... kaip iš šito, kadangi tai pats doriausias karas, kuris kada nors vyko."

Netrukus Amerikos karinis jūrų laivynas sutriuškino Ispanijos eskadrą Ramiajame vandenyne — rugpjūtyje buvo paimta Manila — Filipinų salų sostinė. Dar prieš tai buvo užgrobtas Puerto Rikas.

Maždaug tuo pačiu metu prie JAV galutinai buvo prijungtos Havajų salos.

Įvykiai, kurie įvyko Filipinuose pasibaigus karui su Ispanija, galiausiai privertė Marką Tveną pakeisti savo požiūrį į 1898 metų karą.

Tais metais Tvenas gyveno Europoje. Jo santykiai su pasauliu vis labiau triko. Tvenas būtų džiaugęsis, galėdamas pasislėpti nuo žmonių, nuo melą skleidžiančių laikraščių. Visą pasaulį apskriejo Tveno frazė, kurią jis pasakė pasklidus gandui apie tai, jog jis mirė: „Gandas apie mano mirtį stipriai perdėtas".

Tveno užrašų knygelėje skaitome: „Mane aplankė misteris Vaitas, čionykštis „Niujork Džornel" korespondentas, ir parodė dvi telegramas, gautas iš savo redakcijos.

Pirmoji: „Jeigu Markas Tvenas miršta Londone skurde, atsiųskite 500 žodžių.“

Antroji (gauta gerokai vėliau): „Jeigu Markas Tvenas mirė skurde, atsiųskite 1000 žodžių.“

Aš jam paaiškinau, kur čia šuo pakastas, ir padiktavau maždaug tokio turinio atsakomąją telegramą: „Džeimsas Rosas Klemensas, mano giminaitis, rimtai sirgo prieš dvi savaites; dabar jis pasitaisė... gandas apie mano mirtį stipriai perdėtas. Aš sveikas. Markas Tvenas.“

Kai į Šveicariją, kur vienu laiku gyveno rašytojas, atvyko negrų choras „Jubiliejiniai dainiai“, dainavęs nuo vaikystės jam žinomas liaudies dainas, Tvenas buvo sukrėstas. „Aš manau, kad „Jubiliejiniai dainiai“ ir jų dainos — tai Amerikoje išaugusi gėlė, apie kurios egzistavimą pasaulis nežinojo daugelį šimtmečių.“

Į Ameriką Tveno kol kas netraukė.

Mirė svajotojas Orionas, taip nieko gero gyvenime ir nepasiekęs.

Kaip ir anksčiau, pagerbti Tveno ateidavo žymūs žmonės, po senovei jį kviesdavosi karaliai ir princai. Rašytojas buvo mandagus, aštraus proto, mielas. Tačiau laiškuose Hauelsui kartais sau duodavo valią. „Aš tik ką baigiau skaityti rytinį laikraštį, — rašo viename laiške. — Aš jį skaitau kiekvieną rytą, nors ir žinau, kad jame rasiu tik atspindį tų nedorybių, šunybių, veidmainiavimo ir žiaurumo, iš kurių susidaro mūsų civilizacija ir verčia mane likusią dienos dalį maldauti Dievo, kad nubaustų visą žmonių giminę“.

Ko gero, dar niekada Tvenas taip intensyviai nerašė, kaip tais metais, dar niekada nedirbo taip karštligiškai ir dar niekada nebuvo tokia didelė disproporcija tarp sukurtų

ir paskelbtų kūrinių. 1889 metų rugpjūtį jis pranešė Hauelsui: „Praėjusią vasarą aš pradėjau gal šešiolika kūrinių — tris knygas ir trylika straipsnių žurnalams — ir sugebėjau sėkmingai baigti tik du trumpus po 1500 žodžių dalykėlius; tik tiek iš nesuskaičiuojamų, gana storų rankraščių krūvų ir šūsnių..."

Kaip jau buvo įprasta, žmona vis „pacenzūruodavo" senojo rašytojo kūrybą. „Vakar baigiau knygą, ir madam išėmė iš jos šitą dalį..." — Tvenas rašė savo draugui. Kitą kartą — tai jau buvo XX amžiuje — laiške Tvičelui kandžiai pasišaipė: „Parašiau dar vieną straipsnį; negaišuokite ir padėkite Livi „padaryti" iš jo šlapią vietą." Kai žmonai nepatiko keli aštresni Tveno posakiai, jis priekaištaudamas pareiškė: „Tu atkakliai alini anglų kalbos jėgą, Livi".

Ispanijos — Amerikos karo metais Tvenas paskelbė apsakymą „Iš 1904 metų „Londono Taims", drąsiai prisidėdamas prie Emilio Zolia ir kitų, nuo reakcijos gynusių prancūzų karininką žydą Alfredą Dreifusą.*

Apsakyme yra mokslinės fantastikos elementų — Tvenas pranašauja televizijos atsiradimą. Tačiau ne tai svarbiausia. Tvenas tyčiojasi iš reakcionierių, kandžiai išjuokia teisėjus, pasmerkusius niekuo nekaltą Dreifusą katorgai.

Tvenas baigia apsakymą įniršio kupinais žodžiais, skirtais ne tik Prancūzijos teisingumo priešams: „Visa Amerika atvirai piktinasi „prancūziškuoju teisėtumu" ir piktais žmogeliukais kariška uniforma..."

---

* Alfredas Dreifusas, Prancūzijos generalinio štabo karininkas, melagingai buvo apkaltintas šnipinėjimu Vokietijos naudai.

Amerika „suteršė vėliavą“

1899 metais Tvenas išspausdino didelės apimties apsakymą „Žmogus, kuris demoralizavo Hadlibergą“. Jame savitai susumuoti šimtmečio rezultatai. Ką pasiekė Amerika žengdama progreso keliu? — tarsi klausia rašytojas.

Ir vėl prieš mūsų akis mažas Amerikos miestelis. Tik šį kartą Tvenas negrąžina skaitytojo į vergovės laikus. Jis pabrėžtinai vaizduoja tuolaikinę Ameriką.

Hadlibergas — tai ne šiaip sau vienas iš tūkstančių šalies miestukų. Tai visos Amerikos įsikūnijimas. Ir jo likimas — rašytojo gimtinės likimas. Apsakymas vietomis tampa alegorija. „Tai atsitiko prieš daugelį metų, — taip pradeda Tvenas. — Hadlibergas buvo laikomas pačiu doriausiu ir pačiu nepriekaištingiausiu miestu visose aplinkinėse apygardose. Jis išsaugojo savo nepriekaištingą vardą jau per tris kartas ir didžiavosi tuo kaip pačiu vertingiausiu laimėjimu.“

Trys kartos — tai ir yra maždaug vienas šimtmetis. Kas gi atsitiko „nepaperkamajam“ Hadlibergui per tą laiką?

Be galo išradingai Tvenas sukuria sąmojingą fabulą, atskleisdamas visas paslaptis, parodydamas gyvenimo tiesą, nuplėšdamas apgavikų ir veidmainių kaukę.

Štai jie, patys turtingiausi ir gerbiamiausi Hadlibergo piliečiai, tie „tyrumo“ sergėtojai. Kai tik atsirado galimybė per melą ir apgaulę pasiglemžti pinigus, nė vienas nebeįstengė išsaugoti savo „nekaltybę“. Juk iš tikrųjų visi jie — vagys ir sukčiai. Jų turtai sukaupti morališkai žlugus.

„Paauksuotame amžiuje“ nedoriesiems buvo priešpastatomi gerieji. Šitame apsakyme visi be išimties turtin-

gi žmonės tapomi juodomis spalvomis. Pasirodo, kad jau pati kova dėl pinigo žmogų padaro niekšą.

Paskutiniu savo gyvenimo tarpsniu Markas Tvenas sukūrė dešimtis apsakymų, humoreskų, anekdotų, bet reikšmingiausi jo kūryboje — aštrios satyros kupini pamfletai apie kolonijinių tautų engėjus, monopolistus, linčiuotojus.

Apsakyme „Žmogus, kuris demoralizavo Hadlibergą" Tvenas pasisakė ne apskritai prieš žmogų. Bloga ne „žmonių giminė", byloja rašytojas, blogi tie, kurie vadovauja.

Tiesa, ir paprasti žmonės, kuklūs ir malonūs senukai Ričardsai, neatsispyrė pagundai ir ištiesė ranką prie nešvarių pinigų. Markas Tvenas liūdnai konstatuoja: Amerikoje, kur viešpatauja dolerio kultas, ir vargšai suserga praturtėjimo liga.

Kartą Tvenas rašė: „Lietus, kaip žinome, nepasirenka: vienodai palaisto ir teisuolius, ir nusidėjėlius. Štai jei man duotų valdyti lietų, aš imčiau teisuolius laistyti švelniai ir meiliai, o jeigu gatvėje užtikčiau nusidėjėlį, tai perliečiau jį nuo galvos iki kojų."

Amžių sandūroje pasityčiojantis Tveno „Žmogaus, kuris demoralizavo Hadlibergą" juokas nuskambėjo po visą pasaulį. Jame atsispindėjo žmonėms būdingas viršenybės jausmas prieš morališkai šlykštų skurdo ir melo pasaulį.

Dar gyvenant užsienyje, Tvenui vis dažniau neduodavo ramybės mintis, kad Amerikos kariuomenė neteisiškai elgiasi Filipinų salose ir kad kitos „krikščioniškos valstybės" irgi nedorai elgiasi Kinijoje bei Pietų Afrikoje.

Supratęs, kad Jungtinės Valstijos čiabuviams nebegrąžins jų valdų, rašytojas sušuko, kad Amerika „suteršė vėliavą". O kai 1899 metais prasidėjo anglų karas su būrais, Tvenas tai pavadino žudynėmis. Laiške Tvičelui rašytojas deklaravo, kad „būrų civilizacija" aukštesnė už mūsų.

„Mūsų civilizacija man atrodo kažkokia apgailėtina, kupina žiaurumo, tuštybės, puikybės, niekšiškumo ir veidmainiškumo. Aš neapkenčiu žodžio „civilizacija“, nes jis melagingas.“

Laiške Hauelsui Tvenas prisipažino mintyse kuriąs aštrius straipsnius prieš nusikalstamą, gėdingą karą, kurį anglai kariavo prieš būrus. Kartą savo pažiūras rašytojas išklojo net popieriuje — jis nusprendė nusiųsti anoniminį laišką Londono laikraščiui „Taims“, tačiau paskutinę akimirką persigalvojo.

Juokas — galingas ginklas

Tvenas — prieštaringas rašytojas. Smerkdamas Amerikos „viršūnes“ už nesąžiningumą ir grobikiškus veiksmus, po senovei kankinosi, mąstydamas apie žmonių menkystę apskritai.

Pačioje XIX amžiaus pabaigoje kuriam laikui apsigyvenęs Austrijoje rašytojas atkakliai triūsė prie dviejų nedidelės apimties knygų, kuriose norėjo įkūnyti savojo gyvenimo filosofiją. Pirmąją iš jų Tvenas net pavadino „biblija“ — joje rengėsi įvertinti „pirmapradį“ gamtos žmogų. Šis kūrinys taip ir vadinosi — „Kas yra žmogus?“

Rašytoją visada siutino salsvi postringavimai valios, laisvės ir „gryno pasiaukojimo“ temomis. Knygoje „Kas yra žmogus?“ jis parodo realiąją esmę „jaudinančių“ poelgių, kuriuos garbino šventeiviški romanai ir salsvūs eilėraščiai.

Tačiau, tiesą sakant, rezultatas toks: Tvenas neigė ir visa tai, kas žmoguje yra kilnaus, jo norą parodyti nuoširdumą ir nesavanaudišką rūpestį kitais, sugebėjimą kovoti už pažangą.

„Kas yra žmogus?“ — klausė Tvenas ir atsakė: „Žmo-

gus, kaip ir, pavyzdžiui, žiurkė, — tai paprasčiausia mašina, šiek tiek subtilesnė ir sudėtingesnė nei kokios staklės, bet vis dėlto pavaldus „visų mašinų įstatymui", įstatymui, kuris skelbia, jog mašiną gali priversti dirbti tik vidaus jėga. Nė vienas žmogus negali nieko sukurti. Visos jo mintys, jo impulsai ateina iš šalies. Žmogaus smegenys „dirba automatiškai"... Jis negali savęs valdyti, jų savininkas negali jų valdyti." Iš čia išplaukia išvada: žmogus — nesvarbu, ar jis kvailai elgiasi, ar gerai — jokiu būdu negali už tai atsakyti. Juk bet koks geras poelgis, tiesą sakant, yra egoistiškas, žmogus šitaip elgiasi iš egoistinių paskatų. Jeigu žmogus palieka šeimą ir eina į mūšį, samprotauja Tvenas, tai tik todėl, kad jis labiau vertina tai, ką kalba kaimynai, nei ramų gyvenimą.

Knygoje sukurtas su viskuo susitaikiusio senio paveikslas. Jis net nesisieloja dėl pasaulyje viešpataujančio visuotinio egoizmo. Juk, šiaip ar taip, blogą ar gerą nuotaiką lemia ne kas kita, kaip temperamentas...

Tačiau pats rašytojas nesivadovavo panašios filosofijos sistemos išvadomis. Jis nežinojo, kas tai yra nusiminimas, nors šioje Marko Tveno knygoje skamba skausmo ir nevilties aimana.

Tvenas rašė Hauelsui: „Nuo to laiko, kai aš pernai parašiau savo bibliją, misis Klemens jaučia jai didžiausią pasišlykštėjimą, krūpteli vien apie ją užsiminus, atsisakė pasiklausyti antrosios jos dalies ir neleidžia man spausdinti nė vieno skyriaus, — tai va, nuo to laiko žmogus daugiau man nebėra būtybė, verta pagarbos, ir aš lioviausi juo didžiavęsis ir negaliu daugiau apie jį rašyti linksmai ar girti. Negaliu — ir nesiruošiu. Aš nemesiu literatūros darbo, nes jis — mano geriausia pramoga, bet beveik neskelbsiu savo kūrinių (nes aš nejaučiu jokio noro būti nuskalpuotas kaip ir kiti)."

Knygą „Kas yra žmogus?“ rašytojas nutarė paskelbti tik 1906 metais. Kito savo kūrinio — „Paslaptingas nepažįstamasis“ — jis taip ir neišdrįso spausdinti.

„Paslaptingas nepažįstamasis“ — apysaka apie Šėtoną. Veiksmo vieta — viduramžių Austrija. Šėtonas, apsireiškęs mažame kaimelyje, parodo, kokia niūri yra tikrovė apskritai ir kokie nežmoniški žmonės. Ir vėl prieš skaitytojo akis kankinimai ir kalėjimas, purvas, badas, draugų išdavystė, vergiški santykiai — visa tai, prieš ką Tvenas kovojo ir jaunystėje parašytose knygose.

Tačiau dabar mes aiškiai regime, kad pasakodamas apie viduramžius rašytojas iš tikrųjų visą laiką sąmoningai turi galvoje savo amžių. Įdomu dar štai kas. Tuo pačiu laiku rašytojas sukūrė apysaką „Paslaptingas nepažįstamasis Hanibale“, kurioje pasakojama apie tai, kaip Šėtonas aplankė Jungtines Valstijas. Ši apysaka neišspausdinta, tačiau galima numanyti, kad Tvenas ketino parašyti knygą apie Ameriką. Dėl kažkokių priežasčių veiksmą nukėlė į tolimos šalies tolimą praeitį.

Tvenui apskritai būdinga tendencija nukelti veiksmą į viduramžius ir senovės fone vaizduoti gyvenamąjį laiką.

„Paslaptingas nepažįstamasis“ — labiausiai pesimistiškas iš visų didesnės apimties Tveno kūrinių. Jame Tveno mizantropija pasiekė aukščiausią laipsnį.

„Paslaptingame nepažįstamajame Hanibale“ rašytojas pasakoja apie miestelį, kuriame pats užaugo, miestelį, kurio daugelis bruožų, kaip žinome, buvo įkūnyti apysakoje apie Tomą Sojerį. Ir šioje knygoje daug vietos skiriama vaikams, smalsiems kaimo berniūkščiams.

Visa tai prikišamai byloja, koks knygoje apie Šėtoną pavaizduotas gyvenimas nepanašus į tą, kuris buvo nutapytas „Tomo Sojerio nuotykiuose“. Pasakojimas apie mažy-

čio miestelio jaunuosius gyventojus dabar iš tikrųjų įgauna šiurpią prasmę.

„Paslaptingas nepažįstamasis“ nesukelia linksmo juoko. O baisiausia, ko gero, tai, kad ir vaikų gyvenimas nuspalvintas niūriais tonais.

Visagalis Šėtonas, šis žmonių valdovas, nežino, kas yra humanizmas. Jis netiki ateitimi. Knygos pabaigoje Šėtonas deklaruoja: „Visa tai, ką aš dabar sakau, — tiesa! Nėra Dievo, nėra visatos, nėra žmonių giminės, nėra gyvenimo, nėra Rojaus, nėra pragaro. Visa tai tik sapnas, klaikus kvailas sapnas.“

Austrijos kaimelis, aprašytas „Paslaptingame nepažįstamajame“, — iš tikrųjų visa žmonija, visas gyvenimas, praeitis ir dabartis. Išeities nėra. Žmogui, skelbia rašytojas, būdingi gilūs vidiniai trūkumai, jis veidmainis ir morališkai nedoras. Toks buvo, toks ir liks.

Tveno gyvenimiškajai filosofijai tuo metu įtakos turėjo plačiai po pasaulį sklidusios idėjos. Laimei, Tvenas vis dėlto stačia galva nepuolė į mizantropijos akivarą. Juk ir „Paslaptingame nepažįstamajame“ vyrauja ne vien tik pesimizmas. Ne visus rašytojo išpuolius prieš žmogų reikia suprasti tiesiogiai. Nepamirškime būdingos Tveno kūrybos manieros: jis visada mėgo hiperbolizuoti, perdėti, savo herojus nuspalvinti grotesko spalvomis. Dažnai griežti Marko Tveno pasisakymai turi dvi prasmes. Rašytojas tarsi smerkia žmoniją apskritai, bet kartu leidžia suprasti, kad jo satyros strėlių pagrindinis taikinys — visuomenės viršūnėlė. Bendrafilosofinės sentencijos — dažnai tik kovos forma, nukreipta prieš grobikiškų karų iniciatorius.

„Paslaptingo nepažįstamojo“ autorius puikiausiai supranta būtinybę įveikti „visuotinį blogį“. Juk pasaulyje egzistuoja ginklas, kuriuo sėkmingai galima kovoti su niekšybe. „Kad ir kokie vargani būtų žmonės, jie vis dėlto turi

galingą ginklą. Tai — juokas. Jėga, pinigai, samprotavimai, maldos, atkaklumas — visa tai gali pasirodyti niekam tikę kovojant su viešpataujančiu galingu melu. Metams bėgant gal mums pasiseks šiek tiek palaužti, šiek tiek susilpninti jį. Tačiau pakirsti iš pašaknų, sumalti į miltus jūs galėsite tik su juoko pagalba. Prieš juoką niekas neatsilaiko. Jūs nuolat bandėte kovoti tai vienais, tai kitais būdais, o kodėl nesiimate gailingiausio ginklo? Kodėl leidžiate jam rūdyti? Ar jūs iš tikrųjų esate pajėgūs naudotis tuo ginklu — ne pavieniui, o sutartinai visi kartu? Ne. Jums neužteks nei sveiko proto, nei ryžto.“

Suprantama, žmonija tada turėjo pakankamai ir proto, ir drąsos, be ko kova su visuotiniu blogiu — neįmanoma. Kova plėtėsi ir gilėjo. Apie tai byloja ir rašytojo kūryba.

„Aš — antiimperialistas“

Kaipgi tuo metu Tvenas naudojo savo galingąjį ginklą — juoką?

Amžių sankirtoje Tvenas pradėjo reikštis kaip tribūnas, aktyvus imperializmo priešas.

1906 metais Tvenas pagaliau grįžo iš Europos į JAV. Reporteriams jis pareiškė, kad kažkada išvažiavęs iš Amerikos būdamas „įsitikinęs imperialistas“, bet nuo to laiko „daug permąstė... ir štai aš — antiimperialistas“. Rašytoją stipriai paveikė didžiųjų valstybių daromos piktadarybės. Kaip tik tuo metu, kai Tvenas sugrįžo į Ameriką, baudžiamoji kariuomenė jau supo Pekiną, norėdama atkeršyti sukilėliams — sukilimą spauda paprastai vadindavo „bokserų sukilimu“.

1900 metų lapkritį Tvenas pasakė viešą kalbą, pa-

skelbdamas apie savo solidarumą su „bokserais“ — Kinijos kovotojais prieš užsienio grobikus. „Bokseras“ — patriotas, — sakė Tvenas, — vienintelis patriotas Kinijoje, ir aš linkiu jam sėkmės“.

Tvenas gynė teisingumą, elementarų teisingumą, kaip jį suprato paprastas fermeris, kaip jį suvokė Heklberis Finas.

Tvenas pasakė dar keletą aštrių kalbų. Jis pradėjo puolimą prieš amoralius Niujorko policijos šulus. Amerikos laikraščiai pajuto, kad Tvenui „kažkas atsitiko“ — jis pasikeitė.

Vieno provincijos laikraščio žodžiais tariant, „geraširdis humoristas persikūnijo į energingą reformų šalininką, klajojantį riterį“.

Išliko šimtai įvairiais gyvenimo tarpsniais Tveno pareikštų kritinių pastabų apie Amerikos politikus, spaudą, turčius. Antai jis prakeikia tautų engimo, kitų šalių pavergimo ir žmonių naikinimo politiką. Tai ypač akcentuota 1901 metų išvakarėse viename Niujorko laikraštyje išspausdintame Tveno „XIX amžiaus sveikinime XX amžiui“.

Sužinojęs, kad Amerikos misionieriai Kinijoje yra tokie pat žiaurūs ir godūs kaip ir užgrobėjai kariška uniforma, 1901 metų pradžioje Tvenas parašė pamfletą „Žmogui, vaikštančiam tamsoje“ — vieną talentingiausių socialinės satyros kūrinių. Rašytoją siutina misionierių deklaracijos — jie nešą žmonėms meilę, teisingumą, laimę, mielaširdystę, mokslą.

Pasiskelbęs antiimperialistu Markas Tvenas neketino sėdėti sudėjęs rankų. Juoko ginklas be naudos nerūdijo.

XX amžiaus pradžioje parašė pamfletą „Jungtinės Linčiuojančios Valstijos“. Jame skamba motyvai artimi tiems, kurie girdėjosi knygoje apie Jankį, taip pat Tuščiagalvio Vilsono aforizmuose. „O kodėlgi tokie pat žmonės,

susirinkę Teksase, Kolorade, Indianoje, stovi ir žiūri į linčiavimą, visaip stengdamiesi parodyti, kad šis reginys teikia jiems didžiausią malonumą, nors jų širdžiai liūdna ir sunku? Kodėl niekas iš tos minios piršto nepajudina, nė vienut vieno žodžio neištaria protestuodami? Man regis, tik dėl to, jog toks žmogus pasirodytų esąs vienišas: kiekvienas bijo sukelti savo kaimyno nepritarimą, — paprastam žmogui tai baisiau už sužeidimą ar mirtį.“

Klaros Klemens knygoje apie tėvą užtinkame įdomų faktą. Pasirodo, Markas Tvenas ne tik laikraščiuose pliekė municipalinių organų korupciją, bet taip pat dalyvavo demonstracijose prieš Niujorko politikos šulus ir gatvėje pasakė kalbą.

Pamflete „Generolui Fanstonui ginti“ rašytojas išdrįso spaudoje pasakyti tiesą apie niekšybes, kurias krėtė vienas žymiausių Amerikos generolų. Parašyti šį pamfletą paskatino Filipinų įvykiai. Kūrinys kupinas sarkazmo. Tvenas ironiškai „gina“ Fanstoną. Tačiau iš tikrųjų tai atviras pasityčiojimas. Įdomu ir tai, kad kartu jis sudaužo į šipulius teoriją, kurią išvystė knygoje „Kas yra žmogus?“

Žiaurumas ir cinizmas — „mūsų laikų dvasia“

Keistai susiklostė Marko Tveno likimas XX amžiaus pradžioje.

Jis buvo žymus. Universitetai didžiavosi, galėdami jį apdovanoti garbės diplomais. Tvenas mielai priėmė mokslo laipsnį, kurį jam suteikė Oksfordo universitetas. Rašytojui labai patiko prašmatni mantija, kurią vilkėjo per iškilmingą ceremoniją. Bet Tveno atmintin ypač įstrigo Anglijos uosto krovikų aplodismentai, jam atvykus į šią šalį mokslo laipsnio suteikimo proga.

Toliau buvo leidžiami rinktiniai raštai. Tvenas visiškai atsiskaitė su skolininkais. Daugelį metų kamavusios materialinės negandos liko toli praeityje.

Kai Markas Tvenas vėl išsiruošė aplankyti gimtųjų vietų, visur jam rengė iškilmingus priėmimus. Sent Lujyje Marko Tveno vardu pavadino didelį garlaivį. Redaktoriai melste meldė duoti naujų apsakymų. Kaip kviestinių pietų oratorius Amerikoje jis neturėjo sau lygių. Reporteriai kone kas dieną budėdavo prie Marko Tveno durų Penktojoje aveniu Niujorke. O tuo pačiu metu Tvenas po senovei aršiausiai priešinosi grobuoniškiems kruviniems karams. Tačiau šie kūriniai tebuvo spausdinami mažai skaitomuose leidiniuose. Į raštus jie nepakliūdavo.

Antai XX amžiaus pradžioje Tvenas parašė „Kaimo gyventojus, 1840-43“. Kiek žinome iš fragmentų, rašytojas šiame kūrinyje norėjo apmąstyti praeitį ir apnuoginti moralinio šalies žlugimo šaknis. Jis teigia, kad aukso suradimas Kalifornijoje buvęs nacionalinė nelaimė, kad taip tik „kaliforniškasis turto vaikymasis 1849 metais buvo permainų priežastis, pagimdė tą pinigų troškulį, kurį savyje įkūnija mūsų laikų dvasia“.

Tais metais Tvenas daug rašė apie mirtį. Niūrias mintis kėlė senatvė, ligos, artimųjų išėjimas Anapilin. Pats gyvenimas.

Protingas ir aštrus pilkų akių žvilgsnis...

1904 metų vasarą po ilgos ligos Europoje mirė Tveno žmona. Rašytojas skaudžiai išgyveno netektį...

Olivijos Klemens kūną parvežė į gimtinę.

„Išplaukiau vakar vakare, dešimtą. Dabar nuskambėjo skambutis pusryčių. Išgirdau, ir tai mane sukrėtė. Ka-

da paskutinį kartą aš girdėjau tą garsą, Livija irgi jį girdėjo. Dabar jis jai neegzistuoja", — rašė Tvenas garlaivio denyje.

Toliau dar labiau jaudinančios eilutės:

„Aš mačiau birželį šešiasdešimt aštuonis kartus. Kokie jie visi buvo nykūs ir blausūs, lyginant su šio birželio akinančia juoduma."

Liūdesys vis labiau kaustė rašytoją. Savo užrašuose Markas Tvenas vis kreipėsi į velionę žmoną: „Per tuos trisdešimt ketverius metus mudu daug kartų keliavome po pasaulį, mieloji Livi, ir štai mūsų paskutinė kelionė. Tu ten, apačioje, vieniša, aš viršuje, su žmonėmis, vienišas."

... Artėjo 1905 metai. Prieš Kalėdas laikraščiuose pasirodė pranešimai apie žydų pogromą Rusijoje. Tvenas parašė trumputę „šventišką" žinutę, Rusijos imperatorių palygindamas su šėtonu.

1906 metais iš Rusijos atvažiavo Maksimas Gorkis. Tvenas susipažino su juo ir pristatė JAV kultūros veikėjų grupei. Netikėtai prieš Gorkį sukilo spauda. Formali priežastis — Gorkis atvyko su... nesantuokine žmona. Hauelso žodžiais tariant, Gorkis pasijuto lyg ant ugnikalnio. Štai dabar Tvenas turi puikią progą išjuokti veidmainius, pasisakyti kandžiai, aštriai, taip, kaip tik jis vienas mokėjo. Bet „papročiai — tai papročiai, jie gimsta iš tvirtos bronzos, katilinės geležies, granito", — pareiškė Tvenas. „Papročiams" jis negalėjo priešintis.

Nedidelės apimties apybraižoje Maksimas Gorkis nutapė vaizdų Tveno paveikslą. „Ant apvalaus kiaušo — nuostabūs plaukai, — kažkokie vešlūs baltos šaltos ugnies liežuviai. Iš po sunkių, visuomet pusiau nuleistų antakių retai matomas protingas ir aštrus pilkų akių žvilgesys, bet kai pažvelgia tiesiai į tavo veidą, pajunti — visos tavo

raukšlelės išmatuotos ir visiems laikams liks to žmogaus atmintyje...

Jis atrodo labai senas, tačiau supranti, kad jis tik vaidina senio vaidmenį, nes dažnai jo judesiai ir gestai tokie energingi, miklūs ir tokie grakštūs, kad bemat pamiršti jo žilą galvą..."

Amerikos literatūros Linkolnas

Jaunystės metais dvasininkas Tvičelas buvo linksmas žaliūkas, neišsiskyrė ypatingu šventeiviškumu ir kartais net buvo liberalios politikos šalininkas. Naujojo amžiaus pradžioje jis sudešinėjo ir nepritarė antiimperialistinėms Tveno pažiūroms.

Viename laiške Tvičelas rašė, kad jo bičiulis turįs „pulti ant kelių ir prašyti atleidimo už kraštutinį pesimizmą, pasireiškusį XX šimtmečio pradžioje". Juk, deklaruoja dvasininkas, dabartiniame pasaulyje „Dievo karalystė" ir „teisingumas" ima viršų ir nugali blogį. Jo žodžiais tariant, šia prasme akivaizdus „nuolatinis progresas". „Išsikapstyk iš savo duobės, Markai, — įtikinėjo Tvičelas, — liaukis koneveikęs ir verčiau šauk "Šlovė!"

Tačiau Tvenas nenorėjo „pulti ant kelių". Tarp jo ir Tvičelo atsivėrė tikra praraja. Rašytojas pripažįsta progreso požymius, milžinišką pažangą kuriant materialines vertybes. „Bet ar mes pasiekėme didesnį teisingumą? Ar čia galima aptikti nors menkiausią progresą? Man atrodo, negalime." Nes dabar „pinigai — štai aukščiausias idealas, visa kita didžiajai daliai žmonių Europoje ir Amerikoje yra kažkur dešimtoje vietoje. Godumas ir nauda egzistavo visais laikais, bet niekada per visą žmonijos istoriją nepasiekė tokios laukiniškos beprotybės kaip mūsų laikais. Šita

beprotybė skaido žmones ir Europoje, ir Amerikoje, daro juos žiaurius, paverčia niekšais, beširdžiais, nelaimingais..."

Nors Tvenas ir aršiai kritikavo progresą, tačiau nepерėjo į reakcinio utopizmo pozicijas. Kaip ir Voltas Vitmenas, jis nebuvo linkęs kurti savo idealą ant kažkokių atsilikusių gyvenimo pamatų ir jokiu būdu neneigė žmogaus proto laimėjimų mokslo ir technikos srityje.

XX amžiaus pradžioje Markas Tvenas parašė nuostabų pamfletą „Netikėtas daktaro Liobo atradimas", kuriame išgarbino mokslo laimėjimus pažįstant ir keičiant pasaulį. Jis didžiuodamasis kalba apie telegrafą, telefoną, geologiją, paleontologiją, apie Pastero atradimus ir išjuokia tuos, kurie bando sutrukdyti mokslo vystymąsi. Mokslo konservatoriai reiškiasi kaip „ekspertai", retrogradai, jie įsikibę laikosi to, kas sena, įprasta, surambėję ir trukdo sklisti naujoms idėjoms.

Ir senatvėje Tvenas juoku kovojo už spartų žmonijos žygį mokslo progreso keliu. Savo kūriniuose vis užsimindavo apie įvairiausius technikos laimėjimus. Iki pat gyvenimo pabaigos rašytojas guviai domėjosi išradimais, norėjo, kad jo gimtinėje mokslas ir technika būtų pažangūs. Tačiau Tvenas, kaip jau ne kartą sakyta, baisėjosi minties, jog Amerika, pasiekusi aukštą materialinės kultūros išsivystymo lygį, netaptų „apgailėtinų idealų" ir „vulgarių sielų" šalimi.

Žodžiu kovodamas su tuolaikinės visuomenės sutręšimu, Tvenas, suprantama, ieškojo ginklo draugų.

Kažkada jis aukštai vertino kai kuriuos Amerikos rašytojų Harto ir Hauelso kūrinius, sveikino realistinį Hou talentą.

Apie tai, kaip aistringai Tvenas troško, kad JAV vystytųsi realistinė literatūra ir kad toji literatūra pasakytų

visą tiesą apie gyvenimą, byloja vienas jo straipsnis literatūros tema, pirmą kartą paskelbtas tik 1962 metais.

Straipsnis skirtas Emilio Zolia romanui „Žemė". Iš pradžių atrodo, rašo Tvenas, kad ši knyga — „pritrenkiantis šėlstantis kliedesys... nepadorus vaizduotės prasimanymas". Bet netrukus suvoki, kad „rašytojas rašo tiesą... iki smulkmenų". Juk Amerikoje yra „kaimų, kurie kai kuo, o galbūt daug kuo, primena kaimą, aprašytą Zolia". Gyvenimas „gali suteikti rašytojui medžiagos amerikietiškai „Žemei" — šiek tiek kitokiai negu Zolia, bet irgi baisiai".

Tai tarsi kreipimasis į rašytojus atmesti visokį manieringumą ir puošnumus, kvietimas be baimės piešti gyvenimą tokį, koks jis yra iš tikrųjų.

Didysis Amerikos realistas straipsnį baigia tokiais ironijos kupinais žodžiais: „... mes užpykome ant Zolia. Už tai, kad jis demaskavo tuos baisiuosius prancūzus? Ne, už tai, kad jis demaskavo mus mūsų pačių akyse. Mes saldžiai miegojome, nes daug ką pamiršome, o jis mus pažadino. Mes užpykome ant Zolia. Ir mes jam šito neatleisime."

Žinoma, Tveno negalėjo džiuginti romanai, kurie Amerikoje buvo vadinami bestseleriais, tai yra buvo leidžiami didžiausiais tiražais. Gaila, jis, matyt, buvo prastai susipažinęs su žymių Amerikos kritinio realizmo rašytojų kūryba, pasirodžiusia pirmajame šio amžiaus dešimtmetyje. Priminsime, kad Teodoras Dreizeris tada tebuvo tik vieno paskelbto romano — „Sesuo Keri" — autorius. Beje, leidykla, 1900 metais išleidusi tą knygą, vadino ją „nedorovinga" ir faktiškai nedavė į prekybą. Frankas Noris mirė visai jaunas, savo daug žadančio kūrybos kelio pradžioje. Džeko Londono romanas „Martinas Idenas" buvo išleistas likus metams iki Tveno mirties.

Žvelgdami į kelią, kurį nuėjo JAV literatūra nuo amžiaus pradžios, regime, kad Tveno gimtinė išugdė daugybę

rašytojų, kuriems buvo lemta žengti naują didelį žingsnį vystant realistinį Amerikos romaną ir novelistiką. Frankas Noris, Teodoras Dreizeris, Sinkleris Lujis, Džekas Londonas, Eptonas Sinkleris ir Šervudas Andersonas, pagaliau Skotas Ficdžeraldas, Ernestas Hemingvėjus, Tomas Vulfas, Viljamas Folkneris, Lengstonas Hiūzas, Erskinas Koldvelis, Albertas Malcas, Džonas Steinbekas, Džeromas Selindžeris, Viljamas Staironas, Džeimsas Džonsas apie Ameriką pasakė visą tiesą.

Ir visi jie turi būti dėkingi įkvepiančiam Marko Tveno pavyzdžiui, visi jie vienaip ar kitaip buvo kritinio realizmo tradicijos tęsėjai, kurio pagrindėjas buvo Markas Tvenas. Neatsitiktinai Dreizeris Tveną pavadino įkvėptu genijumi, originaliu mąstytoju.

Viljamas Hauelsas jau amžiaus pradžioje vaizdžiai ir teisingai savo draugą pavadino savo tėvynės literatūros Linkolnu.

Įsiklausykime į Bernardo Šou žodžius. Jis rašė Tvenui: „Esu įsitikinęs, kad būsimiems Amerikos istorikams Jūsų kūriniai bus lygiai tokie svarbūs, kaip Voltero politiniai traktatai Prancūzijos istorikams.“

Kaip rašyti autobiografiją

Yra kritikų — ir jų ne taip jau mažai, — kurie pesimistinėse „Paslaptingo nepažįstamojo“ idėjose įžvelgia absoliučią ir tikėtiną Tveno filosofinės pozicijos išreiškimą gyvenimo pabaigoje. Antai Henris Smitas, rašytojo rankraščių saugotojas, savo knygą baigia niūria citata iš „Paslaptingo nepažįstamojo“ ir priduria: „Šiais žodžiais baigiasi jo (Marko Tveno), kaip rašytojo veikla, nes jis nebeturėjo ką pasakyti.“

Iš tikrųjų, paskutiniais savo gyvenimo metais Markas Tvenas pasakė labai daug — labai daug nauja, nepaprastai svarbaus, ir tie jo žodžiai skamba visai kitaip nei niūrios sentencijos iš „Paslaptingo nepažįstamojo“.

Naujas Tveno satyros protrūkis pasireiškė pirmojo XX a. dešimtmečio viduryje.

1905 ir 1906 metai... Rašytojui jau septyniasdešimt.

Atsakydamas į jubiliejinius sveikinimus 1905 metų pabaigoje Tvenas sakė, kad dabar jis jau galįs save laikyti išėjusiu „į atsargą“. Tačiau satyrikas išeiti į atsargą nė nemanė. Jis matė toliau ir giliau negu kada nors anksčiau, o jo temperamentas liko toks pat, koks buvo jaunystėje. Kai prieš rašytojo akis iškildavo neteisybės, engimo, nežmoniškumo paveikslai, jis audringai piktindavosi, virte virdavo.

Dar XIX amžiaus pabaigoje Markas Tvenas pradėjo rašyti atsiminimus apie praeitį ir išgyvenimus. Tačiau tik keletą metų prieš mirtį savo biografiją rašydavo kasdien.

Atsiminimų autorius neketino skelbti. „Rašydamas šią „Autobiografiją“ aš nė vieną akimirką nepamirštu, jog kalbu iš kapo. Iš tikrųjų taip ir yra: kai išeis knyga, manęs nebebus...“ — rašė „Autobiografijos“ įžangoje. Ir toliau: „Aš labiau noriu kalbėti po mirties, o ne būdamas gyvas, dėl gana rimtos priežasties: kalbėdamas iš kapo galiu būti atviras.“

Atsiminimus Tvenas paprastai diktuodavo. Mintis kurti autobiografiją diktuojant gimė per pietus, surengtus rašytojo garbei Pleiersklube 1906 metų sausio pradžioje. O jau tų metų viduryje Tvenas didžiuodamasis parašė Hauelsu, kad „pridiktavo (nuo sausio 9) daug „palikimo“ — 210 tūkstančių žodžių, ir prie jų prisideda dar 50 tūkstančių“. „Palikimas“ — tai dalykėliai, — paaiškina rašytojas, — užsigulėję mano stalo stalčiuose nuo senų laikų arba todėl, kad aš pats ar leidėjai nesiryžo jų spausdinti“.

Beje, rašytojas ne tik perdiktavo „Palikimą". Lengva atsekti, kad tais pačiais mėnesiais į „Autobiografiją" įtraukė labai daug naujos medžiagos, atspindinčios Tveno mintis ir jausmus, pagimdytus laikmečio ir įvykių.

Iš viso per 1906 metų pirmąją pusę Tvenas „pridiktavo" tiek puslapių, kad iš jų galima buvo parengti beveik du tomus. Tačiau rašytojui esant gyvam „Autobiografija" į jo rinktinius raštus nebuvo įtraukta. Ir iki šiol paskelbta ne visa.

Kaip Tvenas įsivaizdavo „Autobiografiją"?

Apie tai byloja tokia jo pastaba: „Florencijoje 1904 metais aš pagaliau atradau tikrąjį metodą, kaip rašyti autobiografiją. Ją pradėdamas, nepasirink kokio nors konkretaus savo gyvenimo tarpsnio, klaidžiok po gyvenimą kaip sumanai; kalbėk tik apie tai, kas tave domina tuo momentu; tuoj pat nutrauk pasakojimą, kai tik darosi bent kiek neįdomu, ir imkis naujos, įdomesnės temos, kuri tik dabar atėjo tau į galvą.

Ir dar: tegu tas pasakojimas vienu kartu būna ir dienoraštis, ir autobiografija. Tada sugebėsi sujungti dabartį su analogiškais atsiminimais, su tuo, kas atsitiko tolimoje praeityje: kontrastuose slypi nepakartojamas žavesys."

Tokiais principais vadovaudamasis Markas Tvenas ir triūsė prie „Autobiografijos".

Štai, pavyzdžiui, 1906 metų vasario 8 dieną jis prisimena savo dar mažų, karštai mylimų dukryčių gyvenimą Hartforde. Koks nuoširdus ir meilės kupinas pasakojimas apie tai, kaip „mergaitės atnešė man paveikslėlį ir pareikalavo, kad aš pagal jį sukurčiau apsakymą". Po keturių dienų Markas Tvenas grįžta į tolimą praeitį, kai jis su broliu Henriu buvo ne vyresni už Tomą Sojerį.

Praeina dar keturios dienos, ir autorius į „Autobiog-

rafiją“ įterpia rūsčią filipiką prieš milijonierių Džėjų Guldą, kuris „išmokė visą šalį dievinti pinigus ir piniguočius, nekreipiant dėmesio į tai, kokiu būdu tie pinigai gauti“.

Tų pačių 1906 metų kovo 9 dieną rašytojas pasakoja „apie tai, kas buvo prieš šešiasdešimt metų ir dar anksčiau“.

O po trijų dienų jis mini pastarojo laiko faktus apie Amerikos kariaunos nusikaltimus Filipinuose.

Ne, ne toks žmogus buvo Markas Tvenas, kad slėptųsi nuo laikmečio įvykių šviesiame vaikystės ir jaunystės pasaulėlyje! „Kolei kas palikime mano draugus, — sušunka jis, — su kuriais aš mokiausi prieš šešiasdešimt metų, nes prie jų grįšime vėliau. Jie mane labai domina, ir aš nesirengiu su jais skirtis visiems laikams. Tačiau net ši vilionė užleidžia vietą įspūdžiams, kuriuos patyriau šiomis dienomis“.

Ir čia jau seka išsamus, įniršio kupinas pasakojimas apie tai, kaip JAV kariauna negailestingai sunaikina visą morų gentį.

Marko Tveno „Autobiografijoje“ — šimtai nuostabių poetiškų puslapių, pasakojančių apie neblėstančią, visą gyvenimą išsaugotą meilę gyvenimui, apie gėrio troškulį. Būtų labai neteisinga dėti lygybės ženklą tarp „Paslaptingo nepažįstamojo“ ir žmones bei gamtą karštai mylinčio autoriaus atsiminimų. Markas Tvenas buvo ištikimas savo žmogiškiems idealams ne tik tada, kai vaizdingai piešė skaisčios Misisipės platumas, nuoširdžiai pasakojo apie Suzi vaikystę ir tapė praėjusio amžiaus negrų balaganą. Tikėjimas žmogumi, aistringas noras padėti gyvenimą padaryti laimingesnį su ne mažesne jėga iškyla ir tuose stambiausių kapitalistų ir politikų sardoniškuose portretuose, kuriems „Autobiografijoje“ irgi skirta nemažai vietos.

„Karo malda“

Marko Tveno apsakymas — pamfletas „Karo malda“ tebuvo paskelbtas tik 1923 metais.

Apmąstydamas viską, ką pavyko sužinoti amžiaus pradžioje apie pasaulyje išplitusius grobiamuosius karus, karus, svetimus tautoms, bet vykdomus jų krauju, Markas Tvenas 1905 metais sukūrė sardonišką „himną“ karui. Kaip „Heklberio Fino nuotykiuose“ Heko lūpomis smerkiama vergovė, taip „Karo maldoje“ Tvenas „iššlovina“ imperialistinį karą, norėdamas atskleisti jo antiliaudiškumą.

„Tai buvo didžiausio susijaudinimo ir pakilimo laikai. Visa šalis veržėsi į kautynes — vyko karas, visų ir kiekvieno krūtinėje degė šventa patriotizmo ugnis; dundėjo būgnai, trenkė orkestrai, pyškėjo žaisliniai pistoletai, raketų puokštės švilpdamos ir poškėdamos kilo į orą; kur tik pažvelgsi — palei dingstančius tolumoje stogus ir balkonus žvilgėjo saulėje siūbuojantis vėliavų miškas; kiekvieną dieną jauni savanoriai, linksmi ir tokie gražūs su savo naujais mundurais, žygiavo plačiu prospektu, o jų tėvai, motinos, seserys ir sužadėtinės trūkčiojančiais iš laimės balsais sveikino juos praeinančius, kiekvieną vakarą didžiulės žmonių minios, sulaikiusios kvapą, įdėmiai klausėsi kokio nors patrioto kalbėtojo, kurio žodžiai virpino slapčiausias jų sielos stygas, ir tolydžio pertraukdavo jį audringais plojimais, o jų skruostais tekėjo ašaros; bažnyčiose kunigai įkalbinėjo liaudį ištikimai tarnauti tėvynei ir taip karštai ir iškilmingai meldė karo dievą atsiųsti mums pagalbą iš dangaus šiame teisiame reikale, kad tarp klausytojų nebuvo nė vieno, kuris nebūtų susigraudinęs iki ašarų. Tai buvo iš tikrųjų šlovingas, nuostabus laikas...“*

---

* „Karo maldos“ fragmentas verstas J.Ragausko. — Tvenas M. Laiškai iš Žemės. — V., 1964.

Ne iš karto aišku, ką rašytojas ironizuoja. Skaitytoją verčia suklusti kai kurios pernelyg perdėtos charakteristikos. Apie oratoriaus patrioto kalbą Tvenas sako, kad ji „virpino slapčiausias jų sielos stygas“. Toliau rašo, kad „tėvai, seserys ir sužadėtinės“ sveikino kareivius „trūkčiojančiais iš laimės balsais“. Ir štai pagaliau rašytojas užsimena apie tuos, kas išdrįso „nepalankiai atsiliepti apie karą ir suabejoti jo teisingumu“. Tie žmonės „tučtuojau gavo tokį rūstų ir griežtą atkirtį, kad, norėdami išnešti sveiką kailį, nutarė išnykti iš akių ir pritilti“. Jau pajuntame, kad ir pats autorius abejoja, ar iš tiesų pamatuotas poelgis, vardan kurio mirti eina savanoriai, trokštą „karo žygdarbių“.

Nepraėjo nė dešimt metų — prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Tveno tada jau nebebuvo tarp gyvųjų, o jo „Karo malda“ buvo saugoma už užrakto. Tačiau tai, ką jis rašė, akivaizdžiai pasitvirtino.

Iki pat šiol mes gerai nežinome, ką iš tikrųjų slepia uždraustoji Marko Tveno knyga „Žvilgsnis į istoriją“ (arba „Bendrieji istorijos bruožai“). Koks buvo bendras rašytojo sumanymas? Į šį klausimą dar neatsakyta. Žinome tik tiek, kad „uždraustosios“ knygos fragmentai buvo sukurti 1906-1907 metais. Jie labai panašūs į „Karo maldą“. Tvenas — jau kelintą kartą! — demaskuoja demagogus, kurie slapstydamiesi po patriotizmo kauke, reikalauja iš paprastų piliečių tęsti karus.

Ir dabar Tvenas kartais labai piktai kaltina visą „žmonių giminę“. Antai viename laiške Tvičelui rašė: „Laikas jau būtų man suvokti ir atsiminti, kad nesąžininga ir neteisinga kaltinti žmonių giminę dėl kokių nors jos veiksmų. Juk žmogus ne pats sau sukurtas, jis nesukuria savęs tokio, koks yra, jis — paprasčiausias mechanizmas, ginklas, veikiantis išorinių jėgų skatinamas...“

Reikėjo milžiniškų pastangų...

Marko Tveno laiškai Tvičelui spaudoje pasirodė praėjus daugeliui metų po rašytojo mirties. Prisiminkime: ir „Karo malda", ir „uždraustoji" knyga autoriui gyvam esant irgi nebuvo išspausdintos. Tvenas puikiai žinojo priežastis. Savo užrašų knygelėje jis rašė: „Tik mirusiems leidžiama kalbėti tiesą..."; „Amerikoje, kaip ir visur, žodžio laisvė — tik mirusiems."

Kaltės jausmas, kuris jau seniai kankino rašytoją, vis stiprėjo. „Man labai kelia nerimą tai, kad pasaulis neužverstas knygomis, kurios su panieka išjuoktų šitą apgailėtiną gyvenimą, beprasmišką pasaulį, žiaurią ir menką žmonių giminę, visą šitą absurdiškai komišką nuobodybę. Keista, juk kasmet milijonai miršta su šituo jausmu sieloje. Kodėl aš nerašau tokios knygos? Todėl, kad turiu išlaikyti šeimą. Tai vienintelė priežastis. Galbūt šitaip svarstė ir kiti?.."

Taip Markas Tvenas rašė 1895 metais. O po dvylikos metų, visus žmones išvadinęs dvasios bailiais, pridūrė pats vadovaująs bailių procesijai.

Rašytojas iš tikrųjų ne kartą pasidavė artimųjų ir bičiulių įtakai ir paklausydavo jų patarimo atsargiau kritikuoti religiją ir Amerikos politikos pamatus, valdančiąją klasę. Tvičelo patarimai būti įžvalgiam ir nuslėpti savo pažiūras Tveną papiktino. „Jūs — globėjas ir žmonių mokytojas, Džo, ir Jums tenka didelė atsakomybė prieš jaunus ir senus; jeigu Jūs mokote savo parapijiečius, kaip mokote mane, — iš baimės, kad garsiai pasakyta nuomonė gali padaryti jai arba kokiam nors leidėjui žalą, tylėti ir slėpti savo mintis, kai tėvynės vėliavą gaubia nešlovė ir gėda, — kaip Jūs už tai atsakysite prieš savo sąžinę? Jūs gailitės manęs; atsakydamas tuo pačiu, aš pasirengęs šiek tiek pasigailėti Jūsų."

Rašytojas turėjo parodyti milžinišką pilietinę drąsą, paskelbdamas tokius kūrinius, kaip „Žmogus, kuris demoralizavo Hadlibergą“, „Žmogus, einantis per tamsą“, „Generolui Fanstonui apginti“.

Apie Marko Tveno širdyje nerimstančią kovos dvasią byloja ir pamfleto „Karaliaus Leopoldo monologas jo viešpatavimui Konge apginti“ istorija.

Jau praėjusio amžiaus pabaigoje Kongas ėmė kelti siaubą įvairių šalių doriems žmonėms. Kolonizatoriai negailestingai engė čiabuvius. Kongą valdė Belgijos karalius Leopoldas. Kai Kongo reformų šalininkai pakvietė Tveną įsitraukti į kovą prieš Leopoldo nusikaltimus, satyrikas mielai sutiko. 1905 metų pradžioje jis parašė gana didelės apimties pamfletą — tai buvo save demaskuojantis Belgijos karaliaus monologas.

Pamfleto ypatybė — platus autoriaus požiūris. Jis koneveikia ne tik piktavalį monarchą, ne tik belgus, bet ir savo tėvynainius, barbariškiems Leopoldo veiksmams suteikiantiems „respektabilumo“.

Atrodė, satyros laukė panašus likimas kaip ir daugelio aštrių rašytojo kūrinių. Bet Markas Tvenas nepanoro „Monologo“ užrakinti seife. Jis žengė drąsų žingsnį — išleido pamfletą atskira brošiūra, atsisakęs honoraro.

Kelionė į Rojų

„Kapitono Stromfyldo kelionės į Rojų“ pirmasis juodraštinis variantas tikriausiai atsirado berašant „Naivuolius užsienyje“. Rašytojas visus likusius savo gyvenimo dešimtmečius nebegalėjo skirtis su svarbiausiojo herojaus — linksmo, gero ir protingo amerikiečio — paveikslu.

Perkopęs per septyniasdešimt Tvenas ėmė jaustis vis blogiau. Skaudėjo krūtinę. Gydytojas aiškino — skauda šir-

dį, ir patarė nepervargti. Tačiau rašytojas toliau dirbo literatūros darbą.

1907 metais Markas Tvenas pagaliau ryžosi išspausdinti apsakymą „Kapitono Stromfyldo kelionė į Rojų".

Krikščionys tiki Rojumi, skirto tik Žemės gyventojams. Bet dauguma žmonių danguje — šitą išaiškina kapitonas Stromfyldas — net neįtaria apie Žemės egzistavimą su ten esančiais savimi pasitikinčiais gyventojais. Kai Stromfyldas pagaliau pakliūva į Rojaus „Žemės skyrių", pasigirsta šūksniai: „Arfą ir giesmyną, porą sparnų ir aureolę kapitonui iš San Francisko! Išrašykite jam leidimą, ir tegu įeina!"

Dangaus tvarka daug kuo panaši į žemiškąją. Pasirodo, arfa niekas neskambina, sparnų niekam nereikia, o aureolė — paprasčiausias kliuvinys.

Kapitonas sužino, kad Rojuje yra privilegijuotų tipų, kad ten net egzistuoja sava aristokratija. Kaip ir Žemėje, labiau populiarūs žudikai ir pardavėjai. Apskritai dangus Markui Tvenui — tai irgi fantastiškas pasaulis, kur paprasčiausiai įgyvendinamos žmonių svajonės. Rojuje daug kas teisingai ir protingai tvarkoma. Žmonės ten turi dirbti ir tik padirbėję gauna teisę ilsėtis — be darbo nėra laimės. Dangus — vieta, kur žmogus gali dirbti mėgstamą darbą. Rojuje žmonės vertinami pagal potenciją, kuri juose slypi ir kuri kartais lieka nerealizuota ne dėl jų kaltės.

„Kapitono Stromfyldo kelionėje į Rojų" groteskiškai parodomi kai kurie realaus gyvenimo faktai. Apsakyme daug taiklių ir protingų pastabų. Dygi Tveno satyra smogia įsikerojusioms atgyvenoms.

Ir dar viena ypatybė: kūrinys kupinas užkrečiančio linksmumo. Tvenas sukūrė daugybę komiškų situacijų. Pakliuvęs į dangų kapitonas ilgokai mėgaujasi, lenktyniaudamas su kometomis, primenančiomis garlaivius. Iš pradžių lengvai nugalėdavo, nes paprastai „kometas galima

palyginti su prekiniu traukiniu, o mane — su telegrama“, — sako jis. Bet paskui, išnėręs iš „mūsų astronominės sistemos ribų, — pasakoja kapitonas, — aš susidūriau su kitokios kilmės kometomis, panašiomis į mane. Mes tokių net neįsivaizduojame esant!“

Nuskriausto „jūros vilko“ balsu (apskritai apsakymo herojus primena Misisipės locmaną) Stromfyldas pasakoja apie savo lenktynes su kometomis. O visa tai sukelia nesutramdomą juoką.

XX amžiaus pradžioje Markas Tvenas pradėjo rašyti naują satyrą „Laiškai iš Žemės“, kurioje toliau vysto kai kurias „Kelionės“ idėjas.

Būdavo ir taip: nors Tvenas kūrė, kaip jis manė, vieną ar kitą kūrinį ne spaudai, o tik „pats sau“, galiausiai vis dėlto jį paskelbdavo — visą ar dalį.

Esant gyvam skelbti „Laiškus iš Žemės“ Tvenui nė galvon neatėjo. Viename laiške, parašytame likus tik pusmečiui iki mirties, Markas Tvenas rašė: „... aš rašau „Laiškus iš Žemės“, ir jeigu jūs pas mus atvažiuosite, ką, jūsų manymu, aš darysiu? Įteiksiu jums rankraštį, pažymėjęs vietas, kurias dera praleisti neskaitytas? Toli gražu! Taip didžiai jumis nepasitikiu. Aš pats perskaitysiu jums savo kūrybą. Ši knyga niekada nebus išspausdinta...“

Po Marko Tveno mirties „Laiškai iš Žemės“ buvo laikomi didesnėje paslaptyje nei „Paslaptingas nepažįstamasis“, „Angelo sargo laiškas“ ir net „Darbo riteriai“ — naujoji dinastija“.

Ėjo dešimtmečiai, o „Laiškai iš Žemės“ buvo pomirtinė rašytojo paslaptis. Net ir nedaugelis literatų, kurie turėjo galimybę skaityti rašytojo rankraščius, beveik neužsiminė apie „Laiškus“. Tik 1962 metais Šėtono, pasiųsto į Žemę „pažiūrėti, kaip sekasi eksperimentai su žmonija“, vienuolika laiškų, taip pat įžangą išvydo skaitytojas.

Rašytojas leidžia kalbėti Šėtonui kaip kritinės minties, sveiko skepsio, tyro žmogaus proto įsikūnijimui. Ironija, naikinanti bet kokį falšą, šiame Tveno kūrinyje labai gaji.

Prieš Tveną ir Šėtoną — šį kartą jo „antrąjį aš" — visas pasaulis. Laiškuose iškyla Žemė — sielvarto ir žiaurumų šalis. Žmonės Šėtonui atrodo bepročiai, nes jie gyvena, nustelbdami humaniškumo ir proto balsą.

Penkiolika tūkstančių puslapių

Vargu ar pasaulyje kada egzistavo produktyviai dirbantis ir sau reiklus rašytojas, kuris, baigęs gyvenimo kelią, nepaliktų kokių nors nebaigtų darbų ar tokių kūrinių, kurie, nors ir buvo baigti, bet kažkodėl liko neišleisti.

Kai 1910 metais Markas Tvenas mirė, liko daug tūkstančių puslapių neskelbtų rankraščių.

1940 metais Marko Tveno archyvo tvarkytojas B. de Votas rašė: „Daugelį metų (Markas Tvenas. — M.M.) dirbo kaip apsėstasis ir patyrė vieną nesėkmę po kitos... Tai buvo ilga agonija. Nesėkmė ištikdavo čia vieną, čia kitą rankraštį. Jis grįždavo prie jų kartais net po keliolika kartų... Jo paties atmesti kūriniai iš viso sudaro, ko gero, penkiolika tūkstančių puslapių..."

Tai maždaug du šimtai autorinių lankų, arba 12-14 tomų tokios apimties raštų, kokie JAV buvo išleisti amžiaus pradžioje (25 tomai).

Kai kuriuos iš „užmestų" savo kūrinių Markas Tvenas, kaip žinome, vis dėlto paskelbė gyvenimo pabaigoje. Dalis nepublikuotų kūrinių dienos šviesą išvydo per Pirmąjį pasaulinį karą ir pirmą pokario dešimtmetį. Dar dalies kūrybos skaitytojai sulaukė 1940 metais. Nemažai Marko Tveno neskelbtų kūrinių pasirodė šeštajame ir sep-

tintajame dešimtmečiuose. Tačiau šimtai kūrybinio palikimo puslapių spaustuvėse dar nebuvo.

Apie kai kuriuos kūrinius mes beveik nieko nežinome. Apie kitus tegalime spręsti iš fragmentų.

Antai apie „Kaimo gyventojus, 1840-43“ žinome iš D.Vektero, po de Voto saugojusio Marko Tveno palikimą, knygos. Apie „Saimoną Vilerą“ žinome iš Marko Tveno laiško Hauelsui, parašyto praėjusio amžiaus pradžioje. „1876 metais — o galbūt 1875, — rašė Markas Tvenas, — aš parašiau keturiasdešimties tūkstančių žodžių apysaką, pavadintą „Saimonas Vileras“, kurios siužetas paremtas tuo, kad mirties bausmė nebuvo įvykdyta gavus parodymus iš kito pusrutulio telepatijos keliu“.

Turime žinių, kad dvidešimt šešios apysakos „Heklberis Finas ir Tomas Sojeris tarp indėnų“ skiltys aštuntojo dešimtmečio pabaigoje buvo surinktos Peidžo mašina. Knyga liko nebaigta, o parašytoji dalis neišleista.

Ne visa paskelbta ir „Autobiografija“. De Votas rašė, kad jo pirmtakas A.Peinas, rengdamas Marko Tveno „Autobiografijos“ dvitomį, panaudojo „šiek tiek mažiau kaip pusę rašomąja mašinėle spausdinto teksto...“ Vienatomyje, 1940 metais sudarytame paties de Voto, įdėta, jo žodžiais tariant, „apie pusė likučio“.

Kiti „Autobiografijos“ fragmentai paskelbti 1959, 1962-63 metais. Aritmetiškai skaičiuojant, regis, dalis „Autobiografijos“ dar iki šiol nepaskelbta.

Iš kitų Marko Tveno kūrinių, kuriuos mes žinome tik iš dalies, minėtini: apybraiža „Helfairas Hočkis“, straipsnis apie karą Pietų Afrikoje, satyra „Tarptautinis audros trestas“, savarankiškas „Paslaptingo nepažįstamojo“ variantas, pavadintas „Paslaptingas nepažįstamasis Hanibale“, ir „Šecherezados“ parodija.

Senelis gražuolis

Ir paskutiniais gyvenimo metais Marko Tveno kūrybos paletė neapniuko — ji po senovei spinduliavo pačiomis įvairiausiomis spalvomis. Vieną dieną jis rašė piktą satyrą, kitą — kūrinį, kupiną nuoširdžiausio humoro ir lyrizmo.

Kaip visuomet, būdavo dinamiškas, mėgdavo stiprų žodelį, ginčydavosi iki užkimimo. Laikraščiai rašė, kad Markas Tvenas kiaurus metus vilkįs šviesų kostiumą. Žmonių dėmesys rašytojo netrikdė. Jis tyčia vaikščiodavo judriausiomis gatvėmis. Amerikos literatas Maiklas Goldas prisiminė, kad vaikystėje jam pasilaimėję matyti Tveną, atvažiavusį į „spektaklį „Princas ir elgeta", rodytą labdaringoje „Švietimo draugijoje". „Mes, elgetos berniukai, tiesiog griūte užgriuvome nemokamą teatrą. Tuo tarpu atbildėjo ekipažas, ir iš jo išlipo geraširdis senelis balta kaip sniegas ševeliūra ir pirato ūsais. Jis vilkėjo šviesų kostiumą ir rūkė didelį cigarą. Mes entuziastingai jį sveikinome, o jis šypsojosi ir praeidamas glostė mūsų galvas".

Kad ir ką būtų veikęs ar rašęs Markas Tvenas, jis visada spinduliavo jaunyste, sielos grožiu. Ko vertas vien toks jo pasakymas: „Žmonės būtų nepalyginamai laimingesni, jeigu galėtų gimti aštuoniasdešimtmečiai ir, pamažu jaunėdami, sulauktų aštuoniolikos..."

Rūsčiai skamba pačioje gyvenimo pabaigoje pasakyti rašytojo žodžiai, bet jie kupini žmogiškumo: „Nėra dabar taikių nacijų...; kai kuriose šalyse vargšus apdėjo tokiais mokesčiais, kad jie pasmerkti badauti, ir tai tik dėl milžiniško ginklavimosi, kurio krikščioniškos valstybės griebiasi, norėdamos apginti save nuo kitos dalies krikščioniškos brolybės ir kartu užgrobti kokį gabalą žemės, kurį be priežiūros paliko silpnesnis savininkas".

1909 metais epilepsijos priepuolio ištikta staiga mirė

dar viena Marko Tveno duktė — Džina. Tą vakarą Tvenas rašė: „Vakar man sukako septyniasdešimt ketveri metai. Kas pasakys, kiek man metų šiandien?“

Rašytojo gyvenimas ėjo į pabaigą. Širdies skausmai vis stiprėjo. Tveną išvežė į Bermudus. Ten buvo šilta ir ramu. Tvenas susidraugavo su šeimininko dukrele, išdykavo su ja, juokavo. Jo juokavimai vis dar turėjo „Vakarų humoro“ prieskonio. Rašytojas dėjosi pavydįs savo mažosios bičiulės tokiam pat mažam draugužiui, „kruvinam banditui“ Artūrui. Tvenas nusiuntė jai knygelę su įrašu: „Tegu Artūras perskaito šitą knygą. Joje yra užnuodytas puslapis.“

Sveikata ėjo vis blogyn. Grįžtant iš Bermudų, širdies priepuoliai sekė vienas po kito.

Tvenas brūkštelėjo humoristinį testamentą, kaip dera elgtis prie dangaus vartų. „Palikite savo šunį už vartų. Pakliūti į dangų galima tik per protekciją. Jeigu ten vertintų pagal nuopelnus, tai įleistų ne jus, o šunį“. Danguje, kaip ir žemėje, viešpatauja griežta gerbtina tvarka. Nesumanykite pagirdyti nusidėjėlius vandeniu, „jus sučiups, ir po to niekas danguje jūsų nebegerbs“.

Žinoma, Markas Tvenas jau seniai suprato, kad mirtis — čia pat. „Aš mirštu, aš tuoj numirsiu“, — sunkiai ištarė naujo priepuolio ištiktas. Kitą kartą pasakė savo draugui: „Man jūsų gaila... bet aš nieko negaliu padaryti, aš niekaip negaliu pagreitinti mirties darbo“.

Iki paskutinės akimirkos jis išsaugojo humoro jausmą. Mirtį sutiko be baimės.

Tvenas išėjo iš šio pasaulio 1910 metų balandžio 21 dieną.

SVARBIAUSIOS MARKO TVENO GYVENIMO IR KŪRYBOS DATOS

1835, lapkričio 30 d. — gimė Floridos kaimelyje, Misūrio valstijoje.

1839 — Klemensų šeima persikėlė gyventi į Hanibalo miestelį.

1847 — mirė Tveno tėvas Džonas Maršalas Klemensas. Samjuelis Klemensas pradėjo dirbti spaustuvininko mokiniu.

1850 — 1856 — įvairiuose leidiniuose išspausdino pirmąsias informacijas.

1857 — 1861 — dirbo locmanu Misisipės laivuose.

1861 — prasidėjus Pilietiniam karui, tapo Pietų armijos leitenantu. Persikėlė gyventi į Nevadą.

1862 — aukso ieškotojas Nevadoje. Pradėjo dirbti Virdžinija Sičio miesto laikraštyje.

1863 — pirmą kartą savo rašinį pasirašė Marko Tveno slapyvardžiu.

1864 — persikėlė gyventi į San Franciską.

1865 — parašė apsakymą „Džimas Smailis ir jo nepaprastoji šokčiojanti varlė“.

1866 — keliavo po Sandvičo (Havajų) salas.

1867 — persikėlė į Niujorką. Kelionė garlaiviu „Kvaker Siti“.

1869 — parašė knygą „Naivuoliai užsienyje“.

1870 — susituokė su Olivija Lengdon. Parašė „Kaip aš redagavau žemės ūkio laikraštį“, „Kaip mane išrinko gubernatoriumi“ ir kt.

1871 — persikėlė gyventi į Hartfordą.

1872 — išleido knygą „Be bagažo“.

1874 — išėjo pirmasis romanas „Paauksuotas amžius“ (bendraautorius Č.Vorneris).

1875 — parašė apybraižą „Seni laikai prie Misisipės“.

1876 — išleido romaną „Tomo Sojerio nuotykiai“.

1880 — parašė knygą „Pėsčiomis po Europą“.

1882 — išėjo apysaka vaikams „Princas ir Elgeta“.

1883 — parašė autobiografinį pasakojimą „Gyvenimas prie Misisipės“.

1884—1885 — rašė romaną „Heklberio Fino nuotykiai“.

1889 — parašė satyrinį romaną „Jankis iš Konektikuto karaliaus Artūro dvare“.

1892 — sukūrė apysaką „Amerikos pretendentas“.

1894 — parašė knygas „Tomas Sojeris užsienyje“, „Tuščiagalvis Vilsonas“.

1895 — „Paskaitų turnė“ po pasaulį.

1896 — parašė romaną „Žana d'Ark“. Mirė duktė Suzi.

1897 — išėjo knyga „Išilgai pusiaujo“.

1898 — rašė apysaką „Paslaptingas nepažįstamasis“.

1902 — sukuria parodiją „Generolui Fanstonui apginti“.

1904 — mirė Olivija Klemens.

1905 — parašė pamfletą „Karaliaus Leopoldo monologas“.

1906 — rašė „Autobiografiją“.

1907 — išspausdino apsakymą „Kapitono Stormfyldo kelionė į Rojų“.

1909 — mirė duktė Džina.

1910, balandžio 21 d. — mirė Markas Tvenas.

TURINYS

I

Rašytojo vaikystė ir „Tomo Sojerio nuotykiai" 7
Džonas Klemensas ir jo žmona 10
Milijonų milijonai akrų... 17
Nuo Kentukio iki Misūrio 19
Samas Klemensas iš Misūrio valstijos 30
Valgis, drabužis, bet nė grašio pinigų 40
„Pusiau arklys, pusiau aligatorius" 46
Marko Tveno „universitetai" 51
Kaip apginti šunį nuo pasiutimo rugpjūtį 54
Garbinga locmano kabina 57
„Literatūra manęs niekada netraukė..." 64
Tolimuosiuose Vakaruose 70
„Laukinis humoristas" iš Nevados 80

II

„Šokčiojančios varlės" gimimas 91
Pergalė! 95
Kelionė „Kvaker Sičiu" 100
Raitomis ant varlės 105
Livi ir Elmaira 108
„Tikrasis" gyvenimas 116
„Pinigai — štai Dievas" 122

III

„Nieko neprarasta, išskyrus garbę" 127
Du pamiršti kūriniai 128
„Paauksuotas amžius" 131

„Kodėl manęs nesveikinate?“ ... 135
„Bedarbiai reikalauja darbo, o ne išmaldos“ ... 137
Locmanas vergovės nepažinojo ... 140
„Tomo Sojerio nuotykiai“ ... 144
„Aš nepripažįstu, kad tai buvo klaida!“ ... 150
Pėsčiomis po Europą ... 153
„Princas ir elgeta“ ... 155
Artėjant prie „Heklberio Fino nuotykių“ ... 158

IV

„Heklberio Fino nuotykiai“ ... 165
„Angelo laiškas“ Endriui Lengdonui ... 171
„Apsauginis vožtuvas... liovėsi veikęs“ ... 176
Vienos kalbos paslaptis ... 177
Jankis iš Konektikuto ... 182
Tarp svetimų ... 185
Anglijos lordas Amerikoje ... 188
Šuo neįkąs... ... 189
Vėl Tomas ir Hekas ... 192
Nuo egoizmo laisva siela ... 194
Išilgai pusiaujo ... 198

V

Pikti žmogeliukai kariška uniforma ... 203
Amerika „suteršė vėliavą“ ... 206
Juokas — galingas ginklas ... 208
„Aš — antiimperialistas“ ... 212
Žiaurumas ir cinizmas — „mūsų laikų dvasia“ ... 214
Protingas ir aštrus pilkų akių žvilgsnis... ... 215
Amerikos literatūros Linkolnas ... 217

Kaip rašyti autobiografiją 220
„Karo malda“ 224
Reikėjo milžiniškų pastangų... 226
Kelionė į Rojų 227
Penkiolika tūkstančių puslapių 230
Senelis gražuolis 232

Svarbiausios Marko Tveno gyvenimo ir kūrybos datos 234

Мендельсон, Морис Осипович
Mendelsonas, Morisas Osipovičius

Me-156 Markas Tvenas: biografinė apybraiža / Morisas Mendelsonas. — Kaunas: UAB „Dajalita“, 2000. — 240 p., [8] iliustr. lap. — (Likimai)

Virš. aut. nenurodytas

ISBN 9986-951-13-5

Pažįstamas ir nepažįstamas Markas Tvenas — taip būtų galima apibūdinti šią knygą. Pažįstamas iš Tomo Sojerio ir Heklberio Fino nuotykių, humoristinių apsakymų ir autobiografinių pasakojimų ir nepažįstamas, kadangi toli gražu ne visi rašytojo kūriniai iki šiol paskelbti, o dar mažiau žinojome apie jo gyvenimą, buitį, šeimą, išradimus ir švietėjišką veiklą. Knygos autorius, remdamasis gausia Marko Tveno korespondencija, amžininkų atsiminimais ir literatūrologų atradimais, pateikia plačią ir intriguojančią rašytojo gyvenimo ir kūrybos panoramą. Prieš mūsų akis iškyla tarsi naujas Markas Tvenas — kur kas įdomesnis, įvairiapusiškesnis negu manėme.

UDK 820(73):929Twain

Morisas Mendelsonas
MARKAS TVENAS
Biografinė apybraiža

2000 11 28. 7,5 sp.l. Užsakymas 3833
Išleido UAB „Dajalita“,
S.Nėries 16-2 Raudondvaris, Kauno rajonas
Iš leidyklos pozityvų spausdino SPAB „Aušra“,
Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas
Kaina sutartinė

Mielas skaitytojau!

„LIKIMŲ“ [redacted]
neseniai iš[redacted]

NEGESKI, VIZIJA ŽAVINGA !
Žymiųjų žmonių meilės istorijos

TAGORĖ

NUOTYKIŲ IEŠKOTOJAI

Ruošiamos spaudai knygos apie:

HEJERDALĄ

VISOCKĮ

HUGO

OMARĄ CHAJAMĄ

ŠAMPOLJONĄ